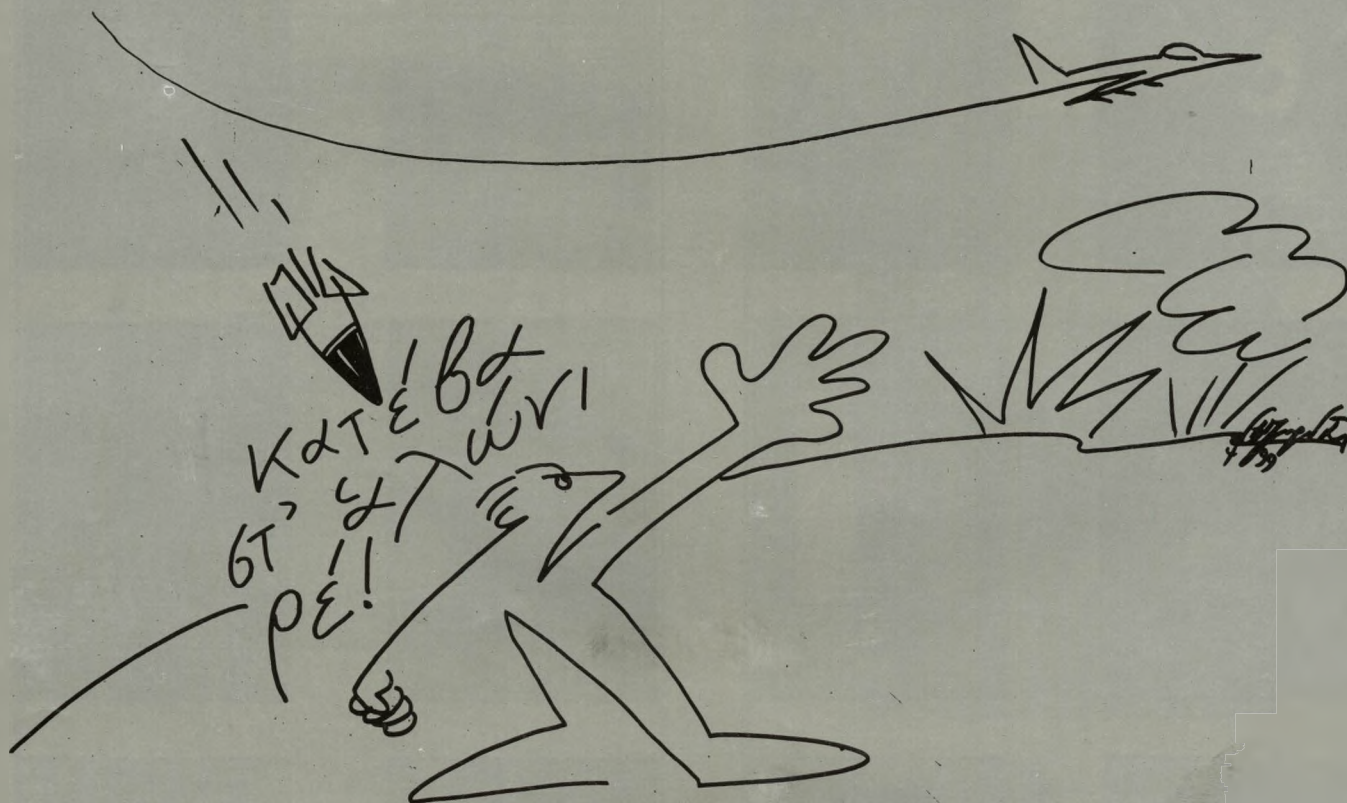

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Κώστας Βούλγαρης, Μπαλκάνια • **Γιώργος Μαργαρίτης**, Οί Βογομίλοι • **Γιώργος Κορφιάτης**, «Εφιάλτες πολιτικής φαντασίας» • **Χάρολντ Πίντερ**, 'Ο Κλίντον είναι επικίνδυνος!' • **Σταύρος Κωνσταντακόπουλος**, 'Ισχύς και κυριαρχία' • **Γιώργος Μαργαρίτης**, Σκυλίσιες ημέρες • **Άριστείδης Μπαλτάς**, 'Η «βαδιά» Αμερική απέναντι στον πόλεμο' • **Παῦλος Κρέμος**, 'Ανοιχτή επιστολή προς τον Φλωρεντινό φίλου μου P.S.' • **Νίκος Θεοτοκάς**, 'Η μεταμοντέρνα ρητορική του πολέμου' • **Χαράλαμπος Γολέμης**, 'Ένα ευρωπαϊκό όμοσπονδιακό κράτος δεν θα βομβάρδιζε την Γιουγκοσλαβία;' • **Φιλίπ Μπρετόν**, 'Η ούτοπία του τεχνολογικού πολέμου' • **Λουκία Ρίτσαρτς**, Βαλκανικοί άστερισκοί • **Όρισμένοι Γάλλοι της Ευρώπης**, Γράμμα στους υπερβαλκάνιους Ευρωπαίους • **Φρανσουάζ Άρβανίτη**, «Δημοκρατία της Μακεδονίας»: Μπροστά στον πόλεμο και την αποσύνθεση • **Νίκος Προκόβας**, 'Η Ευρώπη πεθαίνει στο Κόσοβο' • **Άγγελος Έλεφάντης**, 'Ανταρτόπληκτοι και Κοσοβάροι πρόσφυγες' - Έθνοκάθαρση και πόλεμος • **Χαράλαμπος Κόκκινος**, Τεχνολογία και καθημερινή ζωή • **Έλένη Χοντολίδου**, 'Η αξιολόγηση στο μάθημα της λογοτεχνίας' • **Δημήτρης Μποσνάκης**, Βασίλη Άλεξάκη: 'Η μητρική γλώσσα' • **Άριστείδης Μπαλτάς**, 'Η ιστορία των κτιρίων' • **Κώστας Βούλγαρης**, 'Από τις τελευταίες εκδόσεις

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Άπρίλιος 1999 • τεῦχος 63 • δρχ. 1000

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Άπρίλιος 1999
τεύχος 63 • δρχ. 1000

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Έλλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 10.000 δρχ.
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 5.000 δρχ.
Φοιτητική (12 τεύχη): 7.500 δρχ.
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 15.000 δρχ.

Ευρώπη

Έτήσια (12 τεύχη): 12.000 δρχ.

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 15.000 δρχ.

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης
Έθνική Τράπεζα τής Ελλάδος
ύποκ. Πλατεία Μητροπόλεως 146
άριθ. λογ. 403988-23

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Κέκροπος 2 Άθήνα 10558
τηλ. 3239.645 • FAX 3227.706
Έκτύπωση: Άφοί Χρυσοχού
Στυμφαλίας 8,
Περιστέρι, τηλ. 5719937

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

Κώστας Βούλγαρης, Μπαλκάνια	5
Γιώργος Μαργαρίτης, Οί Βογομίλοι	6
Γιώργος Κορφιάτης, «Έφιάλης πολιτικής φαντασίας»	8
Χάρολντ Πίντερ, 'Ο Κλίντον είναι επικίνδυνος!	11
Σταύρος Κωνσταντακόπουλος, 'Ισχύς και κυριαρχία ...	12
Γιώργος Μαργαρίτης, Σκυλίσιες ήμερες	13
Άριστείδης Μπαλτάς, 'Η «βαθιά» Άμερική απέναντι στον πόλεμο: πρώτες πρόχειρες σκέψεις	15
Παύλος Κρέμος, 'Ανοιχτή έπιστολή προς τον Φλωρεντινό φίλο μου P.S.	19
Νίκος Θεοτοκάς, 'Η μεταμοντέρνα ρητορική του πολέμου· προς την πολιτική νομιμοποίηση του παραδόξου;	24
Χαράλαμπος Γολέμης, 'Ένα ευρωπαϊκό δημοσπονδιακό κράτος δέν θά βομβάρδιζε την Γιουγκοσλαβία;	28
Φίλιπ Μπρετόν, 'Η ούτοπία του τεχνολογικού πολέμου	30
Λουκία Ρίτσαρτς, Βαλκανικοί άστερισκοί	33
Όρισμένοι Γάλλοι τής Ευρώπης, Γράμμα στους υπερβαλκάνιους Ευρωπαίους	35

Φρανσουάζ Άρβανίτη, «Δημοκρατία τής Μακεδονίας»: Μπροστά στον πόλεμο και την άποσύνθεση	37
Νίκος Προκόβας, 'Η Ευρώπη πεθαίνει στο Κόσοβο	40
Άγγελος Έλεφάντης, «Άνταρτόπληκτοι» και Κοσοδάροι πρόσφυγες - Έθνοκάθαρση και πόλεμος ..	44
Χαράλαμπος Κόκκινος, Τεχνολογία και καθημερινή ζωή	49
Έλένη Χοντολίδου, 'Η αξιολόγηση στο μάθημα τής λογοτεχνίας: ένα δήμα μπροστά, δύο δήματα πίσω	53

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

Δημήτρης Μπουσάνης, Βασίλη Άλεξάκη: «'Η μητρική γλώσσα»	59
Άριστείδης Μπαλτάς, 'Η ιστορία των κτιρίων	62
Κώστας Βούλγαρης, 'Από τίς τελευταίες εκδόσεις	64

Τό σάκτισο του έξωφύλλου είναι του Χρήστου Πικριδά.

Μπαλκάνια

Ἡ φράση τοῦ Σαβδόπουλου «ἐδῶ εἶναι Μπαλκάνια, δέν εἶναι παῖξε - γέλασε» ἔχει τήν τιμητική της αὐτές τίς μέρες, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖται ἀφειδῶς σέ πάσης φύσεως κείμενα δημοσιογράφων, ὡς μόντο ἢ κατακλείδα τῶν ὄσων ἔχουν νά ποῦν περὶ τοῦ πολέμου καί ἐν γένει περὶ τῶν ἐν Κοσσόβω γενομένων. Μέχρι ἐδῶ καλά, ἂν δέν ὑπῆρχαν ποιητές καί ἐν γένει διανοούμενοι, οὐκ ὀλίγοι τόν ἀριθμόν, πού «ἐνημερωμένοι» γιά τήν προέλευση τῆς φράσης τή χρησιμοποιοῦν ἀποδίδοντάς τη στόν Νίκο Ἐγγονόπουλο, ἐνῶ, γιά τήν ἀκρίβεια, πρόκειται περὶ παραλλαγῆς στίχων του. Ἐάν λοιπόν οἱ ἐν λόγῳ ἀρθρογράφοι προσέτρεχαν στό ποίημα τοῦ Ἐγγονόπουλου — «Ὅρνεον 1748», τῆς συλλογῆς Ἡ ἐπιστροφή τῶν πουλιῶν (1946)— θά εἶχαν τήν εὐκαιρία νά συναντήσουν ἐκεῖ καί ἄλλους στίχους, πιθανόν χρήσιμους στίς ἐπιφυλλίδες, ὅπως: κι' ἐνῶ πέφτουν κατακέφαλα / τά πολεμικά σκεπάρνια (τό Ἰνδιάνικο τόμαχουκ, κατά τή μορφή καί τό χειρισμό, ἦταν ἀντίστοιχο τοῦ σκεπαρνιού...). Μά καί οἱ ἐπίμαχοι στίχοι τοῦ ποιητῆ ἀπαρτίζουν μιά μικρή ἐνότητα μέ ἕναν ἀκόμα καί, ἐν συνόλῳ, ἔχουν ὡς ἀκολουθως: «Μίρκο Κράλη, τί ζητᾶς; / ἐδῶ δέν εἶναι παῖξε γέλασε: / ἐδῶ εἶναι Μπαλκάνια. Ἐτσι, ἀπό τό ποίημα τοῦ Ἐγγονόπουλου ὀδηγούμεστε σέ κάποια ἐγκυκλοπαίδεια, ὅπου βρίσκουμε τόν Μίρκο Κράλιεβιτς, τόν Σέρβο ἡγεμόνα καί πολεμιστή τοῦ 14ου αἰῶνα, γιά τόν ὁποῖο ὁ θρύλος πολ-
λά ἔχει νά πεί, μερικά δέ ἐξ αὐτῶν δύνανται νά ἀντιστοιχηθοῦν, ἐπακριδῶς, μέ τή σημερινή στάση τῆς ἐλληνικῆς κυβέρησης. Ἐπειδή ὁμως ἡ φιλομάθεια ἐπιφυλάσσει καί δῶρα ἀνέλπιστα, κάποιος ἀναγνώστης τῆς νεότερης ποίησης μπορεῖ νά συναντήσσει καί τό ἐναρκτήριο ποίημα τοῦ Μάρκου Μέσκου Εἰρήνη (1958), εἰς τό ὁποῖο πάλι πρωταγωνιστεῖ ὁ ἐν λόγῳ ἥρωας: Νά πεῖς... σὺ πού δέν ξέρεις / πῶς ὁ Μάρκος Κράλης / ὁ πῖο ἀδύνατος τοῦ λόχου / ὁ πῖο ἀδύνατος τῆς δοξασμένης Μεραρχίας / πνίγηκε χτές στό ποτάμι / προσπαθώντας / νά σώσει ἕναν ἐχθρό του πληγωμένο / πού φώναζεν: —Εἰρήνη... Εἰρήνη...

(Μίρκο Κράλιεβιτς: ... τῷ 1371, ὁ Κ. ἀνεκήρυξεν ἑαυτόν ἡγεμόνα μικρᾶς περιοχῆς ἐν τῇ περιφερείᾳ Πριλάπου τῆς Μακεδονίας, ὡς ὑποτελής τοῦ Σουλτάνου. Ἐπανειλημμένως ὑπεχρεώθη νά πολεμήσει μέ τόν τουρκικόν στρατόν κατά τῶν Χριστιανῶν, κατά δέ τήν παράδοσιν, παρεκάλη ἐκάστοτε τόν Θεόν «νά νικήσουν οἱ Χριστιανοί καί νά κατασυντριβοῦν οἱ πολεμοῦντες αὐτοῦς»...)

Κώστας Βούλαρης

Οἱ Βογομίλοι

Σέ καιρούς μεσαιωνικούς, τότε δηλαδή πού τό δίκαιο καί τό ἄδικο τό ὄριζαν θεόσταλτοι ἡγεμόνες μέ ἀποκλειστικό γνώμονα τήν καθημερινή τους ἐπαφή μέ τό Θεῖο, στά Βαλκάνια ἐπικρατοῦσε ἀναταραχή. Οἱ ἀγρότες καί οἱ ἄκκληροι, οἱ Σλάβοι ἐπιοικοὶ καί οἱ κατά τή βούληση τῶν αὐτοκρατόρων μετακινούμενοι πληθυσμοί ἀποφάσισαν νά δημιουργήσουν τόν δικό τους Θεό γιά ν' ἀντιταχθοῦν στόν ἀντίστοιχο τῶν ἰσχυρῶν, στή σκιά τοῦ ὁποίου δέν ἐβρισκαν καμιά παρηγοριά καί φροντίδα. Τόν Θεό τους δέν τόν θέλησαν μανιχαϊστικό, ὅπως ὁ κόσμος μέσα στόν ὁποῖο ζοῦσαν. Ἄντλησαν ἀπό τίς παλιές περσικές λατρεῖες πού εἶχαν γνωρίσει στίς παλαιές τους περιπλανήσεις, δανείστηκαν ἀπό αὐτές πλῆθος συμβόλων, τόν ἥλιο ἐπικεφαλῆς.

Οἱ ἄρχοντες, Βυζαντινοί, Φράγχοι, Σλάβοι, ἡ Ἐκκλησία, πού τούς θεωροῦσε αἵρετικούς, τούς καταδίωκαν καί κινοῦσαν ἐναντίον τους ἐκστρατεῖες καί πολέμους. Λίγες φορές οἱ τύχες τῶν ὄπλων στάθηκαν εὐνοϊκές σ' αὐτούς τούς ἀπόκληρους καί διωγμένους. Συνήθισαν λοιπόν, στό πέρασμα τῶν αἰῶνων, νά ἀντιστέκονται παθητικά, νά ὑπομένουν, νά ἀδιαφοροῦν γιά τά πάθη, τίς ἀπώλειες, τίς διώξεις καί τό θάνατο. Ἐκρυψαν τά σύμβολά τους, τά ἐνσωμάτωσαν σέ καθ' ὅλα χριστιανικούς ναούς, τά ὑπονοοῦσαν μέσα σέ σχήματα ἀφαιρετικά καί ἀκατανόητα στούς διώκτες τους. Ἡ ἀντοχή τους αὐτή πέρασε στήν ἱστορία, ὅπως καί ἡ σκληρή σέ βάρος τους καταστολή. Καί τά δύο ἔγιναν μέρος τῆς βαλκανικῆς παράδοσης καί παρέμειναν στίς μνήμες καί στίς ἱστορίες τῆς περιοχῆς στούς κατοπινούς αἰῶνες.

Οἱ στρατηγοί τοῦ NATO δέν γνώριζαν αὐτές τίς λεπτομέρειες ὅταν σχεδίαζαν τήν τιμωρία τῆς Γιουγκοσλαβίας. Οἱ δικοί τους θρύλοι συνοφίζονται στά διαφημιστικά φυλλάδια τῶν βιομηχανιῶν πού κατασκευάζουν πολεμικά ὄπλα. Ἐπηρεασμένα τά τελευταῖα ἀπό τήν ἀπόλυτη ἰσχύ τῆς «βίρτσουαλ ρεάλιτυ» (εἰκονική πραγματικότητα ἴσως στήν ἑλληνική ἀπόδοση), ὑπόσχονται τήν ἐξόντωση τοῦ ὁποιοδήποτε ἐχθροῦ μέ τήν ἴδια βεβαιότητα πού συνοδεύει τίς διαφημίσεις ἐντομοκτόνων. Ξεκίνησαν λοιπόν νά κάνουν τό εἰκονικό πραγματικό καί νά δαμάσουν σύγχρονους Βογομίλους.

Τό κακό μέ τήν εἰκονική πραγματικότητα εἶναι ἡ ὑπερβολική εἰκονικότητά της. Πρόκειται στήν οὐσία γιά ἓνα εἶδος —ἠλεκτρονικοῦ στίς μέρες μας— παιχνιδιοῦ πού ἐλάχιστα ἀσχολεῖται μέ τούς ἀνθρώπους καί τίς ἱστορίες τους. Περιλαμβάνει καί ὑπολογίζει μόνο ὅσα οἱ βάσεις δεδομένων μποροῦν νά ταξινομήσουν. Ἀφήνει ἔξω τούς Βογομίλους, ὅπως ἀφήνει ἔξω καί τό προφανές: ὅτι τά Βαλκάνια δέν μοιάζουν μέ τήν ἔρημο τοῦ Ἰράκ. Προϋποθέτει δέ ὅτι ὁ ἀντίπαλος ἀποδέχεται τούς ὅρους τοῦ παιχνιδιοῦ, ὅτι ἀντιλαμβάνεται μέ τόν ἴδιο τρόπο τούς συσχετισμούς καί τίς λογικές τοῦ πολέμου, ὅτι ἀξιολογεῖ τή νίκη καί τήν ἥττα μέ κοινῶς ἀποδεκτά κριτήρια. Μέ λίγα λόγια, πουθενά δέν προβλέφθηκε ἡ στρατηγική τῶν Βογομίλων.

Σέ ἐκστρατεῖες πού στρέφονται ἐναντίον σέ λαούς —παρ' ὅλο πού τό σενάριο τοῦ παιχνιδιοῦ ἐπιμένει ὅτι μόνος ἐχθρός εἶναι ὁ Μιλόσεβιτς, οἱ λαοί, ὡς ἀφηρημένη ἔννοια, δέν χωροῦν στίς βάσεις δεδομένων —ἡ ἐντύπωση διαδραματίζει τόν πρῶτο λόγο. Ἀποροῦν οἱ στρατηγοί τῆς πάλαι ποτέ Ἀτλαντικῆς καί μέ προοπτικῆς Παγκόσμιας Συμμαχίας γιὰτί δέν φοβοῦνται οἱ Σέρβοι μετά ἀπό τόσους βομβαρδισμούς —χειρουργικούς, καταστροφικούς, ἀνελέητους. Δέν τους περνάει ἀπό τό νοῦ ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά φοβίσουν κάποιον ὅταν ἐσύ παρουσιάζεσαι ἀπελπιστικά φοβισμένος. Ὅταν φροντίζεις νά βρίσκεσαι πάντα μακριά ἀπό τόν ἐχθρό, ὅταν κρύβεσαι πίσω ἀπό τεχνολογικές δυνατότητες γιά νά μήν συνατηθεῖς μαζί του, ὅταν τρέμεις στήν ἰδέα

‘Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

των απωλειών. ‘Η βασική τακτική των νατοϊκών αεροπλάνων είναι πτήση σε ύψος πάνω από 5.000 μέτρα (15.000 πόδια) και ταχύτητες τουλάχιστον 900 χιλιομέτρων την ώρα (500 κόμβων). Δέν πρόκειται για συντηρητική τακτική, πρόκειται για φοβισμένη τακτική, και αυτό τό αντίλαμβάνονται εύκολα οί αποκάτω. Τό NATO βομβαρδίζει σάν νά τό κυνηγοῦν, σάν νά ἔχει ὁ αντίπαλος τήν ὑπεροχή στους αἰθέρες, σάν νά διώκεται ἀπό ἀόρατες δυνάμεις. Πῶς και ποιοῦς νά φοβίσει;

Τά ἀποτελέσματα τῆς τακτικῆς αὐτῆς δέν μπορεῖ νά εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τό μεθοδικό ὄργωμα τῆς ἀντίπαλης χώρας. Στά ὄρια τοῦ παραλογισμοῦ οἱ σύμμαχοι βομβαρδίζουν μεθοδικά τούς ἴδιους και τούς ἴδιους στόχους. Τά ἐργοστάσια αεροπλάνων εἶναι ἕνα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Τά ἐργοστάσια αὐτά κατασκευάζαν τά ἐκπαιδευτικά αεροπλάνα Γκαλέμπ, τά ὁποῖα ὅμως πετοῦν χάρη σέ βρετανικούς κινητήρες. ‘Από τήν ἐποχή των οικονομικῶν κυρώσεων γιά τή Βοσνία, οἱ κινητήρες και τά ἀνταλλακτικά τους δέν παραδίδονται και τά ἐργοστάσια ἔχουν κλείσει. ‘Η ἰσοπέδωσή τους σέ ἀλλεπάλληλες ἐπιθέσεις μέ πυραύλους Κρούζ μπορεῖ νά προσθέσει τηλεοπτικές εἰκόνες και νά γεμίζει τό καρνέ των 1.700 βομβαρδισμῶν (ὡς τήν 25ῃ μέρα τοῦ πολέμου), ἀλλά δέν μεταβάλλει σέ τίποτε τίς ἰσορροπίες τοῦ πολέμου. Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει μέ τά ἀπό καιροῦ ἄδεια στρατόπεδα, μέ τά κτίρια πού ἔχουν ἤδη ἐκκενωθεῖ, μέ τά αεροδρόμια ὅπου δέν διακρίνεται κανένα αεροπλάνο. Τό ποσοστό των ἄσκοπων βομβαρδισμῶν πρέπει νά εἶναι γιά ὄσκαρ σέ αὐτόν τόν πόλεμο. Και ἐφόσον πέρασε ἡ πρώτη ἐντύπωση και οἱ βομβαρδιζόμενοι συνήθισαν στήν ἰδέα τοῦ γενικοῦ ὀργώματος χωρίς νά τρομάξουν τότε, αὐτοῖ οἱ βομβαρδισμοί, πού βασιζονται σέ σκόπευση μέσω δορυφόρου, μόνο ὀργή μποροῦν νά προκαλέσουν. ‘Οργή και ἀποφασιστικότητα.

‘Αν ἐξαιρέσουμε τή θαυμάσια ἔμπνευση των τελευταίων ἡμερῶν, τόν βομβαρδισμό δηλαδή τῆς προεδρικής κατοικίας και ἄλλων χώρων ὅπου μπορεῖ νά συχνάζει ὁ Μιλόσεβιτς, μένουν τά διυλιστήρια και οἱ γέφυρες. Γιά τά πρῶτα, ἡ συνταγή ἔχει δοκιμαστεῖ στόν Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο. ‘Η μεθοδική καταστροφή τους στή Γερμανία τό 1944 δέν καθήλωσε τόν γερμανικό στρατό. Τό 1944 ἔδωσε και ἕνα ἄλλο μάθημα πού οἱ τρέχοντες ὑπολογιστές δέν ἔλαβαν ὑπόψη. ‘Από τόν ‘Ιούνιο τοῦ 1944 ὡς τό τέλος τοῦ πολέμου, 6 ὡς 12.000 συμμαχικά μαχητικά αεροπλάνα σφυροκοποῦσαν καθημερινά τόν γερμανικό στρατό ἀπό χαμηλό, ψηλό και ἐνδιάμεσο ὕψος. Τήν ἴδια περίοδο, ὁ ἤδη ἠττημένος και σέ ὑποχώρηση γερμανικός στρατός προκαλοῦσε στους ἀντιπάλους του μιάμιση φορά περισσότερες ἀνθρώπινες ἀπώλειες ἀπό ὅσες ὑφίστατο ὁ ἴδιος. ‘Η δέ καταστροφή δρόμων και γεφυρῶν εἶναι δίκοπο μαχαίρι. Σέ μία περιοχή μέ ὑποχρεωτικά περάσματα και κατ’ ἀνάγκην περιορισμένο ὀδικό δίκτυο, ἡ μεθοδική καταστροφή τοῦ τελευταίου θά προκαλέσει περισσότερα προβλήματα στόν ἐπιτιθέμενο παρά στόν ἀμυνόμενο. Γι’ αὐτό και, σέ ἀναμονή των ἀποφάσεων γιά εἰσβολή των ἀποκλειστικά μηχανοκίνητων και μέ μεγάλες ἀνάγκες ἐφοδιασμοῦ χερσαίων δυνάμεων τοῦ NATO, οἱ στρατηγοί διστάζουν νά ἐξαρθρώσουν πλήρως τό συγκοινωνιακό δίκτυο στό Κόσσοβο και ξεσποῦν τή μανία τους στίς γέφυρες τοῦ Νόβι Σάντ, στά βόρεια τῆς χώρας.

‘Από τήν ἄλλη πλευρά, ἡ τακτική των Βογομίλων κάνει αὐτό πού ξέρε νά κάνει: ἀνθίσταται και ὑπομένει. Μέ ἔκδηλη ἀπορία οἱ στρατηγοί τοῦ NATO δηλώνουν ὅτι κατέστρεψαν μέν τή μισή σύγχρονη αεροπορία τοῦ ἀντιπάλου (5 ἀπό τά 10 Μίγκ 29) και τό ἕνα τρίτο ἀπό τά παλαιότερα αεροπλάνα του, ἀγνοοῦν δέ πού βρίσκονται τά ὑπόλοιπα. ‘Οταν παραδέχεσαι ὅτι δέν μπορεῖς νά βρεῖς αεροπλάνα και αεροδρόμια —πού εἶναι γενικῶς ὄγκωδη πράγματα— ποιός νά σέ πιστέφει ὅταν δηλώνεις ὅτι θά βρεῖς ὄλμους και πολυβόλα. ‘Η ἀναζήτηση δέ τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ στρατοῦ ὀδήγησε ὡς τώρα σέ μᾶλλον γραφικά ἀποτελέσματα. Πρὸς μεγάλη ἀπορία —και συμφορά— των Γιουγκοσλάβων ἀγροτῶν, ἐπί περίπου μία ἑβδομάδα τό NATO σάρωνε μέ βόμβες ἀκριβείας τίς ἀγελάδες τους. Προφανῶς στους στρατιωτικούς ἐγκεφάλους

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

τῆς συμμαχίας εἶχε περάσει ἡ ἰδέα ὅτι οἱ Σέρβοι κρύβουν τεθωρακισμένα καί ὀχήματα μέσα σέ στάβλους. Ἡ ἰδέα ἀπεδείχθη ἐξοντωτική γιὰ τίς ἀγελάδες, ὄχι ὅμως καί γιὰ τὰ ὀχήματα πού προφανῶς δέν ἦταν ἐκεῖ. Οἱ ἄλλες σοφές ἰδέες ἀπέδωσαν τὰ ἴδια. Ἡ ἀναζήτηση μέσω υπέρυθρων φωτογραφήσεων πού ἀποτυπώνουν τήν ἐκπεμπόμενη θερμότητα ὀδήγησε σέ πλῆθος παρανοήσεις. Οἱ Γιουγκοσλάβοι στρατιῶτες καί ἀγρότες καῖνε λάστιχα αὐτοκινήτων στίς παρυφές τῶν ὑπὸ ἐξέταση περιοχῶν γεμίζοντας τίς ὀθόνες τοῦ NATO μέ πλῆθος μικρές, ἀπροσδιόριστες κουκίδες.

Ἔτσι λοιπόν οἱ στρατηγοί τοῦ NATO ὀργώνουν καί καταστρέφουν τὰ πάντα ἐκτός ἀπό τὸ στόχο τους: τὸν Γιουγκοσλαβικό στρατό. Θά ἦταν πιὸ προσεκτικοί καί λιγότερο ἀμήχανοι ἂν ἤξεραν ἱστορία καί ἂν κάποιος τούς εἶχε μιλήσει γιὰ τοὺς Βογομίλους. Ἡ μελέτη ὅμως τέτοιων πραγμάτων καί ἡ σχετική γνώση προϋποθέτουν πολιτισμό καί παιδεία. Πού νά τὴν βροῦν ἄνθρωποι πού μεγάλωσαν μέ τὰ NITENTO¹ καί πού γνώρισαν τὸν πόλεμο μέσα ἀπὸ αὐτά.

Γιώργος Μαργαρίτης

1. Ἰαπωνικῆς ἔμπνευσης ἠλεκτρονικό παίγνιο, στίς περισσότερες ἐκδόσεις τοῦ ὁποίου ὁ «εἰκονικῆς πραγματικότητας» ἤρωας ἐξοντώνει πάνω ἀπὸ 300 ἐχθρούς στό παιχνίδι (ἴσως 3.000 γιὰ προχωρημένους παίχτες). Γνωρίζω μικρά παιδιά πού χαρακτηρίζουν τὴν ὄλη σκηνοθεσία ἀφελή.

«Ἐφιάλτες πολιτικῆς φαντασίας»

(στὴ μνήμη τοῦ Θ. Βείκου)

«Καθὼς οἱ πολιτεῖες μας ἐρείπια εἶχανε γίνει
Ρημαγμένες ἀπὸ τοῦ φονιά τὸν πόλεμο
Ἄρχισαμε τὴν ἀνοικοδόμηση ξανά»
Μπ. Μπρέχτ, «Καθὼς οἱ πολιτεῖες μας» (1948)

Μία νέα πειρατική ἐνέργεια βρίσκεται σέ ἐξέλιξη, σέ βάρος τῶν λαῶν τοῦ Κόσσοβο καί τῆς Σερβίας αὐτὴ τῆ φορά. Ὁ αἰφνιδισμός ἀπὸ τὴ βιαιότητά της (θάνατοι καί καταστροφές στοὺς Σέρβους, σφαγές καί ξεριζωμός στοὺς Ἀλβανούς) καί τὴν προπέτεια τῶν ἐμπνευστῶν της σημαδεύουν τὴν πολιτισμένη ἀνθρωπότητα. «Ὁλος ὁ πόλεμος στηρίζεται στὴν ἐξαπάτηση», κατὰ τὸν Κινέζο στοχαστὴ Σούν Τσού. Κι αὐτὸς πού ἐπιχειρεῖ ἡ «Ἁγία Οἰκογένεια» τοῦ κεφαλαίου, τῆς ἀτιμίας καί τοῦ φόνου σ' ἓνα μακρινό γι' αὐτὴν (γειτονικό σέ μᾶς) πεδίο βολῆς, τὴ Γιουγκοσλαβία.

Πρόκειται γιὰ τὸν σεσημασμένο ἐσμό τῶν γηραλέων νεο-ἰμπεριαλιστῶν. Αὐτὸν πού ἔχει βουτήξει ἄπειρες φορές τὰ χέρια του στό αἷμα τῶν λαῶν γιὰ τὰ ἐξουσιαστικά του συμφέροντα —ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο 1945-49 στὴν Ἑλλάδα ἕως τὸ «ἀναγκαστικό σχέδιο ἀστικοποίησης» τῆς βομβαρισμένης ὑπαίθρου τοῦ Βιετνάμ στὴ δεκαετία τοῦ '60, τὴ διχοτόμηση τῆς Κύπρου τὸ 1974 καί πάλι μέχρι τὴ διάλυση τῆς Γιουγκοσλαβίας καί τὸ μακελειὸ τῆς Βοσνίας.

Ὁ πόλεμος στὴν Γιουγκοσλαβία

Αὐτόν πού ἔχει γαλουχήσει ἑκατοντάδες δικτατορικά καθεστῶτα δημίων. Καί ἀξιοποιεῖ ἐντέχτως αὐταρχικά καθεστῶτα τύπου Σ. Χουσεΐν καί Μιλόσεβιτς γιὰ τὴν δημαγωγικὴ ἐκμετάλλευση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τὸ πλέον ὀδυνηρό: ἑκατομμύρια ἄνθρωποι εἴτε καρτεροῦν λύσεις στὰ βασιανιστικά βιοτικά προβλήματα τους μέσω τοῦ πολέμου εἴτε «ἐθίζονται» στὴ συνύπαρξη μὲ τίς φιλοπόλεμες πολιτικές καί τόν ἐθνικισμό. Ἐπιβάλλεται ἡ λογικὴ τῆς βίας, τοῦ πολέμου, τῶν σφαγῶν, τῆς ἀνηθικότητας ὡς ἀξίας ζωῆς τόσο γιὰ τοὺς ἐπιτιθεμένους ὅσο καί γιὰ τοὺς ἀναλόγως διενεργούντες τὴν ἀμυνά τους. Ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων ρυθμίζεται μὲ βάση «τὴ διαλεκτικὴ ἀγγέλου καί θηρίου»,¹ καιρὸ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀμερικανονατοϊκὴ ἐπέμβαση στὴ Γιουγκοσλαβικὴ ἐπαρχία τοῦ Κόσσοβο. Ἡ διαλεκτικὴ τῆς καταστροφῆς στὰ Βαλκάνια καί πάλι!

Ὡστόσο, οἱ βομβαρισμοὶ ὀδηγοῦν στὴν πιὸ δραματικὴ ἔκφραση τῆς τὴν «ἀκραία διάκριση Φίλου καί Ἐχθροῦ».² Ὁ διαχωρισμὸς ἐπηρεάζει ἀποφασιστικά τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων ομάδων. Ἀκολουθῶς, «μεταλλάσσεται σὲ ἐθνικιστικὴ τακτικὴ καί πολιτικὸ πρόγραμμα».³ Λαμβάνει ἀναλόγως τίς μορφές τοῦ ἀποσχιστικοῦ ἐθνικισμοῦ καί τῆς ἐθνικιστικῆς ξενοφοβίας. Στὴν περίπτωση τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κόσσοβο ἡ ἀπόσχιση ὀδηγεῖ ἐνάντια στοὺς «ἄλλους» καί στὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ «δικοῦ τους» κράτους ἢ στὴν ἔνωση μὲ τὴν Ἀλβανία. Στὴν ἐθνικιστικὴ ξενοφοβία οἱ Σέρβοι ἠγέτες ἐπέδυσαν πρὶν καί ἐπιθυμοῦν τώρα νὰ ἐμπεδώσουν τὴν ἀντίθεσή τους πρὸς τοὺς «ξένους» (Ἀλβανούς) σὲ κρατικὴ καί κοινωνικὴ πολιτικὴ ἀποκλεισμοῦ ἢ ἐξοβελισμοῦ ἀπὸ τὸ «δικό τους» ὑπάρχον κράτος.

Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς «τυφλῆς λογικῆς» τοῦ ἐθνικισμοῦ εἶναι ὅτι βομβαρδίζονται ἀπὸ κράτη (Εὐρώπης καί Ἀμερικῆς) στῶν ὁποίων τὴν ἀσκηση ἐξουσίας κατέχει σοβαρὴ θέση στίς πρόσφατες δεκαετίες καί σήμερα ἡ ξενοφοβία. Συγχρόνως, καθίσταται εὐλογητὴ ἡ ὑπόψια ὅτι ἡ ὑστερικὴ πολιτικὴ τῶν βομβαρδισμῶν ἐμπεριέχει ὑποτίμηση (ἂν δὲν ἀφορμᾶται ἀπὸ αὐτὴ) πρὸς τόν πολιτισμὸ καί τίς ἀνθρώπινες ζωές «ἀπολίτιστων», λ.χ. τοῦ Σουδάν, τοῦ Ἰράκ, τῆς Σερβίας τώρα. Τραγικὴ εἰρηνεῖα ἢ ἐναγώνιο ἄγχος ἢ κατάληξη τῶν συλλογικῶν ψυχώσεων: «Ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι φτιάχνουν μέσα στὴν πραγματικότητά ἕνα κόσμο συγκεκριμένων διαφορῶν, ὥστόσο αὐτοὶ μάχονται διαρκῶς γιὰ ταυτότητες».⁴ Ἐπομένως, οἱ ἄνθρωποι γίνονται ἐπιρρεπεῖς σὲ τέτοιες καταστάσεις ἐντάσεων καί συγχρούσεων ὅχι ἀπλῶς διότι αὐτὴ εἶναι ἡ «ἀνθρώπινη φύση» (ἐπιθετικότητα, ἐγωισμὸς, ἐκτόνωση παθῶν). Πρωτίστως αὐτὸ συμβαίνει διότι στὴν καθημερινὴ τους ζωὴ διατελοῦν σὲ κατάσταση ἀνασφάλειας, φόβου, ἀνάγκης⁵ καί τὸ μέλλον τους διακυβεύεται ἀπὸ τοὺς ἱμπεριαλιστικούς τυχοδιωκτισμούς. Χαράσσονται βαθιὰ στίς συνειδήσεις τῶν καλόπιστων φιλειρηνιστῶν πολιτῶν «νέα» δεδομένα τῶν διεθνῶν σχέσεων: Οἱ στρατοκράτες τῆς Τουρκίας, κατακτητὲς τῆς μισῆς Κύπρου καί ἐξολοθρευτὲς τοῦ κουρδικοῦ λαοῦ (ὄχι μόνο τοῦ PKK) συναποφασίζουν τοὺς βομβαρδισμούς γιὰ τὴν ...προστασία τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων τῶν Ἀλβανῶν! Ἡ Ἑλλάδα καί ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση ὑπονομεύοντας κάθε σοβαρότητα συνυπογράφουν τοὺς βομβαρδισμούς κάτω ἀπὸ ἐκβιασμούς ἢ καί μικροῦπολογισμούς. Κύμα νοσταλγίας γιὰ τὴν «ἐποχὴ» τοῦ διπολισμοῦ (ἄραγε νοσταλγοῦν καί τίς δομές τοῦ «ὑπάρξαντος σοσιαλισμοῦ» ἢ ἔστω ἐπιθυμοῦν τοὺς ἀγῶνες γιὰ νέα σοσιαλιστικὰ προτάγματα;), τὴ στιγμὴ πού καταρρέουν οἱ μεταδιπολικές ἐναγώνιες προσπάθειες ἰσορροπιῶν καί ἐπεκτείνεται ἡ πολυδιάσπαση στὸν κόσμο.

Ἡγέτες θρησκευτικοὶ ἀδυνατοῦν νὰ ἀρθοῦν στὸ ὄψος τῶν περιστάσεων καί νὰ προβάλλουν τὸ ἐνοποιητικὸ καί οἰκουμενικὸ στοιχεῖο τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἱστορικοί, συνεπαρμένον ἀπὸ τὸ «ὄνειρο τοῦ παρελθόντος» καί τὴν ἰδεολογικὴ πίεση πού αὐτὸ ἀσχεῖ, ἐγκαταλείπουν τὸ αἷτημα τῆς ἀντικειμενικότητος. Ἀποδέχονται, μὲ ἠθικά καί πολιτικὰ κριτήρια ἀμφίβολης ποιότητος, ποικίλες ἐκδηλώσεις τοῦ ἱστορικοῦ ἀναθεωρητισμοῦ (ἀποκλειστικότητά στὴν ἴστο-

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

ρική προέλευση καὶ ἐγκατάσταση, ἐρμηνεία τῶν πολιτισμῶν). Πολιτικοὶ σύμβουλοι καθοδηγοῦνται ἀπὸ τίς νεορατσιστικές πολιτισμικές ιδέες σάν αὐτές τοῦ Σ. Χάντιγκτον σέ βάρος τῶν λαῶν καὶ τῶν πολιτισμῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἀναλυτές ἀποζοῦν ἀπὸ τίς πομφόλυγες πού παρασκευάζουν γύρω ἀπὸ τή μιζέρια τῶν Βαλκανίων κι ὄλων τῶν παριῶν τοῦ πλανήτη. Θεωρητικοὶ καὶ κυβερνητές γοητεύονται ἀπὸ παραλλαγές τῶν ιδεῶν τοῦ Χόμπς (ἐξοδος τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τόν πόλεμο ὑπὸ τὸ φόβο πού προκαλεῖ μιά κοινή ἐξουσιαστική δύναμη). Προωθοῦν τήν ιδέα ἑνός Ὑπέρ-Κράτους κυβερνήτη τοῦ κόσμου, στό ὄνομα μάλιστα τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ «νέος ἐνισχυμένος ὀλοκληρωτισμός», κράτη πού δέν εἶναι δημοκρατικά, ἡγέτες καὶ λαοὶ δέσμιοι σ' αὐτά, ὀδηγοῦν στήν πλήρη χρεοκοπία διεθνεῖς ὀργανισμούς συνεννόησης, ὅπως ὁ ΟΗΕ. Μάχονται ὄσους βαφτίζουν «ἐχθροὺς τῆς οἰκουμένης». Προετοιμάζουν ἕναν «παγκόσμιο δεσποτισμό» φύλακα τῆς εἰρήνης. Ποιός θά σκεφεῖ μετὰ τόν τερματισμό τῶν συγκρούσεων ἢ τήν ὅποια «λύση» στό Κόσσοβο ὅτι οἱ ἐξελίξεις στήν πολεμική τεχνολογία καὶ ἡ ἐνίσχυση τῶν ἐξοπλισμῶν γιά ἄλλη μιά φορά ἔφεραν ἔνταση καὶ σύγκρουση; Πάντως ὄχι αὐτός πού θά ἔχει μείνει μόνο στά ιδεολογικά καὶ ρητορικά φτιασιδώματα τῆς λογικῆς τοῦ πολέμου! Ποιός θά ἀντισταθεῖ στόν κατευθυνόμενο «ἐνθουσιασμό» τῶν διεστραμμένων ἐγκεφάλων, ὁ ὁποῖος θά ἀνάγεται σέ «ἠθικούς σκοπούς», στήν «ὑπεράσπιση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων», στήν ἀναγκαιότητα χρήσης τῶν «ἐξυπνων βομβῶν» τοῦ ΝΑΤΟ; Ἡ ζημιὰ σέ βάρος τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνύπαρξης, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰρήνης θά ἔχει προωθηθεῖ! Ὡστόσο, ποιοὶ ἀγνοοῦν πραγματικά ὅτι ὁ «πόλεμος δέν ἀποτελεῖ κακό παρά ἀρχὴ κακοῦ»;⁶ Ἀσφαλῶς μόνο ὄσοι βλέπουν μανιχαϊστικά τόν κόσμο χωρισμένο σέ καλοὺς καὶ κακοὺς.

Ἡ ἀνομία αὐτῶν τῶν ἡμερῶν μέ πρωταγωνιστὴ τίς δυνάμεις τῶν ΗΠΑ καὶ τοῦ ΝΑΤΟ ἐπιβεβαιώνει τή διάχυση τῆς πολιτικῆς ἀταξίας καὶ τή «βαλκανοποίηση» τοῦ πλανήτη.⁷ Ἡ ἀνάπτυξη ἑνός μαζικοῦ διεθνοῦς κινήματος ἀντίστασης καὶ συμπαράστασης στοὺς δοκιμαζόμενους πολίτες τοῦ Κόσσοβο καὶ τῆς Σερβίας—ἐνός κινήματος ὑπέρ τῆς εἰρήνης, εἶναι ὅ,τι ἀπομένει σ' ὄσους ἐξακολουθοῦν νά σκέφτονται ἐλεύθερα καὶ δημοκρατικά. ΕΔΩ ΚΑΙ ΤΩΡΑ!

«Ἐν τῇ βαρβαρότητι τῇ φέρνει ἢ βαρβαρότητα
Τότε τὴν καλοσύνη φέρνει ἢ καλοσύνη κι ἀκαταμάχητη εἶναι
Κι ἢ ὄμορφιά εἶναι ὄμορφη, ἀκόμα κι ὅταν μέχρι τὸ λαιμό
Μέσα στήν κοπριά εἶναι βουτηγμένη».
Μπέρτολ Μπρέχτ «Γιά τὴ φράση πού ἀκούγεται συχνά» (1935)

Γιώργος Κορφιάτης, Λευκωσία

1. Ὁ τίτλος ἀπὸ τόν Θεοφ. Βέικο, Ὁ κόσμος σέ διασπορά. Ἔθνη καὶ οἰκουμένη, Ἀθήνα 1995, σ. 34. Τό παράθεμα στό ἔργο τοῦ ἴδιου Ἐν πολέμῳ, Ἀθήνα 1993, σ. 26.

2. Ἐν πολέμῳ, σ. 26.

3. Ὁ κόσμος σέ διασπορά, σ. 34.

4. Θ. Βέικος, Ἐθνικισμός καὶ ἐθνικὴ ταυτότητα, Ἀθήνα 1993, σ. 19.

5. Ὁ κόσμος, ὁ.π., σ. 31-32.

6. Ἐν πολέμῳ, ὁ.π., σ. 153.

7. Ὁ κόσμος, ὁ.π., σ. 40.

Ὁ Κλίντον εἶναι ἐπικίνδυνος!

Ἰδοὺ ὁ ὀρισμὸς τῆς ἀμερικανικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς: «Φίλησέ μου τὸν κῶλο ἢ σοῦ σπάω τὰ μούτρα». Ὁ Μιλόσεβιτς ἀρνήθηκε νὰ φιλήσει τὸν κῶλο τῆς Ἀμερικῆς, κι ἔτσι ὁ Κλίντον σπάει τὰ μούτρα τοῦ σέρβικου λαοῦ (κι ὄχι τοῦ Μιλόσεβιτς), μὲ καταστροφικὰ ἀποτελέσματα, ἐπιπλέον, γιὰ τοὺς Κοσσοβάρους.

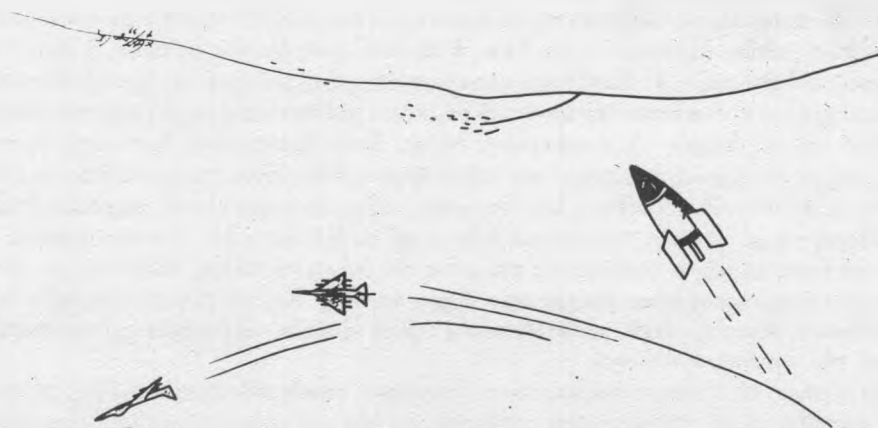
Ἡ ἐπιχείρηση τοῦ ΝΑΤΟ εἶναι κακομελετημένη, κακοῦπολογισμένη, κακολογαριασμένη, καταστροφικὴ. Εἶναι ἐπιπλέον ἀπολύτως παράνομη καί, ὀλοφάνερα, καρφώνει τὸ τελευταῖο καρφί στό φέρετρο τοῦ ΟΗΕ. Ἡ δικαιολόγηση αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης («ἀνθρωπιστική» παρέμβαση) στ' ἀλήθεια δέν εἶναι παρά ἄσχημο ἄστεῖο. Καί ἀποδεικνύει τὴ μεγάλη ὑποκρισία τῶν ΗΠΑ καί τῆς Ἀγγλίας. Οἱ κυρώσεις ἐνάντια στό Ἰράκ (πού ἀποφασίστηκαν ἀπ' αὐτές τὶς ἴδιες χῶρες) σκότωσαν σχεδόν ἕνα ἑκατομμῦριο παιδιά. Γενοκτονία ὀνομάζεται αὐτό, χῶρίς διαφοροῦμενα.

Ὁ Μιλόσεβιτς εἶναι σίγουρα ἄγριος καί ὠμός. Σάν τὸν Κλίντον. Ὁ Κλίντον συνεχίζει χωρὶς ἐπιφυλάξεις τὴ βιτσιόζικη παράδοση τῶν Ρήγκαν καί Μπούς. Ἀλλά τὴν παρουσιάζει μ' ἕνα ντροπαλό χαμόγελο καί τὴ χαρακτηριστικὴ τραγουδιστὴ προφορά τοῦ ἀμερικανικοῦ Νότου. Εἶναι τόσο γοητευτικός στὴν τηλεόραση. Κι ὁ Μπλέρ γλείφει τὸν κῶλο τοῦ Κλίντον μὲ ἐνθουσιασμό ἐνῶ ὄνειρεύεται ὅτι εἶναι ἡ κυρία Θάτσερ.

Τὸ ἐπίπεδο εὐφυΐας ὅλης αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης εἶναι παθητικό, ἂν ὄχι παιδικό. Οἱ ΗΠΑ σήμερα εἶναι μιὰ δύναμη ἀκραία ἐπικίνδυνη, ὀλοκληρωτικὰ ἀνεξέλεγκτη.

Χάρολντ Πίντερ

Ἡ παραπάνω δήλωση τοῦ θεατρικοῦ συγγραφέα Χάρολντ Πίντερ δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα Liberation τῆς 9.4.1999.

Ἴσχύς καί κυριαρχία

Ὁ πόλεμος τῆς Γιουγκοσλαβίας δέν προκαλεῖ μόνον λύπη καί ὀργή, προκαλεῖ καί μιά τεράστια ἀμηχανία. Γιά ὅσους δέν ἀρκοῦνται στίς καλοστημένες σκηνοθεσίες καί στά καλοδιαλεγμένα λόγια τῶν ἐκπροσώπων Τύπου τῆς Συμμαχίας, ὑπάρχει ἕνα ἀναπάντητο ἐρώτημα πού ἔχει νά κάνει μέ τούς πραγματικούς στόχους αὐτοῦ τοῦ ἀνελέητου βομβαρδισμοῦ. Μαρξίζοντες καί μή, γνωρίζουμε ὅτι οἱ πόλεμοι γίνονται γιά νά ἐξυπηρετήσουν ὕλικά συμφέροντα. Γνωρίζουμε, παραδείγματος χάριν, ὅτι ὁ Πόλεμος τοῦ Κόλπου, παρά τῆς περί ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τοῦ Κουβέιτ διαβεβαιώσεις τῶν ἐκπροσώπων Τύπου τῆς ἐτερόκλητου συμμαχίας πού εἶχε τότε συναφθεῖ, γινόταν γιά τό πετρέλαιο· ἡ ἐκμετάλλευση τῶν πετρελαίων τοῦ Ἰράκ, τό ὁποῖο διαθέτει μαζί μέ τή Σαουδική Ἀραβία τά μεγαλύτερα κοιτάσματα τοῦ πλανήτη, κοστίζει μόλις ἕνα δολάριο, τή στιγμή πού τό ἴδιο βαρέλι στή Βόρεια Θάλασσα κοστίζει πάνω ἀπό δώδεκα δολάρια. "Ἔτσι, οἱ πενήντα νεκροί τῆς μιᾶς πλευρᾶς καί οἱ ἑκατό χιλιάδες τῆς ἄλλης ἦσαν... καλά τακτοποιημένοι στά μυαλά μας. Σέ αὐτόν ἐδῶ, ὅμως, τόν γειτονικό μας πόλεμο, τό οικονομικό διακύβευμα δέν εἶναι προφανές· τά φτωχά σέ οὐράνιο, κοβάλτιο καί λιγνίτη κοιτάσματα τοῦ Κοσσυφοπεδίου δέν ἀποτελοῦν ἐπαρκή λόγο γιά τό στήσιμο καί τή λειτουργία αὐτῆς τῆς ὀγκώδους πολεμικῆς μηχανῆς. Ὅλοι καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ὅτι σέ τούτη τήν περίπτωσι καί ἄλλο διακυβεύεται· οἱ πιό πολλοί, δυστυχῶς, διάλεξαν νά πιστεύουν ὅτι ἐκεῖνο πού διακυβεύεται εἶναι τά ἀνθρώπινα δικαιώματα τῶν Ἀλβανῶν, ἐνῶ κάποιιοι, πολύ πιό λίγοι, πού ἔχουν τήν ἀθεράπευτη κακή συνήθεια νά πηγαίνουν πίσω ἀπό τά λόγια τῶν πρωταγωνιστῶν, ὑποφιάζονται ὅτι μόνον τά ἀνθρώπινα δικαιώματα τῶν Ἀλβανῶν δέν ἀπασχολοῦν τούς Ἀμερικανούς.

Στήν προσπάθειά μου νά ξεδιαλύνω τίς ὑποψίες αὐτῶν τῶν λίγων θά χρησιμοποίησω ἕνα φαινομενικά παράταιρο παράδειγμα, τήν κριτική πού ἄσκησε ἕνας Ἀμερικανός ριζοσπάστης κοινωνιολόγος, ὁ Μίλς (Mills), σέ ἕναν ἄλλο Ἀμερικανό ριζοσπάστη κοινωνιολόγο, τόν Βέμπλεν (Veblen). Ὁ γιός τοῦ Νορβηγοῦ μετανάστη, Βέμπλεν, μεμφόταν στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα τήν ἀμερικανική ἄρχουσα τάξη γιατί, κατά τήν γνώμη του, εἶχε ἐγκαταλείψει τήν παραγωγική ἐργασία καί κατανάλωνε τό χρόνο της σέ δραστηριότητες πού δέν κατέτειναν στήν πρωτογενή παραγωγή ἀγαθῶν, δραστηριότητες ὅπως ἡ κατανάλωση ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἡ συμμετοχή σέ κοινωνικῆς ἐκδηλώσεις κ.ἄ. Αὐτή ἡ μή παραγωγική χρήση τοῦ χρόνου, αὐτή ἡ σπατάλη χρημάτων καί χρόνου προκαλοῦσε τήν ὀργή τοῦ Βέμπλεν, μιά ὀργή πού καταγράφηκε στό περίφημο βιβλίο του *Ἡ θεωρία τῆς ἀργόσχολης τάξης*. Στήν βεμπεριανῆς ἔμπνευσης κριτική του ὁ Μίλς, παρά τόν ἐμφανή θαυμασμό του γιά τό ἔργο τοῦ Βέμπλεν, τοῦ προσήπτε ὅτι δέν κατάλαβε ὅτι οἱ ἀργόσχολες συνήθειες τῆς ἄρχουσας τάξης, ἡ κατανάλωση περιττῶν ἀγαθῶν, ἡ ἐνασχόλησή της μέ τά σπόρ, τά κοσμικά δεῖπνα καί τίς δεξιώσεις δέν γίνονταν ἄσκοπα, ἀπλῶς καί μόνον γιατί παρεῖχαν ἀπολαύσεις στά μέλη τῆς ἀνώτερης τάξης, ἀλλά καί γιά κάτι πολύ σημαντικό: γιατί προσέδιδαν γόητρο στήν ἄρχουσα τάξη. Καί τό γόητρο εἶναι αὐτό τό ὁποῖο ἰσχυροποιεῖ τή δύναμη - ἰσχύ, μετατρέποντάς την σέ ἐξουσία - κυριαρχία καί προστατεύοντάς την ἀπό τήν κοινωνική ἀλλαγῆ.

Εἶναι σίγουρα τό λιγότερο ἀσέβεια τό νά ἐξομοιώνει κανεῖς τούς φραμπαλάδες, τά κρινολίνα καί τίς παρτίδες τένις τῆς ἄρχουσας τάξης τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰώνα μέ τίς βόμβες πού πέφτουν πάνω στά κεφάλια ἀθῶων, πιστεύω ὅμως ὅτι καί τά μέν καί οἱ δέ ἐπιτελοῦν τήν ἴδια ἀκριβῶς

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

λειτουργία, τόν μετασχηματισμό της ισχύος σε κυριαρχία. Είναι τελείως διαφορετικό τό νά πιθανολογείς τήν ισχύ των Ἀμερικανῶν ἀπό τό νά τήν ἀποδέχεσαι, σχεδόν οἰκεία βουλήσει, ὡς μία φυσική καί νόμιμη κυριαρχία. Ἐκεῖνο στό ὁποῖο ἀποσκοποῦν οἱ βόμβες τῶν νατοϊκῶν εἶναι στό νά γίνονται τοῦ λοιποῦ οἱ προσταγές τους ἀναντίρρητα ἀποδεκτές, εἶναι στό νά συμμορφώνονται αὐτοί πού ὑφίστανται τήν ἐξουσία τους οἰκαιοθελῶς, ἔχοντας υἰοθετήσει, ἀφομοιώσει, ἐσωτερικεύσει τό περιεχόμενο τῶν προσταγῶν ὡς δικαιολογημένο καί ἀκόμα σύμφωνο μέ τά ἴδια τους τά συμφέροντα.

Γιά νά τό πῶ σέ μία γλώσσα λιγότερο θεωρητική, οἱ νατοϊκοί δέν βομβαρδίζουν γιά κάποια ἀσαφῆ ὕλικά συμφέροντα οὔτε γιά νά ὑπερασπισθοῦν τά δικαιώματα τῶν Κοσσοβάρων· οἱ νατοϊκοί βομβαρδίζουν ἔτσι ὥστε τήν ἐπόμενη φορά πού θά ἀκουσθεῖ ἀπό τόν ὅποιο Σημίτη τό «εὐχαριστῶ τήν Ἀμερική», ὅπως στήν περίπτωση τῶν Ἰμίων, νά μή θεωρηθεῖ ὡς ἐθελόδουλο, μειοδοτικό καί προδοτικό ἀλλά ὡς μία φυσική ἀπότιση φόρου τιμῆς σέ αὐτούς πού τούς ὀφείλεται.

Σταῦρος Κωνσταντακόπουλος

Σκυλίσιες ἡμέρες

Βασανίζω ἄσπλαχνα τή φαντασία μου μέ τούτους τούς δύσκολους καιρούς, προσπαθώντας νά ἀνακαλύψω ποιά εἶναι ἐκεῖνα τά σημαντικά ὀφέλη πού προσδοκᾷ ἡ ἑλληνική κυβέρνηση ἀπό τήν ἄνευ ὄρων συμμετοχῆς τῆς στίς κατακτητικές ἐξορμήσεις τοῦ ΝΑΤΟ. Ἀπό τίς καινοτομίες πού ἡ νέα πολιτική τοῦ ΝΑΤΟ εἰσάγει, ποιά εἶναι αὐτή πού ικανοποιεῖ τόσο ἔντονα τά ἑλληνικά σχέδια, τήν πολιτική καί τίς προσδοκίες, ὥστε νά ὀδηγεῖ ἀκόμα καί στήν ἐγκατάλειψη τοῦ γνωστοῦ ἀστερίσκου στά κείμενα τοῦ ΝΑΤΟ;

Μήπως πρόκειται γιά τήν εἰσαγωγή καί ἐπισημοποίηση τοῦ πολέμου ὡς τρόπου ἐπίλυσης διαφορῶν (ἐθνικῶν, θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν); Μήπως ὁ δρόμος αὐτός συμφέρεται μία χώρα μέ πλῆθος ἀνοικτά μέτωπα ὅπως ἡ Ἑλλάδα; Μήπως, πάλι, ἡ διά τῶν βομβαρδισμῶν ἐπιβολή τῶν ἀπόψεων μπορεῖ νά φέρεται λύσεις στό Κυπριακό, στό Αἴγαῖο ἢ ἄλλο;

Μήπως εὐνοεῖ τήν Ἑλλάδα ἡ κατάργηση καί ἡ ἀναθεώρηση ὄλων τῶν κανόνων καί τῶν συνθηκῶν πού ἀπό τήν ἐπαύριο τοῦ Β' Παγκόσμιου Πολέμου (μερικοί ἀπό τήν ἐπαύριο τοῦ Α' Παγκόσμιου Πολέμου καί τήν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν) συνιστοῦν τή διεθνή νομιμότητα καί προστατεύουν τά δίκαια τῶν ἐθνῶν; Τί ἀξία μπορεῖ νά ἔχει ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης, γιά παράδειγμα, ὅταν κάποιοι κ. Κλίντον ἢ Μπλέρ τή θεωρήσουν ἐμπόδιο γιά τήν ἐξασφάλιση τῶν κατ' αὐτούς ἀνθρώπινων δικαιωμάτων; Μέ ποιά λογική καί μέ ποῖο δικαίωμα προσυπογράφει καί ἀποδέχεται ἡ ἑλληνική διπλωματία τήν κατάργηση τῶν νομικῶν βάσεων τῆς κυριαρχίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους στό πλαίσιο τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας;

Μήπως εὐνοεῖ τήν Ἑλλάδα ἡ ἐν λευκῶ ἀνάθεση τῶν ἐξωτερικῶν (καί ἐσωτερικῶν) προβλημάτων καί τῶν ἰσορροπιῶν τῆς κάθε χώρας στήν καλή θέληση ἡγεμόνων καί δυνάμεων πού ἀποδεδειγμένα χειρίζονται τά προβλήματα τῶν διεθνῶν ἰσορροπιῶν μέ μόνο κριτήριο τά δικά τους συμφέροντα καί τήν ἀλαζονεία τους; Ποιά ἐμπιστοσύνη μπορεῖ νά ἔχει ἡ Ἑλλάδα στά διαρκῶς προσαρμοζόμενα «κριτήρια» μέ τά ὁποῖα λειτουργοῦν οἱ ἱμπεριαλιστικές αὐτές δυνάμεις;

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

Μήπως εὐνοεῖ τὴν Ἑλλάδα ἡ λογικὴ τῆς ἐπιβολῆς ποινῆς καὶ τιμωρίας σέ ὅποιον λαό, σέ ὅποια χώρα, σέ ὅποια κυβέρνηση δέν ἀποδέχεται τελεσίγραφα καὶ «παραινέσεις»; Μὲ ποιό δικαίωμα ἡ παρούσα κυβέρνηση τῆς χώρας θεωρεῖ ὅτι ἡ χώρα βρίσκεται στό ἀπυρόβλητο τῶν «παιδαγωγικῶν» κολασμῶν τοῦ ὅποιου πλανητάρχῃ; Μήπως δέν εἶναι πρόσφατο τό ἐξάμηνο (!) ἐμπάργκο στά ἀμερικανικά ὄπλα πού ἡ κυβέρνηση τῶν ΗΠΑ ἐπέβαλε στή χώρα μας μέ βάση κάποιες φήμες ὅτι ἡ Ἑλλάδα παραδίδει μυστικά τῶν ΗΠΑ (πόσα γνωρίζει;) στή Ρωσία (τί νά τά κάνει;);

Ἀκόμη χειρότερα, γιά νά σταθοῦμε σέ αὐτό τό δείγμα ἀπεριόριστης ὑποταγῆς, πέρα ἀπό τά ὅποια ὄρια τῆς βλακειᾶς. Δέν πρόλαβε νά τελειώσει τίς σχετικές μέ τὴν ἄρση τοῦ ἐμπάργκο δηλώσεις του ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Λευκοῦ Οἴκου καὶ ἔσπευσε τό ΚΥΣΕΑ —μέσα στήν κρίση— νά προχωρήσει στήν παραγγελία ἀμερικανικῶν ἀεροσκαφῶν —τά ὅποια θά πετοῦν ὅποτε θέλουν καὶ ὅπως θέλουν οἱ «προστάτες» μας! Μὴν τυχόν καὶ μετανιώσουν καὶ μᾶς πάρουν πίσω τὴν ἐλεημοσύνη οἱ ἴδιοι προστάτες (συνώνυμο τοῦ νταβατζῆδες στήν ἐδῶ ἐκδοχή)!

Μήπως εὐνοεῖ τὴν Ἑλλάδα ἡ νομιμοποίηση τῆς παραχώρησης ἐθνικῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων καὶ ἐθνικῶν ἐδαφῶν χωρὶς ὄρια καὶ ὅρους (ἀνθρωπιστικές καὶ εἰρηνευτικές ἀποστολές δηλώνει ἡ κυβέρνηση ὅτι χρησιμοποιοῦν τό λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης —καὶ ἐμεῖς βλέπουμε νά παρελαύνουν βαριά ἄρματα μάχης, τεθωρακισμένα, πυροβολικό, ρουκετοβόλα, πύραυλοι —πολύ ἀνθρωπιστικά ὄλα αὐτά!) σέ ξένες δυνάμεις στό ὄνομα κάποιου ἀόριστου καὶ μὴ κατανοητοῦ «γενικοῦ» συμφέροντος; Σήμερα εἶναι ὁ Πλαταμῶνας, ἡ Θεσσαλονίκη, τό Πολύκαστρο, τό Ἄκτιο. Αὔριο;

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀφοῦ ἀποδέχεται ἡ Ἑλλάδα τὴν ἐκχώρηση ἐθνικῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων στό ὄνομα τοῦ «συμμαχικοῦ» τοῦ «γενικότερου» συμφέροντος, τότε πρὸς τί ὁ καβγάς γιά τό Αἰγαῖο, τὰ χωρικά ὕδατα, τὰ δώδεκα μίλια καὶ τό ΦΙΡ Ἀθηνῶν; Γιά ποιό λόγο —στό πλαίσιο τῶν νέων ἀξιῶν πού προσυπογράφει καὶ ὑποστηρίζει ἡ κυβέρνηση— νά μὴν μοιραστοῦν οἱ βραχονησίδες, τὰ νησιά, τό ΦΙΡ καὶ ὅ,τι ἄλλο ἤθελε προκύψει μέ τρόπο πού νά μὴν διαταραχθοῦν οἱ ἐλληνοτουρκικές σχέσεις καὶ νά ἐξυπηρετηθοῦν τὰ «γενικότερα» συμφέροντα τοῦ ΝΑΤΟ; Γιατί νά μὴν ἐλέγχει τό ΦΙΡ τοῦ Αἰγαίου ἡ Κωνσταντινούπολη, ἂν τό γενικότερο, «συμμαχικό», συμφέρον τό ἐπιβάλλει; Θά ἔρθει οἰκονομικότερα στή χώρα αὐτὴ ἡ ἐπιλογή —τὴ συμφέρει κιόλας: τὰ κονδύλια γιά τὴν ἄμυνα θά ὑπηρετήσουν τὴν πανάκεια τῆς εἰσόδου στήν ΟΝΕ, στήν ὁποία καὶ ἀπρόσκοπτα θά ἐνταχθεῖ ἡ ἐναπομένουσα ἐλληνικὴ ἐπικράτεια!

Μήπως, τέλος, ἐξυπηρετεῖ τὴν Ἑλλάδα ἡ δημιουργία «μεγάλων» κρατῶν στά βόρεια σύνορά της, κρατῶν ὅπου ὁ ἐθνικισμός (καὶ ἴσως ὁ ἰσλαμικὸς φονταμενταλισμός), ὠθούμενος ἀπό τίς ἀντιθέσεις μέ τὸν ἀλλόθρησκο περίγυρο καὶ ἐνθαρρυσμένος ἀπό τὴν εὐνοια τῆς Δύσης —πού φαίνεται νά ἐπενδύει μόνο σ' ἕνα εἶδος «ἀντιορθόδοξου» ρατσισμοῦ, σύγχρονη ἐκδοχὴ τοῦ ἀντισλαβισμοῦ τοῦ περασμένου αἰῶνα—, εὐκολα μπορεῖ νά γίνῃ ἐπιθετικός; Μήπως τὴν εὐνοεῖ ἡ ἀνασφάλεια καὶ ἡ ἔνταση πού θά συνοδεύουν τὴ λύση τῶν «προτεκτοράτων»; Ἀσχολήθηκε κανεὶς στήν ἐλληνικὴ διπλωματία μέ τὴν ἐξέταση τῶν ἀντιρρήσεων τοῦ Ἰσραὴλ στὶς νατοϊκές πρωτοβουλίες, ἀντιρρήσεις πού λογικά θά ἔπρεπε νά ἔχει στό πολλαπλάσιο ἡ Ἑλλάδα;

Δειλοί, τιποτένιοι, ἀνάξιοι, φοβισμένοι, ὑπάλληλοι στό πνεῦμα, χωρὶς σθένος καὶ φαντασία, ἔρμαιο τῶν καταστάσεων, οἱ κυβερνήτες τῆς χώρας ὀδηγοῦν τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας χωρὶς θάρρος, χωρὶς πρόγραμμα, χωρὶς αἰδῶ (τίσιπα τό ἔλεγαν παλαιά) στό ἄγνωστο. Ἄγνωστο γιατί οὐδεὶς γνωρίζει τίς μύχιες σκέψεις καὶ τὰ σχέδια τῶν πλανητάρχῶν στὶς ἐπιταγές τῶν ὁποίων, ἡ κυβέρνηση ἔχει σπεύσει νά παραδοθεῖ ἄνευ ὄρων. Ἀπόλυτα ὑπεύθυνη γιά ἕνα νομικό-διπλωματικό πλέγμα νέου τύπου, τό ὅποιο καταργεῖ τὴν ἰδέα τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας καὶ ἄμυνας καὶ ἀφήνει τὴν χώρα ἀνοικτὴ σέ διεκδικήσεις, παραχωρήσεις, συμβιβασμούς, ἀναδιπλώσεις, σύμφωνα μέ τὰ ρευστά καὶ ὑποκειμενικά κριτήρια τοῦ ὅποιου πλανητάρχῃ.¹

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

Λίγα χρόνια πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τον Μωάμεθ, οι θλιβεροί τελευταίοι αυτοκράτορες του Βυζαντίου υποχρεώνονταν, στο όνομα των καλών σχέσεων με τους Οθωμανούς σουλτάνους, να παίρνουν με τον στρατό τους μέρος στις εκστρατείες ενάντια στις χριστιανικές πόλεις της Μικράς Ασίας που άφηφουσαν ακόμα την τουρκική εξάπλωση. Διακρίθηκαν μάλιστα οι Παλαιολόγοι στην πολιορκία και στην άλωση της Φιλαδέλφειας, πόλης που στά λάβαρά της κρατούσε ακόμα τον δικέφαλο αετό.

Μετά από είκοσι συναπτά έτη υπερήφανης εθνικής πολιτικής του ΠΑΣΟΚ, τό παλαιό αυτό παράδειγμα είναι τό μόνο, νομίζω, που μπορεί νά περιγράψει τήν τρέχουσα κατάσταση αυτού που συμβατικά ονομάζεται ελληνική ανεξαρτησία.

Γιώργος Μαργαρίτης

1. Δέν τούς ζητᾶ κανείς νά πάρουν κοσμοϊστορικά μέτρα. Τήν καθαρή ἔκφραση τῶν ἐλληνικῶν ἀντιρρήσεων θά περίμενε κανείς καί τή μὴ ἐμπλοκή τῆς Ἑλλάδας στά τῆς ἐκστρατείας (συμπεριλαμβανομένων καί τῶν διευκολύνσεων τύπου Θεσσαλονίκης). Ὑπάρχει δέ καί ἡ ἀποχή στίς πλέον τραβηγμένες ἀποφάσεις (π.χ. τό ἐμπάργχο πετρελαιοειδῶν). Ἐπιχειρήματα ἰσχυρά ὑπάρχουν γιά τέτοιου εἴδους διαφοροποιήσεις.

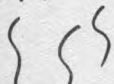
Ἡ «βαθιά» Ἀμερικὴ ἀπέναντι στόν πόλεμο: πρῶτες πρόχειρες σκέψεις

Στίς ΗΠΑ, ἰδιαίτερα στίς μεγάλες πόλεις, οἱ ξένοι δέν διακρίνονται ἀπό τούς ντόπιους. Οὔτε τό χρῶμα τοῦ δέρματος ἢ τά σωματικά χαρακτηριστικά οὔτε ἡ γλῶσσα ἢ ἡ προφορά οὔτε τά ρούχα οὔτε τό περπάτημα οὔτε τίποτε ἀπό ἐκείνη τή σύνθετη ἐκφραστικότητα τῆς μορφῆς καί τῆς κίνησης πού καθιστᾶ ὁρατό τόν ξένο στίς ἄλλες χώρες δέν μπορεῖ ἐκεῖ νά τόν ξεχωρίσει. Ἀκόμη καί οἱ ἴδιοι οἱ ξένοι, μέσα στίς καθημερινές συναλλαγές τους, τείνουν νά ξεχάσουν τό γεγονός γιατί κανένα βλέμμα δέν τούς τό ὑπενθυμίζει. Στίς ΗΠΑ δέν ὑπάρχουν ξένοι.

Ἰπὸ μιά ἔννοια, βέβαια, δέν ὑπάρχουν ξένοι γιατί ὅλοι ἀνεξαιρέτως ἔχουν ὑπάρξει, ἀκριβῶς, ξένοι. Ἄσπροι καί μαῦροι, Ἀγγλοσάξονες καί Ἰσπανόφωνοι, Κινέζοι καί Γιαπωνέζοι, Πολωνοί, Ἴρλανδοί, Ἰταλοί καί Ἕλληνες, προτεστάντες καί καθολικοί καί Ἑβραῖοι, ὀρθόδοξοι καί αἰρετικοί, βουδιστές καί μουσουλμάνοι, βόρειοι καί νότιοι, ἀνατολικοί καί δυτικοί, ὅλες οἱ φυλές, ὅλες οἱ ἐθνότητες, ὅλα τά δόγματα, ὅλες οἱ παραδόσεις πέρασαν, ὡς ξένοι ἀκριβῶς, τίς πύλες τῆς μεγάλης χώρας, ἀντίκρισαν καί σχεδόν ἀμέσως ἐξαφάνισαν τούς αἰμοδιφείς πρωτόγονους (δηλαδή κάτι σάν Σέρβους) πού δείχνουν τά καουμπόικα ἀπό συστάσεως κινηματογράφου, συναντήθηκαν μεταξύ τους, ὄχι πάντοτε εἰρηνικά, κάποιες φορές μέ τυφλή βία καί βαναυσότητα, ἀλλά πολύ γρήγορα ἀνακατεύτηκαν οἱ μὲν μέ τούς δέ, ἀνακύκλωσαν δραστικά ὅλα τά στοιχεῖα τῆς ταυτότητάς τους καί ἀπορροφήθηκαν στό μεγάλο χωνευτήρι πού συνιστοῦσε καί συνιστᾶ τή γενέθλια συνθήκη τῆς νέας τους πατρίδας.

NATO'S

cofi

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

Σήμερα τό χωνευτήρι αὐτό ἔχει κάπως ἀρχίσει νά συνειδητοποιεῖ τήν ἰδιαιτερότητά του: ἀνακάλυψε τήν «πολιτική ὀρθότητα», ἀναγνώρισε τήν «πολυπολιτισμική» του σύσταση καί ἄρα, ἐκτός τῶν ἄλλων, βρίσκεται πλέον στήν εὐχάριστη θέση νά τιμήσει ἀναδρομικά τά θύματα τῆς γενοκτονίας πού τό συγκρότησε ἀποκαλώντας, χωρίς ἔχνος αὐτοκριτικής εἰρωνείας, «ἰθαγενεῖς Ἀμερικάνους» τοὺς ἐξαθλιωμένους ἀπογόνους τῶν θυμάτων αὐτῶν. Οἱ πολῖτες τῶν ΗΠΑ, στή συντριπτική πλειοψηφία τους, ἀναγνωρίζουν ἔτσι ρητά ὅτι πάντοτε ὑπῆρξαν καί θά ἐξακολουθοῦν ἕσασι νά παραμένουν ξένοι στόν ἴδιο τους τόν τόπο. "Ὅπως ξένοι παραμένουν, βέβαια, γιά ἄλλους λόγους, καί οἱ «ἰθαγενεῖς Ἀμερικάνοι».

Οἱ περισσότεροι ἀπό ἐκείνους πού ἔφτασαν στήν Ἀμερική μέ δική τους πρωτοβουλία (δηλαδή δέν ἦρθαν σιδηροδέσμιοι ὡς τό μαῦρο ἐμπόρευμα πού θά ἀξιοποιοῦσε τίς βαμβακοφυτεῖες τοῦ νότου ἤ, ἔστω, ὡς ἡ πάφθηνη κίτρινη ἐργατική δύναμη πού θά ἔστρωνε τίς σιδηροδρομικές γραμμές ἀνάμεσα στήν ἤδη πολιτισμένη Ἀνατολή καί τήν Ἄγρια Δύση) τό ἔκαναν γιά νά ἀποφύγουν τήν πείνα καί τή δυστυχία, τοὺς κάθε λογῆς διωγμούς καί τό θάνατο, δηλαδή τήν ἀπόγνωση πού εἶχαν γιά μοῖρα στοὺς τόπους τῆς καταγωγῆς τους. Ξεριζωμένοι πρόσφυγες καί μετανάστες πού ἄφησαν τά πάντα πίσω τους γιά μιά νέα ἐλπίδα. Τά πάντα. Δηλαδή ὀλόκληρο τό παρελθόν τῆς δυστυχίας τους, ὀλόκληρη τήν ἱστορία τους. Γιά νά ὑπάρξουν ὅλοι οἱ ἀπόκληροι μαζί, γιά νά μπορέσουν νά ριζώσουν ἀπό κοινοῦ στό νέο χῶμα, γιά νά ὑπάρξει ἡ ἴδια ἡ Ἀμερική, αὐτό ἀκριβῶς ἦταν τό τίμημα: μιά νέα χώρα πού δέχεται καί χωνεῖ τά πάντα πρέπει νά προσβλέπει μόνο στό μέλλον πού φτιάχνει ἡ ἴδια καί νά μὴ δεσμεύεται ἀπό κανένα παρελθόν. Νά εἶναι, δηλαδή, ὄχι μόνο μιά χώρα πού, ὡς νέα, δέν ἔχει ἡ ἴδια ἱστορία ἀλλά καί μιά χώρα γιά τήν ὁποία ἡ ἴδια ἡ ἱστορία ἔχει τελειώσει ὀριστικά. Συνθήκη ὑπαρξῆς τῶν ΗΠΑ εἶναι ἡ ἐξάλειψη τῆς ἱστορίας.

"Ὅταν δέν ὑπάρχει ἱστορικό παρελθόν, ὅταν ἡ ἱστορική μνήμη πρέπει νά σβήσει χωρίς νά ἀφήσει ὑπόλοιπο, τά ἐνδιαφέροντα τῶν ἀνθρώπων περιορίζονται ὑποχρεωτικά στά πρακτικά καί στά ἄμεσα. Τά ζητήματα πού μποροῦν νά τοὺς ἀπασχολήσουν εἶναι ἀποκλειστικά ἐκεῖνα πού ἔχουν σχέση μέ τήν καθημερινή ζωὴ καί τή βελτίωσή της, ὅσο φτάνει τοῦ καθενός τό χέρι, ὅ, τι μπορεῖ νά ἀλλάξει ὁ ἴδιος μέ τή δράση του. Ὀλόκληρη ἡ ἀμερικανική κοινωνία εἶναι ὀργανωμένη σέ αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ βάση. Οἱ ἐπιμέρους κοινότητες — διαμερίσματα, δήμοι, κομιτεῖες, πολιτεῖες — ἔχουν τόσο μεγάλα περιθώρια αὐτονομίας, ὥστε ἡ πολιτική τῆς ὁμοσπονδιακῆς κυβέρνησης νά ἔχει μόνο μικρὲς ἐπιπτώσεις στήν καθημερινή ζωὴ καί τίς ἔγνοιες της. Ἡ κεντρικὴ πολιτικὴ — οἱ στοχεύσεις, οἱ ἰδιοτέλειες, οἱ δουλεῖες της — παραμένει ἔτσι περίπου ἀθέατη γιὰ δέν βρίσκει, ἀκριβῶς, καμιά οὐσιαστικὴ λαβὴ πάνω στά καθημερινὰ καί στά τρέχοντα. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ πολιτικὴ αὐτὴ νά ἐλέγχεται ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον φορμαλιστικά: κατὰ πόσον παραμένει πιστὴ στὶς γενικὲς ἀρχές καί τίς ἀξίες πού πρυτάνευσαν στὴ συγκρότηση τοῦ Νέου Κόσμου, κατὰ πόσον εἶναι ἠθικὴ καί ἀσκεῖται ἠθικά.

Ἐπιπλέον, ὅσο δέν ἀμφισβητεῖται ἡ συνθήκη πού συγκρότησε καί ἐξακολουθεῖ νά συγκροτεῖ τήν Ἀμερική, ὅσο δηλαδή κανένας δέν δεσμεύεται ἀπὸ τό ἱστορικό παρελθόν καί ἄρα δέν ἔχει νά δώσει λογαριασμό σέ κανέναν οὔτε γιά τό ποιὸς εἶναι οὔτε γιά τό τί κάνει, δεσπόζουσα πολιτικὴ, ἀλλὰ καί ἠθικὴ, ἀξία γίνεται μιά ἀτομικὴ ἐλευθερία χωρίς ὄρια καί χωρίς οὐσιαστικούς φραγμούς γιὰτί, ἀκριβῶς, δέν χαλιναγωγεῖται ἀπὸ καμιά παράδοση στήν ὁποία θά ἦταν ὑπόλογη καί μέ τήν ὁποία θά ὀφείλε κάθε στιγμὴ νά ἀναμετρεῖται. Σέ ἕνα τέτοιο πλαίσιο, καί ὅσο αὐτοῦ τοῦ τύπου ἡ ἐλευθερία δέν κινδυνεύει ἀπὸ πουθενά, οἱ μεγάλες ιδέες, οἱ ἔνθερμες οὐτοπίες, οἱ μεγαλεπήβολες συλλήψεις δέν ἔχουν πού νά ριζώσουν, δέν ἔχουν κάτι νά λυτρώσουν, δέν ἔχουν τί νά κινήσουν. Οἱ καθολικὲς κοινωνικὲς θεωρήσεις, ἡ ἰδεολογικὴ στράτευση, οἱ συγκρούσεις πού ἀφοροῦν ιδέες δέν κατανοοῦνται, δέν συγκινοῦν καί ἄρα δέν μποροῦν

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

Αλεξάνδρα
Στεφάνοβιτς:
«Θέλουμε να
σταματήσει το
ΝΑΤΟ τους
βαρβαρικούς
και να μας
αφήσουν μόνους
να θυλάουμε
τον Μίλοσεβιτς
απο τη μεση»

νά έχουν καμιά πολιτική λειτουργικότητα. Έκτός από τις πανταχού παρούσες θρησκευτικές πεποιθήσεις, οι όποιες, ωστόσο, κινούνται μέσα σε ένα πλαίσιο σχεδόν απόλυτης ελευθερίας και μιας απόλυτως έντυπωσιακής ανεξίτηρησκειας, μόνες προσεγγίσεις που μπορούν να έχουν νόημα γίνονται έτσι ένας αφελής εμπειρισμός, ένας στεγνός πραγματισμός, ένας στενόκαρδος ωφελιμισμός. Οι προσεγγίσεις αυτές, όπως συνδυάζονται τόσο με αυτήν την ιδιότυπα 'Αμερικανική αντιστορική έννοια της ελευθερίας, όσο και με την συνάδουσα, εξίσου ανιστορική φορμαλιστική ήθικη απαίτηση, δομούν το σύνολο πεδίο της 'Αμερικανικής πολιτικής σκέψης. Τελικό αποτέλεσμα είναι η πολιτική και η ήθικη να ταυτίζονται πλήρως.

Κάποια από τα παραπάνω αμφισβητήθηκαν ούσιωδώς από την ταπείνωση του Βιετνάμ: οι ΗΠΑ μπορεί να μην μάχονται πάντα για τις αυτονόητες αξίες που συγκρότησαν τις ίδιες, οι Πρόεδροι και οι κάθε λογής Κυβερνήτες της μπορεί να έχουν ανομολόγητα συμφέροντα ή ακόμη να λένε και ψέμματα, οι γενικές θεωρίες μπορεί να μην σχετίζονται με την ατομική ελευθερία αλλά και να εκφράζουν επιπλέον τη γενναιοδωρία, οι ιδεολογικές δεσμεύσεις μπορεί να δομούν την ίδια την ατομική αξιοπρέπεια. Και το κυριότερο: το πρόσωπο της 'Αμερικής στον κόσμο μπορεί πράγματι να γίνεται αποκρουστικό. 'Αποκρουστικό δέ δικαίως, σύμφωνα με αυτά τουττα τά μέτρα που οι ίδιοι οι 'Αμερικανοί αποδέχονται για τον έαυτό τους. Μπορεί όντως τά τυλιγμένα με την 'Αμερικανική σημαία φέρετρα να ήταν τό γεγονός που έγειρε τελικά την πλάστιγγα, αλλά τό τραύμα είσχωρουσε πολύ βαθύτερα. 'Ο μετασχηματισμός ήταν ριζικός και η 'Αμερική πολιτικοποιήθηκε. Τό πιό χαρακτηριστικό ίσως έμβλημα τόσο αυτού του τραύματος όσο και αυτής της πολιτικοποίησης είναι τό κυριολεκτικά συγκλονιστικό Μνημείο των Πεσόντων στό Βιετνάμ, που παραγγέλθηκε επίσημα και βρισκεται στην Ουάσινγκτον. Πρόκειται για τό πιό αυθεντικά αυτοκριτικό, τό πιό γνήσια αντιπολεμικό αποτύπωμα ιστορικής μνήμης, για ένα μνημείο που δέν θά μπορούσε να γίνει ποτέ ανεκτό σε μία χώρα με ιστορία, σε μία χώρα που φτιάχνει την ταυτότητά της διεκδικώντας περήφανα τό παρελθόν της. Μέσα από αυτό τό μνημείο, σύσσωμη ή βαθιά 'Αμερική γονατίζει ταπεινά: ανακατευτήθηκε, ως μή όφειλε, με την 'Ιστορία και ζητάει συγγνώμη από τά παιδιά της. Ζητάει συγγνώμη από τον ίδιο τον έαυτό της.

Κυρίως χάρη στό Βιετνάμ, λοιπόν (αλλά και στον άγώνα για τά πολιτικά δικαιώματα των μαύρων, ναί, πολιτικά, όχι ανθρώπινα δικαιώματα: civil rights, όχι human rights) που προηγήθηκαν και έν μέρει συνέπεσαν χρονικά, ή 'Αμερική βρέθηκε στό δρόμο της πολιτικής. 'Αλλά, βέβαια, ό δρόμος αυτός ήταν ό ιδιαίζων δικός της, ένας δρόμος που έτεινε άκαταμάχητα να εξαλείψει τόσο την ιστορική διάσταση της εμπειρίας του Βιετνάμ όσο και την ιστορία γενικότερα. Μοναδική έκφραση και τελική απόληξη αυτού του δρόμου έγινε έτσι ή ρητή αναγνώριση της «πολυπολιτισμικότητας» και τό αίτημα της «πολιτικής ορθότητας». Πολύ γρήγορα δέ και ούσιαστικά χωρίς αντιστάσεις, τά πολιτικά δικαιώματα απορροφήθηκαν από τά ανθρώπινα γιατί φαίνονταν πώς τά γενίκευαν ένω τά τελευταία αντιμετωπίστηκαν με τον πάγιο φορμαλιστικό και πλήρως ανιστορικό άμερικάνικο τρόπο. 'Η θεμελιώδης συνθήκη ύπαρξης της 'Αμερικής έτσι επαναβεβαιώθηκε για μιάν ακόμη φορά: ή τραυματική εμπειρία του Βιετνάμ άνακυκλώθηκε και άφομοιώθηκε πλήρως, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, στό γενικό χωνευτήρι της μή ιστορίας.

Τά παραπάνω καθιστούν, έλπίζω, κατανοητά μερικά από εκείνα που μās προβληματίσαν και εξακολουθούν να μās προβληματίζουν σχετικά με τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία.

1. 'Η άμερικανική κοινή γνώμη ούτε καταλαβαίνει ούτε είναι σε θέση να καταλάβει τίποτε από την εξαιρετικά σύνθετη ιστορική περιπλοκή που συνιστούν τά Βαλκάνια. 'Εδώ συμπεριλαμ-

Διά γυμνουῦ ὀφθαλμουῦ

βάνονται ὁ Κλίντον, ἡ Ὀλμπράιτ, ὁ Κλάρκ καὶ ὄλοι οἱ σύμβουλοί τους. Μέλη τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας εἶναι καὶ ἐτοῦτοι καὶ δέν εἶναι καθόλου ἀπαραίτητο νά εἶναι διαφορετικοί ἢ προσωπικά εἰδεχθεῖς.

2. Στό βαθμό πού ἡ «πολυπολιτισμικότητα» καὶ ἡ «πολιτική ὀρθότητα» εἶναι προϊόντα τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἀφομοιώθηκε τό τραῦμα τοῦ Βιετνάμ ἀπό τήν ἀμερικανική κοινωνία καὶ κυρίως ἀπό τήν ἀμερικανική Ἀριστερά, οἱ βομβαρδισμοί τοῦ ΝΑΤΟ μποροῦν νά διεξάγονται στό ὄνομα αὐτῶν τῶν ἀξιών καλή τῇ πίστει. Ὅριακά μιλώντας, ὁ πόλεμος στή Γιουγκοσλαβία εἶναι ἄρα καὶ πόλεμος τῶν παιδιῶν τῶν λουλουδιῶν, εἶναι καὶ πόλεμος τῆς ἀμερικανικῆς Ἀριστερᾶς. Τζέιν Φόντα καὶ Βανέσα Ρεντγκρέιβ.

3. Στήν ἀμερικανική κοινή γνώμη, ὁ Μιλόσεβιτς μπορεῖ νά δαιμονοποιηθεῖ ἐξαιρετικά εὐκολα. Ὅχι μόνο γιατί ἡ γεωγραφική ἄγνοια καὶ ἡ ἀπάλειψη τῆς ἱστορίας καθιστοῦν τή Γιουγκοσλαβία τόπο περισσότερο μακρινό καὶ ἐξωτικό ἀπό ὅτι ἡ Τζαμάικα, ἀλλά καὶ γιατί οἱ διωγμοί τῶν μειονοτήτων γιά τούς ὁποίους μιᾶ ὁ ἐξ ὀρισμοῦ ἀξιόπιστος Πρόεδρος τῶν ΗΠΑ καὶ οἱ διάφοροι ἐξ ὀρισμοῦ ἀξιόπιστοι ἀξιωματοῦχοι του ἀνακαλοῦν τά ἴχνη τῆς ἱστορικῆς μνήμης πού θέλει τούς προγόνους τῶν περισσότερων Ἀμερικανῶν νά ἔχουν φτάσει ἐκεῖ μετά ἀπό κάποιους φευγαλέα παρόμοιους διωγμούς. Ἡ «ἐθνοκάθαρση», ὡς τό ἀποκρουστικό ἀντίθετο τῆς «πολυπολιτισμικότητας», καὶ ἡ «γενοκτονία», πού δέν ἔχει πάφει νά συζητεῖται μετά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, εἶναι κάτι πού ὄλοι καταλαβαίνουν.

4. Συγχωρεῖται ἴσως ὁ ἀμερικανός πρόεδρος πού ψεύδεται γιά τά προσωπικά του (ἐδῶ ἡ ἀμερικανική κοινή γνώμη φαίνεται πώς ἄλλαξε πρὸς τό καλύτερο) ἀλλά σίγουρα δέν συγχωρεῖται νά ψεύδεται γιά τόσο σοβαρά ζητήματα ὅσο ἓνας πόλεμος. Ὁ Πρόεδρος, ὡς ὁ πρῶτος Ἀμερικάνος, τό γνωρίζει καλά. Ἄρα ἀποκλείεται νά ψεύδεται. Κατά συνέπεια, ὅλα ὅσα λέει τόσο γιά τόν Μιλόσεβιτς ὅσο καὶ γιά τά κίνητρα τῶν βομβαρδισμῶν πού ἐξαπολύει εἶναι ἀπολύτως πιστευτά. Ἐπιπλέον, καθὼς αὐτά δέν συνδέονται μέ ἄσχετα ὡς πρὸς τή ζωή τους καὶ ἄρα πλήρως ἀκατανόητα ζητήματα γεωπολιτικῆς, ἀλλά παραμένουν στό ἀπλό ἠθικό ἐπίπεδο πού ὄλοι μοιράζονται καὶ ὄλοι καταλαβαίνουν, οἱ Ἀμερικανοί δέν ἔχουν κανένα λόγο νά μὴν ταυτίζονται μέ τόν Πρόεδρό τους. Ὑπό ἓνα ἀπαραβάτο ὄρο: ὅτι δέν θά τούς ὀδηγήσει ξανά μέ τίς πρωτοβουλίες του σέ ἓνα τραῦμα τόσο ἐπώδυνο ὅσο ἐκεῖνο τοῦ Βιετνάμ.

5. Ὁ «αἰδεσιμότητος» Τζέσε Τζάκσον (τά εἰσαγωγικά θέλουν νά τονίσουν πώς ἡ ἰδιότητα τοῦ μαύρου ἱερωμένου φέρει στήν Ἀμερική ἐντελῶς ἰδιαιτέρα συμφραζόμενα), ἀπαράμιλλος ρήτορας, προσωπικότητα παναμερικανικῆς ἐμβελείας, εὐρύτατα ἀποδεκτός πολιτικός ἐκφραστής τῆς Ἀριστερᾶς, ἐμπνευστής καὶ ἡγέτης τῆς «Συμμαχίας τοῦ Οὐράνιου Τόξου» (Rainbow Coalition), δηλαδή τῆς μόνης ἀξιόπιστης ἀπόπειρας νά ἐκφραστεῖ πολιτικά, σέ γνήσια ἀριστερή κατεύθυνση, ἡ «πολυπολιτισμικότητα», ἀγγίζει τή «βαθιά Ἀμερική». Κι αὐτή, μέσα στό πλαίσιο τῶν περιορισμῶν πού τήν καθορίζουν, ἔχει ἀποδείξει ὅτι μπορεῖ νά γίνεται καὶ κριτική καὶ γενναϊόδωρη. Τουλάχιστον ἀπέναντι στήν ἀμερικανική κοινή γνώμη, ἡ κίνηση τοῦ Μιλόσεβιτς νά παραδώσει χωρὶς ὄρους, εἰδικά στόν Τζάκσον, τούς τρεῖς Ἀμερικάνους αἰχμαλώτους εἶναι κυριολεκτικά ἀριστοτεχνική κίνηση μαίτρ. Ὁ Πριμακόφ, πού κάτι ξέρει ἀπό σκάκι, ἤδη τό ἀναγνώρισε.

Ἀριστείδης Μπαλτᾶς

Ἄνοιχτή ἐπιστολή πρὸς τόν φλωρεντινό φίλο μου P.S.

Ἄγαπητέ Φίλε,

Μετά ἀπό τό προχθεσινό μας τηλεφώνημα ἀποφάσισα νά σοῦ γράψω, ἔτσι πού «ὄ,τι ἔχω νά σοῦ πῶ νά παραμείνει γραπτό στό πέρασμα τοῦ χρόνου».

Ὅπως καλά ξέρεις, ἡ Ἰταλία ὑπῆρξε γιά μένα μιά δεύτερη πατρίδα. Ἡ οἰκογένεια τοῦ πατέρα μου ζοῦσε στή Ρώμη ἀπό τό 1875 ὡς τό 1935, ὅταν ὁ παππούς μου, γιά νά μὴ γίνει φασίστας καί χάσει τήν ἑλληνική ὑπηκοότητά του, διώχτηκε ἀπό τήν κυβέρνηση τοῦ Μουσσολί-νι καί ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει τὰ πάντα καί νά ἐπιστρέφει, μέ τήν οἰκογένειά του, στήν Ἡπειρο. Ἐτσι ὁ πατέρας μου βρέθηκε νά πολεμήσει στό ἀλβανικό μέτωπο ἐναντίον τῶν πα-λαιῶν συμμαθητῶν του τοῦ Λυκείου Τ. Τάσσο τῆς Ρώμης. Στή συνέχεια ἔλαβε ἐνεργό μέρος στήν Ἐθνική Ἀντίσταση πού μαχόταν ἐναντία στήν ἰταλογερμανική κατοχή. Ἀλλά ὁ χειρότε-ρος ἐχθρός του ὑπῆρξε ἡ εὐρωπαϊκή κοσμοπολίτικη ψυχὴ του. Τόν ξέρεις τόν γέρο μου... Πι-στεύω ὅτι ποτέ του δέν σκότωσε ἄνθρωπο, ἀλλά, ἀντίθετα, ἔκανε τό πᾶν γιά τούς Ἰταλούς αὐτόμολους στρατιῶτες, ἔτσι πού νά μπορέσουν νά σωθοῦν ἀπό τὰ γερμανικά SS καί νά ἐπιστρέ-ψουν σῶοι στήν Ἰταλία.

Ἐγώ, γιός τοῦ Μεταπολέμου, μεγάλωσα στήν Ἀθήνα νιώθοντας πάντοτε ἀγάπη καί ἐκτί-μηση γι' αὐτή μου τή δεύτερη χαμένη πατρίδα καί, θέλοντας νά συνεχίσω τὰ βήματα τοῦ πατέ-ρα μου, πού ἡ ἱστορία τὰ εἶχε διακόψει, ἤρθα νά σπουδάσω στήν Ἰταλία. Ἦταν ἡ δημοκρατική Ἰταλία τῆς δεκαετίας τοῦ '70 καί ἐσύ, προσωπικῶς, πού μέ βοήθησαν τότε, κατά τή δύσκολη ἐκείνη περίοδο τῆς δικτατορίας τῶν συνταγματαρχῶν στήν Ἑλλάδα... Ἦταν ἡ Ἰταλία τῶν συντρόφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πού συνέβαλε στό νά κατανοήσω τήν πραγματική ἀξία τῆς δημο-κρατίας καί τῆς ἐλευθερίας.

Σήμερα, μετά ἀπό εἴκοσι πέντε χρόνια, μέ τούς βομβαρδισμούς τοῦ NATO στή Γιουγκο-σλαβία, πρέπει εἰλικρινά νά σοῦ πῶ ὅτι γιά δεύτερη φορά στήν ἱστορία τῆς οἰκογένειάς μου ἔνωσα ὅτι κάτι σημαντικό κομματιάστηκε μέσα στήν ψυχὴ μου: δέν αἰσθάνομαι τόν ἑαυτό μου οὔτε Ἰταλό οὔτε Εὐρωπαῖο. Κι ἀκόμα χειρότερα... Ἐνωσα μιά βαθιά πικρία μέσα μου γιατί, σέ σχέση μέ σᾶς, ἐμεῖς θεωρούμαστε ἀπλῶς Βαλκάνιοι, δηλαδή κάτι σάν τούς δικούς σας νότιους (meridionali), ἄν ὄχι ἐξωκοινοτικοί (extra-communitaires) σύμφωνα μέ ἕναν ρα-τσιστικό νεολογισμό πού εἶναι πολὺ τῆς μόδας στή Γαλλία.

Μοῦ λές ὅτι αὐτός ὁ πόλεμος, ἂν καί οὐδέποτε κηρύχτηκε ἐπίσημα ἀπό τό NATO, εἶναι ἐντούτοις ἕνας «πόλεμος πού δικαιολογεῖται» γιατί ὁ Μιλόσεβιτς «εἶναι ἕνας Βαλκάνιος χασά-πης μιά πού μέ τήν πολιτική του τῆς ἐθνικῆς κάθαρσης εἶναι ὑπεύθυνος γιά μιά σφαγὴ χειρότερη ἀπὸ ἐκείνη πού ὁ Χίτλερ ἐπεφύλαξε στους Ἑβραίους».

Δέν ἐπιθυμῶ ν' ἀποφύγω αὐτὴ τὴ συζήτηση, ἀλλά ὀφείλω ἀμέσως νά σοῦ ἀπαντήσω ὅτι αὐτὴ ἡ συζήτηση δέν ἐνδιαφέρει καθόλου οὔτε τὴ μικρὴ Ντανιέλα, πού διάβαζε τὰ μαθήματά της κάποιον δειλινό τοῦ Ἀπρίλη στό Ἀλέξινας, οὔτε τούς ἀπανθρακωμένους ταξιδιωτὲς στή σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Βελιγραδίου-Θεσσαλονίκης, οὔτε τούς ἀλβανόφωνους ἀγρότες τοῦ Κοσ-συφοπεδίου πού ἐπέστρεφαν, μέ τό «καραβάνι τοῦ θανάτου», στή γῆ τους, ἀνάμεσα σέ βόμβες

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

καί ἐνάντια στίς βόμβες, καί ἐπέστρεφαν διότι πατρώα γῆ ὑπάρχει μόνο μία γιά τόν καθένα μας. Οὔτε ἐνδιαφέρει τούς ἑκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες Ἀλβανούς ἢ Σέρβους (ἀλήθεια... τό ξέρεις ὅτι οἱ Σέρβοι πρόσφυγες ὑπερβαίνουν τούς ἑκατό χιλιάδες;), συνήθως γέροντες, γυναῖκες καί μικρά παιδιά, πού ζοῦν, κάτω ἀπό ἀπάνθρωπες συνθήκες, στά στρατόπεδα τῶν Σχοπίων καί τῆς Ἀλβανίας ἢ στά καταφύγια τοῦ Βελιγραδίου. Πρόσφυγες πού, ἂν ἔμεινε καί κάποιος ἴσχος μνήμης στόν κόσμον, εἶναι χρέος μας νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι δέν δημιουργήθηκαν ἀπό τήν πολιτική τοῦ Μιλόσεβιτς ἀλλά τήν ἐπομένη μέρα πού τά ἀεροπλάνα τοῦ ΝΑΤΟ ἄρχισαν νά ἰσοπεδώνουν τό ἔδαφος τῆς Πρίστινας μέ τίς ἔξυπνες βόμβες τους.

Μοῦ λές ὅτι μία συντρόφισσα, δημοσιογράφος στό Μανιφέστο, ἀπελάθηκε ἀπό τό Βελιγράδι, γιατί, κατά τούς Σέρβους, μετέδιδε ψεύτικες εἰδήσεις... Μά πού ἀκούστηκε μία κυβέρνηση, νόμιμα ἐκλεγμένη, σέ μία χώρα πού βομβαρδίζεται ἀδιακόπως μέρα καί νύχτα ἀπό τά ἀεροπλάνα σας, ἀκόμα καί τήν ἡμέρα τῶν δύο Πάσχα (τοῦ καθολικοῦ καί τοῦ ὀρθόδοξου) πρέπει νά ἀνέχεται στό ἔδαφος τῆς τήν παρουσία δημοσιογράφων τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ, ἀδιάφορο ἂν εἶναι καλοί ἢ κακοί; Ἡ μήπως χαρακτηρίζοντας αὐτή τήν ἐπίθεση «ἐπέμβαση» καί τίς δολοφόνες βόμβες «bombing», σύμφωνα μέ μία μεταμοντέρνα ὀρολογία, ἐπιβάλλουμε ἕνα νέο δίκαιο πολέμου;

Ἄς ἐπανεέλθουμε ὅμως στίς σφαγές. Ὅπως καί ἐσύ γνωρίζεις, οἱ βαλκανικές ἐθνότητες ζοῦνε, σέ πολλές περιοχές, ἀνάμεικτες. Τά κρατικά σύνορα ἐπεβλήθηκαν ἀπό τίς μεγάλες δυνάμεις, μετά ἀπό τόν Α΄ Παγκόσμιον πόλεμον, χωρίς συχνά νά ληφθοῦν ὑπόψη οἱ ἐθνικές μειονότητες οὔτε καί ἡ ἱστορία τῶν μειονοτήτων αὐτῶν (ἦ, ἴσως, αὐτό ἀκριβῶς ἐπιθυμοῦσαν οἱ «μεγάλοι» τῆς Γῆς;), ἔτσι πού οἱ ἐσωτερικές διαφορές τῶν λαῶν νά μήν μποροῦν πάντα νά ἐπιλυθοῦν εἰρηνικά.

Τά Βαλκάνια εἶναι γεμάτα ἀπό μειονότητες, παλαιές ἢ καί νεότερες. Θά ξέρεις ὅτι καί ἐγώ ἔχω ἀρβανίτικη καταγωγή (ἀπό τά ἀλβανικά φύλα πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἀττική τόν 12ο αἰῶνα). Ἡ γιά μένα, Ἀθηναία, μιλαγε καί ἐλληνικά καί ἀρβανίτικα. Ξέρεις ἐπίσης ὅτι στή Θράκη, ὅπου κάναμε μαζί διακοπές πρό ἐτών, ὑπάρχει μία μουσουλμανική μειονότητα πού τά μέλη τῆς μιλοῦν καί ἐλληνικά καί τούρκικα. Ξέρεις ἐπίσης ὅτι ἡ καταγωγή τῆς συζύγου μου εἶναι ἀπό τή Μικρά Ἀσία. Ἀλλά ἴσως δέν θά θυμᾶσαι ὅτι ὁ παππούς τῆς ὑπῆρξε ἕνας ἀπό τούς 2.000.000 Ἕλληνες πρόσφυγες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πού πετάχτηκαν στή θάλασσα ἀπό τούς Τούρκους τοῦ Κεμάλ τό 1922, ξεριζωμένοι ἀπό τίς πατρίδες τους, ἀπό τίς περιοχές τῆς Πόλης, τῆς Σμύρνης, τῆς Προύσσας, τῆς Τραπεζούντας ἢ τῆς Ἀλικαρνασσού καί ἀναγκάστηκαν στήν κυριολεξία νά κολυμπήσουν ὡς τά γειτονικά νησιά, γιά νά καταλήξουν τελικά στήν Ἀττική καί στήν ὑπόλοιπη ἐλληνική ἐπικράτεια (ὑπολογίζεται ὅτι οἱ πρόσφυγες αὐτοί ἀποτελοῦσαν τό 1/4 τοῦ τότε πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδας). Ἄνθρωποι χωρίς πατρίδα, ἄνθρωποι μέ ἕνα ἔνδοξο εἰρηνικό παρελθόν καί μέ ἕνα μέλλον ἀβέβαιο καί σκοτεινό. Κι ἄς μή μιλήσουμε γιά τούς Ἀρμενίους, πού κατέφυγαν κι αὐτοί ἐδῶ καί ζοῦν ἀρμονικά μαζί μας. Εἶναι ἀρκετό νά σοῦ θυμίσω ὅτι στή Θεσσαλονίκη, τή δεκαετία τοῦ '20, ἐκδίδονταν ἐφημερίδες σέ τέσσερις διαφορετικές γλώσσες... Ἰσως ἐπίσης νά μή θυμᾶσαι, μία πού τά σχολικά βιβλία σας δέν ἀφιερώνουν παρά λίγες γραμμές στό θέμα, ὅτι οἱ «Εὐρωπαῖοι» τῶν πολεμικῶν πλοίων τῶν μεγάλων δυνάμεων (Ἄγγλοι, Γάλλοι καί Ἴταλοί) παρακολουθοῦσαν χωρίς νά ἐπεμβαίνουν σέ βοήθεια τῶν φυγάδων ἀπό τή φλεγόμενη Σμύρνη, καί πολύ συχνά ἔκοβαν μέ τό τσεκούρι τά χέρια αὐτῶν πού ἐπιχειροῦσαν ν' ἀνέβουν στά πλοία τους γιά νά σωθοῦν. Αὐτές μάλιστα εἶναι μνήμες ὀλοτέλα δικές μας, καί γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο ἐμεῖς μάθαμε νά συμβιώνουμε καί νά εἴμαστε εὐχαριστημένοι γιά τήν ἐθνικότητά μας καί γιά τά σύνορά μας. Ἐνδιαφερόμαστε γι' αὐτά τά σύνορα, γιατί εἶναι ποτισμένα μέ αἶμα, κι αὐτό μᾶς δίδαξε νά τά σεβόμαστε καί

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

ταυτόχρονα να σεβόμαστε τις πεποιθήσεις και τις παραδόσεις όλων των άλλων ανθρώπων. Δέν θέλουμε να μάς φτιάξατε νέα κράτη στά Βαλκάνια... Έχουμε ήδη αρκετά.

Γι' αυτούς ακριβώς τούς λόγους ή μικρή Ελλάδα (κυβέρνηση, λαός και εκκλησία μαζί) στάθηκε ή πρώτη να δεχτεί στην πλάτη της τό μεγάλο βάρος τών οικονομικών προσφύγων (Άλβανών και τώρα Κοσσοβάρων και Σέρβων), ενώ τό μεγαλύτερο μέρος του πολιτισμένου κόσμου παρακολουθεϊ τό δράμα τους από τήν τηλεόραση και τούς αρνείται μιά εϋπρεπή ανθρωπιστική βοήθεια, ή κατευθύνει τή βοήθεια πρός μιά μοναδική κατεύθυνση, ανάλογα με ιδεολογικές ή θρησκευτικές προτιμήσεις. Ξέρεις πολύ καλά ότι στή Νότια Άλβανία ζούν χιλιάδες έλληνόφωνοι χριστιανοί πού αισθάνονται Έλληνες. Σέ βεβαιώνω ότι δέν έχουν καμιά διάθεση να έγκαταλείφουν τά χωριά τους ή να αλλάξουν τήν άλβανική ύπηκοότητά τους. Ξέρεις καλά πόσο μεγάλη είναι ή ποικιλία έθνοτήτων και στή FYROM και στή Βουλγαρία και στή Ρουμανία κλπ.

Και στή Γιουγκοσλαβία; Από καιρό σου είχα συστήσει να διαβάσεις τό βιβλίο του Ίβο Άντριτς (Νόμπελ τής δεκαετίας του '50) με τίτλο *Ήταν ένα γεφύρι στό Δρίνο*, για να καταλάβεις ποιό είναι οί λαοί τής παλαιάς Γιουγκοσλαβίας, σε τί πιστεύανε και ποιά ένιαία γλώσσα χρησιμοποιούσαν. Πίστευαν σε πολλούς θεούς, στον Άλλάχ, στον όρθόδοξο και στον καθολικό Θεό. Όμως, κατά τήν εϊρηνική περίοδο όλοι αυτοί οί θεοί ταυτίζονταν σε έναν, στον Θεό τής Άγάπης και τής Συμβίωσης. Όμως, ως λαοί βαθιά μαζοχιστές θέλησαν να δώσουν σε σās, λαούς ανώτερους, τή χαρά και τή δυνατότητα να τούς χωρίζετε και να τούς αντιπαραθέτετε τον έναν έναντίον του άλλου, ανάλογα με τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, κάθε φορά πού βολεύει στά οικονομικά και στρατιωτικά συμφέροντα τών κυρίαρχων τάξεών σας. Διαίρει και βασίλευε! Έτσι δέν ήταν πάντοτε; Δέν άρχισαν έτσι τά πράγματα στή Γιουγκοσλαβία για πολλάστή φορά τό '91;

Ξέρουμε πολύ καλά ότι σε κάθε πόλεμο, και ιδιαίτερα εμφύλιο (εμείς οί Έλληνες κάτι γνωρίζουμε, γιατί τό πληρώσαμε με πολύ αίμα), ή άπανθρωπιά μεταδίδεται σε άμφότερα τά στρατόπεδα. Ξέρουμε ότι δυστυχώς ό κύκλος του αίματος δύσκολα διακόπτεται. Είναι σαν τή βεντέτα στή Σαρδηνία και στή Σικελία. Διερωτάται κανείς, χωρίς να ύπάρχει άπάντηση, για τό «ποιός άρχισε πρώτος». Πράγματι, ποιός σήμερα στά εύρωπαϊκά δελτία ειδήσεων τολμά να μιλήσει για τις βαρβαρότητες τής άλβανικής άστυνομίας στο Κοσσυφοπέδιο σε βάρος τών Σέρβων, προτού ό Μιλόσεβιτς καταργήσει τήν άυτονομία; Ποιός μιλάει σήμερα για τούς 200.000 Σέρβους πρόσφυγες τής Κράινας και τούς άλλους τής Κροατίας και τής Βοσνίας; Ποιός θυμάται τις όμαδικές δολοφονίες πολιτών εκ μέρους τών Κροατών, τις άεροπορικές επιθέσεις του ΝΑΤΟ ή τούς Γερμανούς μισοφόρους, πού περνούσαν εκεί τό σαββατοκύριακό τους ως ελεύθεροι σκοπευτές; Ποιός θυμάται, πηγαίνοντας πίσω στο χρόνο, τήν πολιτική του Χίτλερ, πού όργάνωνε τούς Κροάτες έναντίον τών πατέρων τών σημερινών Σέρβων πού πολεμούσαν στο πλευρό τών συμμάχων; Ποιός θυμάται τον δολοφόνο Άντε Πάβελιτς, πού άποκεφάλιζε τούς Σέρβους κατά σειράν, με τό φημισμένο σκηπτροειδές τσεκουράκι του; Ποιός συγκρίνει τις πολλαπλές αυτές ιστορίες «έπεμβάσεων» με τό «ξεκοιλιασμα» τής Γιουγκοσλαβίας και τον σημερινό έξοπλισμό του UCK;

Κατάλαβα πώς είσαι πολύ έξοργισμένος με αυτό τό «έσεις» με τό όποιο συχνά άπευθύνομαι άπέναντί σου. Είναι όντως ένα θεληματικό «έσεις» και σου τό έξηγώ άμέσως. Μου έπαναλαμβάνεις ότι οί βομβαρδισμοί δέν είναι κάτι καλό, αλλά είναι άποτέλεσμα μιās πολιτικής πού δικαιολογείται. Έγώ όμως σ' αυτά τά λόγια καταλαβαίνω ότι είστε έσεις πού βομβαρδίζετε, χωρίς κανέναν από έμάς τούς Βαλκάνιους να σās τό έχει ζητήσει. Καθένας από έσās βομβαρδίζει

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

τῆ Σερβία γιατί καθέννας ἀπό ἐσᾶς προσφέρει σ' αὐτά τὰ ἀεροπλάνα, τὰ κατασκευασμένα μέ τὰ ὑλικά ἑνός τεχνολογικοῦ φασισμού, ἐκείνη τῆ μικρὴ ποσότητα ἠθικῶν καυσίμων τὴν ἀναγκαία γιὰ νὰ μποροῦν νὰ πετάξουν. Γιατί εἶναι ἀπολύτως βέβαιο ὅτι δέν πετοῦν μέ τὴν ὑποστήριξη τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν, ἑνός ὀργανισμοῦ πού οἱ πατεράδες μας εἶχαν ἰδρύσει γιὰ νὰ ποῦνε «ποτέ πιά!». Καθέννας ἀπό ἐσᾶς ἔχει χάσει ἀπό τὰ μάτια του τόν κύριο σκοπό σας (πιστεύω πῶς αὐτός ἦταν ὁ «χασάπης Μιλόσεβιτς») καί προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσει τὰ «σφάλματα τῆς τεχνολογίας» πού σκοτώνει ἀθώους ἀνθρώπους. Κανέννας ὅμως ἀπό ἐσᾶς τούς εἰρημιστές (ἢ πρέπει νὰ πῶ *peace makers*) δέν ἀναρωτιέται μήπως τό «μεγάλο σφάλμα» εἶναι αὐτός καθ' ἑαυτός ὁ πόλεμος, ἰδιαίτερα γιὰ ὅποιον πεθαίνει; Μιά δυστυχία πού ἔρχεται ὅταν δέν ἔχετε πιά τό χρόνο νὰ παλέψετε γιὰ μιά δίκαια ὑπόθεση, οὔτε καί ἔχετε τὰ μέσα γιὰ νὰ πείσετε, μέσα πού ἀφοροῦν ἀποκλειστικά τὴν εἰρήνη. Αὐτό συμβαίνει, ὅταν ἡ δημοκρατία δέν μπορεῖ πιά νὰ ἐγγυηθεῖ τὴν ἐθνική συμβίωση καί τὴ συμβίωση τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν, δηλαδή ὅταν ἡ δημοκρατία πεθαίνει.

Οἱ καταγγελίες μου σοῦ φαίνονται ὑπερβολικές; Θυμήσου τότε τί μπόρεσε νὰ πράξει ἡ γενιά μας στήν Εὐρώπη ἐναντίον τῆς ἀδικίας, τῆς βίας καί τῶν δικτατοριῶν σ' ὅλον τόν κόσμο, ὅταν τολμοῦσε νὰ κατεβαίνει στούς δρόμους καί νὰ συμμετέχει στά μεγάλα κινήματα τῆς εἰρήνης. Σήμερα ὅμως σιωπᾶ πίσω ἀπό σακιά μέ ἄμμο στά παράθυρα καί ἀναθέτει τὴν ἐπίλυση τῶν διεθνῶν προβλημάτων σέ μιά παλιά κρεατομηχανή μέ ταγέρ. Θυμήσου τί καταφέραμε ἐναντίον τῆς σοβιετικῆς ἐπέμβασης στήν Τσεχοσλοβακία, γιὰ νὰ σταματήσουμε τὴ σφαγή στό Βιετνάμ, γιὰ τὴν ἐλευθερία στήν Πολωνία, ἐναντίον τῶν μεσογειακῶν δικτατοριῶν κλπ. Κι ὅμως, δέν θυμᾶμαι νὰ ζήτησε κανέννας μας τὴ στρατιωτική ἐπέμβαση δημοκρατικῶν ἐθνῶν, τό 1973, ὅταν στήν Ἑλλάδα ἡ δικτατορία τῶν συνταγματαρχῶν σκότωνε τούς φοιτητές ἢ, ἕνα χρόνο ἀργότερα, γιὰ νὰ ἐμποδιστεῖ ἡ τουρκική εἰσβολή στήν Κύπρο.

Ἐπάρχουν κάποιοι πού ἀποκαλοῦν τόν Μιλόσεβιτς «κομμουνιστὴ δικτάτορα». Κομμουνιστὴς βέβαια δέν εἶναι περισσότερο ἀπὸ ὅσο εἶναι σοσιαλιστὴς οἱ Μπλέρ, Σρέντερ, Σολάνα, Νταλέμα κλπ. Ὡς πρὸς τό ἂν εἶναι δικτάτορας, ἐγὼ δέν γνωρίζω δικτάτορες ἐκλεγμένους μέ δημοκρατικές ἐκλογές, πού νὰ κυβερνοῦν καί μέ τὴν ὑποστήριξη τῆς ἀντιπολίτευσης. Τό χτύπημα τοῦ Μιλόσεβιτς μέ βομβαρδισμούς, πού ἐπληξαν κυρίως τόν γιουγκοσλαβικό λαό, δέν ὀδήγησε παρά στό νὰ συσπειρώσει τόν λαό τῆς Σερβίας γύρω ἀπὸ τὴν κυβέρνησή του. Ὅσο περισσότερες βόμβες πέφτουν τόσο γίνεταί φανερό ὅτι ὁ στόχος δέν εἶναι ὁ Μιλόσεβιτς, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ σερβικός λαός, τό ἠθικό του ἀνάστημα καί ὁ ἥρωισμός του. Χωρίς νὰ θέλω μέ κανέναν τρόπο νὰ συγκρίνω τίς ἀνθρώπινες καί πολιτικές ιδιότητες τῶν δύο ἡγετῶν ἢ νὰ θέσω σέ ἀμφισβήτηση τόν κατασταλτικό χαρακτήρα τοῦ μιλοσεβιτσακοῦ καθεστώτος, δέν γνωρίζω παρά μόνον μιάν ἄλλη περίπτωση ἐξόντωσης μέ βομβαρδισμούς ἑνός ἐκλεγμένου προέδρου: Νομίζω πῶς λεγόταν Σαλβαδόρ Ἀλιέντε, στή Χιλή τό 1973.

Πρέπει ἀκόμα νὰ ξεκαθαρίσω καί κάτι πού ἀφορᾶ ἐμᾶς τούς Ἕλληνες. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι μιά μικρὴ χώρα, ἀλλὰ μέ πολλά χιλιόμετρα ἀκτῶν, πού ἐσεῖς ἐκτιμᾶτε ἰδιαίτερα κάθε καλοκαίρι. Ἡ κυβέρνησή μας, μολονότι στό ΝΑΤΟ, ἀρνήθηκε ὡς τώρα νὰ λάβει ἐνεργό μέρος στή στρατιωτική σφαγή τῶν γειτόνων μας, μετὰ ἀπὸ τὴν ὁμόψυχη ἀντίδραση τοῦ λαοῦ πού καθημερινὰ κατεβαίνει στούς δρόμους διαμαρτυρόμενος γιὰ τὴ νατοϊκή ἐπέμβαση. Δέν ξέρω ἂν ὡς τό τέλος θὰ κρατήσει αὐτὴ τὴ θέση ἔστω καί ἐλάχιστης ἀξιοπρέπειας. Σήμερα τό ΝΑΤΟ ἐξοπλίζει τό UCK γιὰ μιά χερσαία στρατιωτική ἐπέμβαση. Εἶναι αὐτό μιά παλαιὰ τακτική. Ὁ ἀλβανικός λαός, κατὰ τὴ μακραίωνη ἱστορία του, συχνὰ ἔπεσε θύμα ἐκμετάλλευσης ἀπὸ διάφορα ἀφεντικά, ὀθωμανικά ἢ εὐρωπαϊκά, πού παρίσταναν πάντα τόν σωτήρα του... Ὅπως ἀναφέρε-

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

ται στην ιστορία, οι Όθωμανοί χρησιμοποιούσαν ειδικές στρατιωτικές μονάδες από Άλβανούς ως δύναμη κρούσης κατά του έχθρου ως φθηνό κρέας για σφαγή. Μετά από αυτούς ακολουθούν νικηφόρες, και χωρίς σημαντικές απώλειες, οι εκλεκτές μονάδες, που συνοδεύονται από τή στρατιά των διψασμένων για χρήμα επιχειρηματιών που θά ανοικοδομήσουν τά έρειπια.

Η ελληνική οικονομία, που ειρηνικώς αναπτυσσόταν στα Βαλκάνια κατά τά τελευταία τρία-τέσσερα χρόνια σχετικής σταθερότητας, ύφίσταται μιá σκληρή επίθεση. Θά πρέπει σέ λίγο νά ξεχάσεις τίς όμορφες άκτές. Ο Κλίντον, τό άμερικανόπαιδο των λουλουδιών, έχει ήδη δηλώσει ότι τόσο τό Ίόνιο όσο και τό Αιγαίο αποτελούν πολεμικές ζώνες μέ πιθανότητα ανάφλεξης... Αútός άλλωστε βλέπει τήν περιοχή μας σάν μιá περιοχή που κατοικείται από ίθαγενείς που θυμώνουν, μαλώνουν και δηλητηριάζουν τόν πλανήτη μέ τόν καπνό από τά τσιγάρα τους. Τό νέφος «char» από άλουμίνιο, που εκτοξεύεται στην άτμόσφαιρα από τά άμερικανικά άεροπλάνα για άυτοπροστασία τους, ήδη προσγειώθηκε στή Θεσσαλία. Τό ούράνιο-238, μέ τό όποιο επικαλύπτονται πολλές βόμβες, ιδιαίτερα των A-10, υπεύθυνο για τό λεγόμενο «σύνδρομο του Κόλπου», μαζί μέ τή μόλυνση των εργοστασίων χημικών προϊόντων που βομβαρδίζονται άνηλεως, προοιωνίζονται μιá οικολογική καταστροφή που άνησυχεί ιδιαίτερα τούς επιστήμονες. Γρήγορα ή άργά, άκόμα και αν ή χώρα μου μείνει έξω από τόν πόλεμο, πράγμα που μοιάζει μέ όνειρο θερινής νυκτός, ό βοριάς θά μεταφέρει τή ρύπανση στίς ειδυλλιακές άκτές μας, μαζί μέ τό αίμα των άθώων παιδιών. Ποιός από σάς θά θέλει τότε νά βουτήξει σέ μιá τέτοια θάλασσα; Σέ κρίση λοιπόν και ό τουρισμός. Η Τουρκία, ταλαιπωρημένη από τά έσωτερικά της προβλήματα (άλήθεια... γιατί δέν τή βομβαρδίζετε, άφου εκεί σκοτώνουν χιλιάδες Κούρδους;), περιμένει άνυπόμονα νά κάνει αισθητή τήν παρουσία της στό Αιγαίο και νά συμπολεμήσει μέ τούς άδελφούς μουσουλμάνους. Τούς λαούς και τίς εθνικές μειονότητες τούς δόγησαν στόν δρόμο του μίσους και τούς έτοιμάζουν για πόλεμο. Για τόν πόλεμο που χτυπάει τήν πόρτα μας ή, πιό σωστά, σήμερα τή δική μας και αύριο τή δική σας πόρτα.

Η μικρή μου κορούλα συχνά άναφέρει τό όνομα του γιου σου και μάς θυμίζει τό όμορφο καλοκαίρι που περάσαμε οικογενειακώς πέρυσι. "Ίσως για τό καλό τους, θά μπορούσαμε άκόμα νά προσπαθήσουμε νά σταματήσουμε αύτήν τήν τρέλα τής Άποκαλύψεως και νά σηκώσουμε μαζί τό κεφάλι ψηλά, ως δημοκρατικοί Ευρωπαίοι. Αútός είναι ό μοναδικός δρόμος που ύπάρχει και πρέπει νά τόν ακολουθήσουμε μαζί." Ας θυμηθούμε τήν εποχή του Διαφωτισμού, τούς άγώνες κατά του ναζισμού, όλη τήν κοινή μας δημοκρατική και κοινωνική κληρονομιά. "Ας ξαναβρούμε τήν παλιχαριά νά είμαστε άνθρωποι. Ο κόσμος μπορεί άκόμα νά αλλάξει.

«Καληνύχτα Κεμάλ, καληνύχτα. Αútός ό κόσμος δέν θ' αλλάξει ποτέ» (;)

Υ.Γ. Αútό είναι ένα «άνοιχτό γράμμα» και, σάν τέτοιο, έχει σταλεί και σέ μερικές ιταλικές και ελληνικές εφημερίδες και σέ μερικούς φίλους Ευρωπαίους. Ήπισυνάπτεται σ' αυτό και ένα σκίτσο του φίλου μου ζωγράφου Χρήστου Πικριδά (που δημοσιεύτηκε στην άθηναική εφημερίδα Έποχή), σκίτσο τό όποιο έχει τό προτέρημα νά συνοφίξει τήν πολυλογία μου.

Κάποιες άναφορές είναι από τραγούδια του Λούτσιο Ντάλα και ή τελευταία φράση, παράφραση μέ πρόσθεση ενός έρωτηματικού, από τό τραγούδι «Κεμάλ» του Μ. Χατζιδάκη.

Άθήνα, 21/4/1999

Παύλος Κρέμος

Ἡ μεταμοντέρνα ρητορική τοῦ πολέμου· πρός τήν πολιτική νομιμοποίηση τοῦ παραδόξου;

«Στό 'πα καί στό ξαναλέω, μή μου γράφεις γράμματα
Γιατί γράμματα δέν ξέρω κι ἀρχινῶ τά κλάματα»

Τό ΝΑΤΟ βομβαρδίζει τή Γιουγκοσλαβία καί, κατά τεκμήριο, ἡ πλειονότητα τῶν Εὐρωπαϊκῶν πολιτῶν ἔχει ἀποδεχθεῖ καί ὑποστηρίζει τήν «παρέμβαση» τοῦ ΝΑΤΟ. Ἀπό τά κείμενα πολλῶν διανοουμένων τῆς Ἀριστερᾶς, τῶν κοινωνικῶν κινημάτων καί τῆς οἰκολογίας ἐκδιπλώνεται ἕνα ἀνελαστικά ὀργανωμένο ἐπιχειρήμα ὑπέρ τῶν «ἐπιχειρήσεων». Ἐνα ἐπιχειρήμα πού διεκδικεῖ νά θεωρεῖται λογικό καί πειστικό γιά τήν εὐρωπαϊκή κοινή γνώμη. Θά ἐπιχειρήσω νά τό ἀποδώσω πιστά, εἰσάγοντας μόνο τήν ἀνύπαρκτη στίς ἀνακοινώσεις τῶν Νατοϊκῶν λέξη πόλεμος.

Ὁ Μιλόσεβιτς εἶναι ὁ νέος Χίτλερ τῶν Βαλκανίων καί τῆς Εὐρώπης. Πρίν συντελεστεῖ μιᾶ ὀλοκληρωτική «ἀνθρωπιστική καταστροφή», προπομπός τῆς ὁποίας εἶναι ἡ «ἐθνική κάθαρση» πού συντελεῖται στό Κόσσοβο, ὁ προοδευτικός πολιτισμένος κόσμος ὀφείλει νά παρέμβει, νά καταστρέψει τό αὐγό τοῦ φιδιοῦ, νά διαλύσει τοὺς ἐθνικιστές ἐγκληματίες, ἀκόμα καί ἰσοπεδώνοντας τή Γιουγκοσλαβία. Τά σημερινά «ἐλεύθερα ἔθνη» τῆς Δύσης δέν ἔχουν τό δικαίωμα νά ὀλιγωροῦν. Ἄν ἡ ἐθνική κάθαρση δέν σταματήσει ἐδῶ καί τώρα, τό κακό θά ἐπεκταθεῖ σέ ὀλόκληρο τό Ὀρθόδοξο Τόξο καί θά ἀπειλήσει τίς δημοκρατικές κατακτήσεις ὀλόκληρης τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐμπειρία τοῦ φασισμού καί τοῦ Β' Παγκόσμιου Πολέμου μᾶς ἔχει ἀφήσει μιᾶ ἀδιαπραγμάτευτη ὑπόθεση: Νά μήν ἐπαναληφθεῖ ἕνα «νέο Μόναχο», νά μή χάσουμε ξανά τή μάχη τῆς Μαδρίτης. Οἱ βομβαρδισμοί καί, ἀκόμα πιό ἀποτελεσματικά, οἱ χερσαῖες ἐπιχειρήσεις τοῦ ΝΑΤΟ στή Γιουγκοσλαβία εἶναι ὁ ἔσχατος ἀγώνας τῆς προόδου καί τῆς δημοκρατίας, ἡ ἀνθρωπιστική ἐπέμβαση πού, μέ ἐμπνευστή τήν Εὐρωπαϊκή Ἀριστερά καί διεκπεραιωτή τίς δημοκρατικές δυνάμεις τῶν ΗΠΑ, θά ἀποτρέψει τήν πραγματοποίηση μιᾶς νέας γενοκτονίας, πού μπορεῖ νά ἐπεκταθεῖ σέ ὀλόκληρη τήν Εὐρώπη, σέ ὀλόκληρο τόν κόσμο. Μπροστά στόν γενικευμένο πόλεμο, ὁ τοπικός πόλεμος γιά τήν ἐξαφάνιση τῆς Γιουγκοσλαβίας εἶναι, ἐπιτέλους, ὁ πρῶτος δίκαιος πόλεμος στήν ἱστορία, ὁ πρῶτος πόλεμος γιά τήν υπεράσπιση κι ὄχι γιά τήν κατάλυση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ὁ πόλεμος ἐναντίον τῆς ἐθνικιστικῆς ἐπιθετικότητας, ὁ πόλεμος ἐναντίον ἑνός ἐπαπειλούμενου νέου ὀλοκαυτώματος, ὁ πόλεμος γιά τά ἀνθρώπινα δικαιώματα, ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ πολέμου, ἡ νέα σταυροφορία ἐναντίον τῶν βαρβάρων.

Ἄς δοῦμε, ὅμως, καί μιάν ἄλλη πρόταση, περισσότερο εὔπεπτη, πού εὐδοκιμεῖ κυρίως στοὺς καθ' ἡμᾶς θιασῶτες τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καί τῆς προόδου, πού ἀξιῶνει καί, εὐτυχῶς, βρίσκει χῶρο ἔκφρασης ἀκόμα καί στόν ἀντιπολεμικό χῶρο τῶν ἐντύπων τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς. Πρόκειται γιά ἕνα «ἀξιολογικά οὐδέτερο» πρόταγμα πού, στριμωγμένο στόν κώδικα τοῦ «πολιτικῶς ὀρθοῦ» συλλογισμοῦ, ἀποφαίνεται ἐν μέσῳ ἑνός πραγματικοῦ πολέμου, μέ πραγματικούς νεκρούς καί πραγματικές, μή ἀνατάξιμες καταστροφές: «Τέλος στοὺς βομβαρδισμούς, τέλος στοὺς Μιλόσεβιτς». Ἄς ἐπιχειρήσουμε νά βάλουμε στή σειρά τίς λογικές ἀκολουθίες

‘Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

πού συγχροτούν αυτό τό «ἀκριβοδίκαία» ἀντιπολεμικό ἐπιχείρημα:

‘Ο Μιλόσεβιτς, ὁ «χασάπης τῶν Βαλκανίων», διαπράττει «ἐθνική κάθαρση» καί μακελεύει τούς ἀλβανόφωνους πληθυσμούς τοῦ Κόσσοβο. Τό ΝΑΤΟ παρεμβαίνει γιά νά σταματήσει τή σφαγή βομβαρδίζοντας τή Γιουγκοσλαβία. Ἀναμφίβολα, οἱ βομβαρδισμοί εἶναι κακό πράγμα. Κακό πού, ὅμως, εἶναι ἡ μόνη δυνατή ἀπάντηση στά ἐγκλήματα τοῦ Μιλόσεβιτς. Γιά νά ἀποφευχθεῖ ἢ γιά νά σταματήσει τό δεύτερο κακό, πρέπει πρῶτα νά ἀρθεῖ τό ἐγκλημα πού ἀποτελεῖ τήν αἰτία του. Κατά τοῦτο, ἡ ἐναρξη καί ἡ συνέχιση τῶν βομβαρδισμῶν εἶναι ἀναγκαῖες συνέπειες τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Μιλόσεβιτς δέν ὑποχωρεῖ.

Προϋπόθεση τοῦ νά εἶναι κανεῖς ἐναντίον τῶν βομβαρδισμῶν καί τῆς χερσαίας ἐπέμβασης τοῦ ΝΑΤΟ εἶναι τό τεκμήριο τῆς συμβολῆς του στήν καταστροφή τοῦ κακοῦ πού ἀντιπροσωπεύει ὁ Μιλόσεβιτς. Δηλαδή γιά νά καταδικάσουμε νομίμως τή νατοϊκή ἐπέμβαση πρέπει πρῶτα νά ἀποδεχθοῦμε τό δίκαιο πού οἱ νατοϊκές δυνάμεις ἐπικαλοῦνται γιά νά νομιμοποιήσουν τούς βομβαρδισμούς.

Ἄς τά μεταγράψουμε ὅλ’ αὐτά σέ ἓναν ἄλλον κώδικα, σέ μιὰ ἀρχαία γλῶσσα πού ὑπαγορεύει αὐτοματισμούς βαθιά χαραγμένους στίς νοοτροπίες τῶν σημερινῶν Εὐρωπαίων ἀπό τήν Ἰβηρική Χερσόνησο ὡς τά Οὐράλια, στίς ἀσύνειδες παραδοχές τῶν κυρίαρχων χριστιανικῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτισμῶν (καθολικῶν, ὀρθόδοξων καί προτεσταντικῶν) κι ἐκεῖνες τῶν ἱστορικά κατατρεγμένων μειονοτικῶν ἐβραϊκῶν καί μουσουλμανικῶν κοινωνιῶν καί πολιτισμῶν τῆς νεωτερικῆς Εὐρώπης. Σέ ἓναν κώδικα, δηλαδή, πού ἀρθρώνεται σέ ἀναφορά πρὸς τό θεόθεν προσδιορισμένο «δέον», τό «δέον» πού, ἐξ ὀρισμοῦ, δέν ἐπιδέχεται κοσμική κριτική. Λησιμονώντας, λοιπόν, τήν παράδοση τοῦ Καρτέσιου, ἐπιστρέφουμε στόν κόσμον τῶν «φανατικῶν τῆς Ἀποκαλύψεως». Ἡ τέλεση τῆς ἁμαρτίας ἐπιφέρει τήν καταστροφή τοῦ κόσμου τῶν ἁμαρτωλῶν. Καθώς μαρτυροῦν οἱ Γραφές, ἀφοῦ πληρώθηκαν τά ἔτη τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ περιούσιου λαοῦ στήν Αἴγυπτο, ὁ Θεός ἐμήνυσε στόν Φαραῶ τή θέλησή Του νά ἄρει τήν προνοημένη δοκιμασία. Κι ἐκεῖνος, πεισμένος ἀπό τά σημάδια πού τοῦ ἔδειξε ὁ Μωυσής, δήλωσε ὑποταγή στήν ἐντολή τοῦ Κυρίου. Ὅμως, ὁ ἄφρων καί ἀλαζών ἡγεμόνας δέν τήρησε τή δέσμευσή του πρὸς τόν Θεό. Δικαίως, λοιπόν, ὁ Κύριος ἐπανῆλθε ὡς ἀπηνής τιμωρός: «Μεσοῦσης τῆς νυκτός (...) ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῆ Αἴγυπτω ἀπό πρωτοτόκου Φαραῶ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου ἕως πρωτοτόκου τῆς αἰχμαλωτίδος τῆς ἐν τῷ λάκκῳ καί ἕως πρωτοτόκου παντός κτήνου» (*Ἐξοδος, β’, 29). Σήμερα, στή Γιουγκοσλαβία, τό ΝΑΤΟ ἐνσαρκώνει τό χέρι τοῦ Θεοῦ, τά «ἀόρατα» νατοϊκά βομβαρδιστικά ἤχοῦν ὡς φτερουγίσματα τῶν ἀγγέλων, οἱ νατοϊκοὶ πύραυλοι γίνονται πύρινες γλώσσες πού καταστρέφουν ὀλόκληρον τόν κόσμον τῆς ἁμαρτίας.

Ὁ δικανικός λόγος ὑπὲρ τοῦ πολέμου κατασκευάζεται ἀπό τά πιό ἑτερογενῆ ὕλικά. Καί τό μόνο ἐρώτημα πού δέν τίθεται εἶναι τό ἴδιο τό ἐρώτημα τοῦ πολέμου. Γιατί γίνεται αὐτός ὁ πόλεμος; Γιά νά γυρίσουν οἱ πρόσφυγες στίς ἐστίες τους; Γιά τόν ἔλεγχο τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν καί τῶν ἀγορῶν τοῦ Κόσσοβο; Γιά νά δοθεῖ ἓνα μάθημα πολιτισμοῦ στούς βαρβάρους ἐθνικιστές τῆς Σερβίας καί στόν αἰμοσταγή Μιλόσεβιτς; Κι ἀκόμα, ὑπάρχει κάτι πού ἐσκεμμένα λανθάνει. Κι αὐτό εἶναι τό ἴδιο τό γεγονός τοῦ πολέμου πού, ἐδῶ, παρουσιάζεται μόνο θεωρητικά κι ἀφηρημένα. Ὁ πραγματικός πόλεμος, ἀνεξάρτητα ἀπό τά αἷτια πού τόν ἔχει προκαλέσει, παράγει τά δικά του ἀποτελέσματα, γεννᾷ ἴδιες προϋποθέσεις καί ὄρους γιά τήν πραγματοποίησιν καί τήν ἀνάπτυξή του. Ὁ πόλεμος δέν εἶναι ἀφηρημένη θεωρητική κατηγορία, εἶναι πραγματική κίνησις, οἰκονομία συσχετισμῶν καί καταστροφῶν. Φυσικά, κάθε πόλεμος εἶναι ἀπόρροια δεδομένων προγενέστερων συνθηκῶν. Μεσοῦντος, ὅμως, τοῦ πολέμου, οἱ στρατηγικές πού διαμορφώνονται, ἡ ἴδια ἡ οἰκονομία τῶν πολεμικῶν πρακτικῶν, δέν ἀνάγο-

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

νται πλέον στίς αἰτίες του. Ἡ φωτιά καί τό σίδερο ἐνσωματώνουν τίς αἰτίες στά ἀποτελέσματα, στίς πραγματικότητες πού ὁ ἴδιος ὁ πόλεμος καί ἡ ἔκβαση τῶν ἐπιχειρήσεων διαμορφώνουν ὡς ὄρους τῆς διεξαγωγῆς του. Κι εἶναι εὐκολο πιά, μ' ἓνα γύρισμα τοῦ λόγου, νά παρουσιάσουμε τίς συνέπειες τοῦ πολέμου ὡς αἰτίες του.

Γιά λόγους πού χρήζουν ἐρμηνείας, στήν περίπτωση τῆς Γιουγκοσλαβίας καί τοῦ Κόσσοβο εἰδικότερα, δέν ἀρκοῦσαν οἱ ἔννοιες τοῦ δημοκρατικοῦ ἐλλείμματος, τῆς ἐθνικῆς καταπίεσης, τῶν ἀγριοτήτων, τῆς καταστολῆς. Πρὶν ἀκόμα ἀπό τό ξέσπασμα τοῦ πολέμου, ἡ ρητορική τῆς «ἐθνοκάθαρσης» εἶχε παραγάγει ἀποτελέσματα ἐντυπώσεων. Ἔλειπαν ὅμως τά τεκμήρια πού θά ἔπειθαν ὅτι ἡ «ἐθνοκάθαρση» εἶναι κάτι πού συντελεῖται ἀποκλειστικά στό Κόσσοβο κι ὅτι εἶναι κάτι διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνο πού συμβαίνει στό Κουρδιστάν, στήν Τσετσενία, στήν Κροατία ἢ στήν κατεχόμενη Κύπρο. Τά τεκμήρια τά παρήγαγε ὁ πόλεμος. Ὁ πόλεμος τοῦ UCK στήν ἀρχή, οἱ βομβαρδισμοί στή συνέχεια. Κάθε πόλεμος παράγει ὠμότητες, δημιουργεῖ κύματα προσφύγων, ἀναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμῶν, ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις, πολεμικές ζῶνες καί, κυρίως, νεκρούς στρατιῶτες καί νεκρούς ἀμάχους. Μόνο πού, στή ρητορική τῶν Δυτικῶν, οἱ συνέπειες τοῦ πολέμου προβάλλονται ὡς ἀποτελέσματα τῆς «ἐθνοκάθαρσης». Οἱ συνέπειες τοῦ πολέμου, δηλαδή, προσφέρουν τό ἐπιχείρημα γιά τίς αἰτίες του.

Ἡ ρητορική τοῦ πολέμου παράγει μιά ἀνελαστική νοηματική ἀλληλουχία. Ἐνσωματώνει καί προβάλλει ἓνα μεῖζον πλαίσιο νοηματικῶν περιορισμῶν πού προκαταλαμβάνουν τήν πρόσληψη τοῦ μηνύματος πού ἐκπέμπει. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται καθῶς οἱ πληροφορίες ἐγγράφουν καί ἐπιβεβαιώνουν στοιχεῖα πού παρουσιάζονται ὡς αὐθεντικές «ἀλήθειες». Ὅσο ὁ προσλαμβάνων ἀναγνωρίζει αὐτές τίς «ἀλήθειες», παραμένει ἐντός τοῦ περιοριστικοῦ νοηματικοῦ πλαισίου πού ὀρίζει τό ρητορικό δίλημμα. Ἡ αὐθεντία τῆς «ἀλήθειας» πού ἐνσωματώνει καί μεταβιβάζει ἡ ρητορική τοῦ πολέμου δέν ἐπιτρέπει παρά τήν ἀναδίπλωση τοῦ προσλαμβάνοντος στό πλαίσιο τῶν ἐσωτερικῶν περιορισμῶν καί τῆς λογικῆς τῶν ρητορικῶν ἀποφάνσεων. Ἡ κατανόηση καί ἡ ἀποτίμηση τῶν μηνυμάτων εἶναι προκαταβολικά ὑποθηκευμένη στίς συνταγματικές προϋποθέσεις τῆς ἐκφορᾶς τους.

Ἄς θυμηθοῦμε κάποιες θεωρητικές προτάσεις πού τίς ἔχουμε ἀπό καιρό παραπέμφει στήν τρωκτική κριτική τῶν ποντικῶν. Ὁ λόγος, ἀφ' ἧς στιγμῆς αὐτονομηθεῖ ἀπ' τή συνάφεια στήν ὁποία ἀναφέρεται, χάνει κάθε περιεχόμενο, κάθε νόημα. Ἐνας τέτοιος λόγος, γιά νά σταθεῖ, ἀναγορεύει τίς συνταγματικές προϋποθέσεις του σέ αὐτοαναφερόμενη «οὐσία» τοῦ νοήματος πού φέρι. Μὴν ἔχοντας πού νά σταθεῖ, κατασκευάζει στό ἐσωτερικό του τόν λογικό ἀφηρημένο τόπο ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐδράζεται. Σέ κάθε τέτοια «ἀφ' ἑαυτῆς πληρούμενη γλώσσα», οἰαδήποτε ἀπόφανση μπορεῖ νά «ἐλευθερώνεται» ἀπό τούς ἱστορικούς περιορισμούς πού διέπουν τίς ἀναφορές της. Ἔτσι, οἱ λέξεις, οἱ χρόνοι, οἱ ἐγκλίσεις, οἱ σύνδεσμοι μποροῦν νά ὑποτάσσονται σέ αὐθαίρετα συντεταγμένες λογικές ἀλληλουχίες. Διαβάζουμε στή Γερμανική Ἰδεολογία τοῦ Μάρξ:

«Ὁ Ἅγιος Σάντσο χρησιμοποιεῖ μέ κάθε δυνατό τρόπο τή συνωνυμία. Ἄν δύο διαφορετικές λέξεις συνδέονται ἐτυμολογικά μεταξύ τους ἢ ἂν, ἀπλῶς, ταιριάζουν στὸν ἦχο, τότε χρησιμοποιεῖται ἡ μία ἀντὶ τῆς ἄλλης. Ἄν πάλι μία λέξη ἔχει διαφορετικές σημασίες, τότε, ἀνάλογα μέ τό σκοπούμενο, χρησιμοποιεῖται ἄλλοτε μέ τή μία ἔννοια κι ἄλλοτε μέ τήν ἄλλη καί, στό τέλος, ὀλόκληρη ἡ αὐθαίρετη λογική ἀκολουθία πού παρήχθη παρουσιάζεται σάν νά ἀφορᾷ ἓνα καί τό αὐτό πράγμα, ὑπὸ διαφορετικές διαθλάσεις».

Ὅταν, λοιπόν, ξεκινῶμε ἀπό ἀφηρημένες λογικές κατηγορίες, εἶναι δυνατόν νά δημιουργηθεῖ ἡ αἴσθησις ἀνάπτυξης τοῦ ἐπιχειρήματος, μέ τή βοήθεια ἀλληλουχίας ἐξισώσεων ἢ παραθέσεων πού, βαθμιαία, ταυτίζονται μέ τήν ἀφηρημένη παραδοχή ἀπ' τήν ὁποία ξεκίνησε ὁ συλλογισμός. Ἔτσι, οἱ πραγματικές σχέσεις πού ἀναπαρίστανται κατ' αὐτὸν τόν τρόπο, παρουσιάζονται ἀπλᾶ ὡς ὀνομαστικές συσχετίσεις. Οἱ πραγματικές σχέσεις παρουσιάζονται ὡς σχέσεις τῶν λέξεων πού τίς παριστοῦν.

Ὁ πόλεμος στὴν Γιουγκοσλαβία

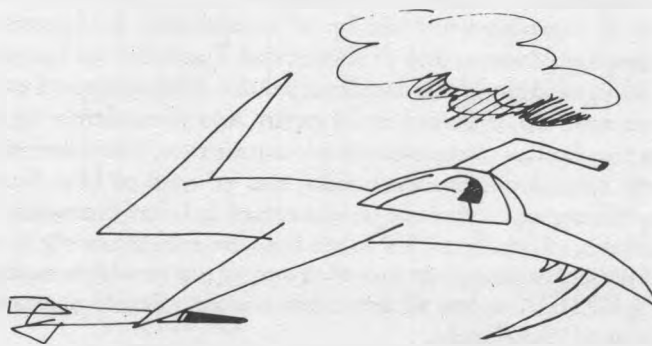
«Γιὰ νὰ μετατραπῆ μία ιδέα σὲ μιὰν ἄλλη ἢ γιὰ νὰ ἀποδειχθεῖ ἡ ταυτότητα δύο ἐντελῶς διαφορετικῶν πραγμάτων, ἀναζητοῦνται κάποιοι ἐνδιάμεσοι κρίκοι πού, κατὰ ἓνα μέρος ἀπὸ τὴ σημασία τους, κατὰ ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν ἐτυμολογία τους καὶ κατὰ ἓνα ἄλλο μέρος ἀπὸ τὸν ἀπλό τους ἤχο, μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νὰ ἀποκαταστήσουν μία ἐπιφανειακὴ σύνδεση ἀνάμεσα στὶς δύο βασικὲς ιδέες».

Ἔτσι, λοιπόν, τὸ ἐξηγητικὸ καὶ νομιμοποιητικὸ σχῆμα τῆς ρητορικῆς τοῦ πολέμου παρουσιάζεται μὲ τὴ μορφή διαδοχικῶν ἐξισώσεων ἢ ταυτίσεων πού ἀναπτύσσονται πλέον στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐπιχειρήματος, δίχως νὰ ἐπιτρέπουν ἀναφορὲς στὴν ἴδια τὴν ἀκολουθία τῶν γεγονότων. Βοηθοῦντος τοῦ ἐλέγχου ροῆς τῶν πληροφοριῶν γιὰ τίς συνέπειες τοῦ πολέμου καὶ τίς ἀντιδράσεις πού γεννᾶ, αὐτοῦ πού ἀποκαλοῦμε, δηλαδή, λογοκρισία, ἢ λογικότητα τῆς ταύτισης καθίσταται πλέον ἀνυπέβλητη, καθὼς ὁ προσλαμβάνων βρίσκεται ὑποχρεωμένος νὰ ἀποδεχθεῖ τοὺς περιορισμοὺς καὶ τοὺς ἀξιολογικοὺς αὐτοματισμοὺς, ὅπως ὀρίζονται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κανονιστικὸ πλαίσιο τῆς διατύπωσης: «Ὁ Μιλόσεβιτς εἶναι ὁ Χίτλερ, ἢ ἔθνοκάθαρση εἶναι τὸ Ὀλοκαύτωμα». Κι ἐφόσον εἶναι ἔτσι, τότε καθετί πού μπορεῖ νὰ καταστρέφει τὸν νέο Χίτλερ καὶ νὰ ἀποτρέψει τὸ Ὀλοκαύτωμα εἶναι θεμιτό. Καθὼς τὸ εὖρος τῶν νόμιμων ἀπαντήσεων περιορίζεται ἤδη ἀπὸ τὴ μορφή πού παίρνει τὸ δίλημμα, ὁ προσλαμβάνων δὲν μπορεῖ πλέον νὰ ἀντιπαρέλθει τὸν θεμελιώδη καταναγκασμὸ πού ἔχει θέσει ἡ διατύπωση τοῦ προβλήματος. Ὡστόσο, καθὼς γράφει ὁ Λούκατς:

«Τὸ παιχνίδι τῶν λέξεων γίνεται σύμβολο ζωῆς. Συμβολίζει ὅτι οἱ λέξεις ἔχουν ἀπλῶς σημασιολογικὸ καὶ διαμεσολαβητικὸ χαρακτήρα κι ὅτι, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ μεταδώσουν ἓνα βίωμα, πρέπει ὁ δέκτης νὰ τὸ ἔχει ἐπίσης βιώσει».

Ἐδῶ παράγεται τὸ ἱστορικὸ διακύβευμα ἐναντίον τοῦ πολέμου, τὸ ἱστορικὸ πρόταγμα τοῦ ὀρθολογισμοῦ ἐναντίον τοῦ σχετικισμοῦ, τὸ στοίχημα τῆς ἱστορικῆς μνήμης ἀπέναντι στὰ ἰδεολογήματα τοῦ ἱστορικοῦ ἀναθεωρητισμοῦ.

Νίκος Θεοτοκᾶς

“Ἐνα εὐρωπαϊκό ὁμοσπονδιακό κράτος δέν θά βομβάρδιζε τήν Γιουγκοσλαβία;

Ὁ ἀκήρυκτος πόλεμος πού διεξάγει κατά τῆς Γιουγκοσλαβίας ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση, μαζί μέ τήν Ἀμερική, μᾶς ὑποχρεώνει νά ξαναδοῦμε ἕνα ἀπό τά βασικά στοιχεία τῆς πολιτικῆς μας ταυτότητας —τόν εὐρωπαϊσμό μας. Μήπως οἱ ἀριστεροί καί οἱ κομμουνιστές τῆς ἀνανέωσης ἤμαστε ἀφελείς, ὅταν ὑποστηρίζαμε ὅτι ἡ «ἐνωμένη Εὐρώπη» θά μπορούσε νά ὑπάρξει στή διεθνή σκηνή ὡς αὐτόνομη ὄντοτητα, τῆς ὁποίας ἡ ἐξωτερική πολιτική δέν θά ταυτιζόταν μέ τόν ἀμερικανικό ἱμπεριαλισμό; Μήπως, δηλαδή, ἡ «ΕΟΚ καί ΝΑΤΟ» ἦταν, εἶναι καί θά εἶναι πάντα «τό ἴδιο συνδικάτο»; Μήπως, τέλος, γι' αὐτό τό λόγο (ἀλλά καί ἐξαιτίας τῆς πολιτισμικῆς «ἰδιαιτερότητας» τῆς χώρας μας, πού φάνηκε καί στήν πρόσφατη κρίση) ἡ ἑλληνική Ἀριστερά πρέπει νά βαδίζει σέ ἄλλους «ἐξευρωπαϊκούς» δρόμους;

Στά παραπάνω ἐρωτήματα κάποιοι φίλοι ἔχουν ἔτοιμη καί εὐκόλη τήν ἀπάντηση. Τά γεγονότα στή Γιουγκοσλαβία, λένε, ὄχι μόνο ἀφήνουν ἀλώβητες τίς αἰσιόδοξες θέσεις μας περί Εὐρώπης, ἀλλά ἀντίθετα τίς ἐπιβεβαιώνουν. Οἱ ἀμερικανο-νατοϊκές ἔξυπνες βόμβες δέν πέφτουν μόνο στή Σερβία ἀλλά καί στήν «Εὐρώπη», ἐμποδίζοντάς την νά ὀλοκληρώσει τήν πολιτική της ἐνοποίηση, τῆς ὁποίας οἱ βάσεις τέθηκαν μέ τό εὐρώ. Ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση σύρθηκε σέ ἕναν πόλεμο πού δέν ἤθελε, ὑποκύπτοντας στίς πιέσεις τῆς Οὐάσιγκτον. Ἄν ὑπῆρχε μιᾶ κοινή εὐρωπαϊκή ἐξωτερική πολιτική καί πολιτική ἀσφάλειας (ΚΕΠΠΑ) πού νά ἀποκλείει τή δυνατότητα τῶν ἐπιμέρους χωρῶν νά πολιτεύονται ἀνάλογα μέ τά στενά ἔθνηκά τους συμφέροντα, ἕνα Εὐρωκοινοβούλιο μέ ἀποφασιστικές ἀρμοδιότητες καί μιᾶ κοινή εὐρωπαϊκή ἄμυνα πού θά στηριζόταν σέ ἕναν εὐρωπαϊκό στρατό, δηλαδή ἄν εἶχε προχωρήσει ἡ πολιτική ἔνωση σέ ὁμοσπονδιακή κατεύθυνση, ἡ Ἀμερική δέν θά εἶχε καταφέρει νά ἐπιβάλλει τίς ἀπόψεις της καί ἡ στρατιωτική ἐπέμβαση θά εἶχε ἀποφευχθεῖ.

Δυστυχῶς τά πράγματα δέν εἶναι ἔτσι. Κατ' ἀρχήν, εἶναι λάθος νά γίνεται λόγος περί ἀνεπαρκείας κοινῆς εὐρωπαϊκῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἡ ΚΕΠΠΑ ὑπάρχει καί ἀποτελεῖ ἕναν ἀπό τούς «πυλώνες» τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι μέ βάση τή Συνθήκη τοῦ Ἀμστερνταμ αὐτή ἀσχεῖται σέ διακυβερνητικό καί ὄχι σέ «ὑπερεθνικό» ἢ «ὁμοσπονδιακό» επίπεδο, δηλαδή οἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται ἀπό τό Εὐρωπαϊκό Συμβούλιο μέ ὁμοφωνία καί ὑπάρχει τό δικαίωμα βέτο, ἀλλά καί ἀποχῆς τῶν ἐπιμέρους μελῶν. Αὐτό τό θεσμικό καθεστῶς, πού ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα πρὸς τήν, σημερινή τουλάχιστον, πραγματικότητα τῆς ὑπαρξῆς εὐρωπαϊκῶν ἔθνων-κρατῶν τῶν ὁποίων τά συμφέροντα δέν συμπίπτουν, ἀναγκαστικά σέ κάθε περίπτωσι, ἔχει ὑποστεί τήν κριτική τῶν φεντεραλιστῶν, πού γι' αὐτό τό λόγο θεωροῦν τή Συνθήκη τοῦ Ἀμστερνταμ «ἀνεπαρκῆ». Δέν ὑπάρχει οὐσιαστική πολιτική ἐνοποίηση, ἰσχυρίζονται, ὅταν ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος νά μήν ἔχει ἡ ΕΕ ἐνιαία ἔκφραση στόν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καί κάθε χώρα νά μπορεῖ νά ματαιώσει ἀνά πάσα στιγμή μιᾶ κοινή δράση μέ μονομερῆ της ἀπόφαση. Γι' αὐτό ἡ ΚΕΠΠΑ πρέπει νά ἀποκτήσει «ὁμοσπονδιακό» χαρακτήρα καί οἱ ἀποφάσεις νά λαμβάνονται μέ πλειοψηφία.

Στήν περίπτωσι τῶν βομβαρδισμῶν οἱ παραπάνω φεντεραλιστικοί φόβοι ἀποδείχτηκαν ἀδικαιολόγητοι. Ἐνωμένες σάν μιᾶ γροθιά ὅλες οἱ εὐρωπαϊκές κυβερνήσεις συμφώνησαν μέ τήν Ἀμερική ὅτι ἦταν ἀνάγκη νά ἀναληφθεῖ στρατιωτική δράση κατά τῆς Νέας Γιουγκοσλαβίας.

‘Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

Καμία τους δέν έκανε χρήση του δικαιώματος πού τής προσέφερε ή «άτελής» Συνθήκη του “Αμστερνταμ νά ματαιώσει τόν πόλεμο θέτοντας βέτο, όπως για παράδειγμα κάνουν έδω και πολλά χρόνια διαδοχικές έλληνικές κυβερνήσεις πού έμποδίζουν τήν εφαρμογή του χρηματοδοτικού πρωτοκόλλου ΕΕ-Τουρκίας, παρά τήν αντίθετη άποψη των άλλων κρατών-μελών. “Ολες μαζί αποφάσισαν ομόφωνα τήν έπιβολή οικονομικών, διπλωματικών και πολιτικών κυρώσεων στό Βελιγράδι χωρίς καμία τους νά κάνει χρήση του δικαιώματός της νά άπόσχει, αφήνοντας τίς άλλες νά εφαρμόσουν τήν πολιτική πού έπιθυμούν.

Τό 1950, ό Μωρίς Σουμάν έγραφε: «‘Η Εύρώπη δέν θά χτιστεί μιά κι έξω ή ως έναίιο όλον. Θά χτιστεί μέσα άπό συγκεκριμένα έπιτεύγματα τά όποια αυτό πού κατορθώνουν είναι νά δημιουργούν άρχικά μιά ντέ φάκτο άλληλεγγύη». ‘Η όμοθυμία όλων των χωρών τής ΕΕ στό θέμα του πολέμου, παρά κάποιες μικρές διαφοροποιήσεις πού έμειναν τελικά στό επίπεδο των άνεκπλήρωτων προθέσεων, αποτέλεσε ένα τέτοιο συγκεκριμένο έπιτεύγμα πού δημιούργησε μιά πρωτοφανή κοινοτική άλληλεγγύη. Δέν θά ήταν τελείως παράλογο νά ισχυριστεί κάποιος ότι ή ώθηση πού έδωσαν στίς διαδικασίες τής εύρωπαϊκής πολιτικής ένοποίησης οι βομβαρδισμοί ήταν σημαντικότερη ή έστω έξίσου σημαντική μέ αυτήν πού προήλθε άπό τή δημιουργία του εύρώ. Τό έπιχείρημα, λοιπόν, ότι αν υπήρχε «περισσότερη Εύρώπη» στόν τομέα τής έξωτερικής πολιτικής οι εύρωπαϊκές κυβερνήσεις θά διαφοροποιούνταν άπό τίς ΗΠΑ δέν είναι καθόλου πειστικό.

“Οσα αναφέρθηκαν για τήν ΚΕΠΠΑ ισχύουν πολύ περισσότερο για τό Εύρωκοινοβούλιο. ‘Η έλλειψη ούσιαστικών νομοθετικών άρμοδιοτήτων άπό αυτό τό σώμα θά μπορούσε νά έπιτρέψει σημαντικές διαφοροποιήσεις των εύρωβουλευτών άπό τίς αποφάσεις του Εύρωπαϊκού Συμβουλίου, άφου μιά ένδεχόμενη καταδίκη του πολέμου θά είχε μόνο ήθικό περιεχόμενο και δέν θά μπορούσε νά άποτρέψει θεσμικά τους βομβαρδισμούς. Και έδω, όμως, ή φιλοπόλεμη όμοθυμία ήταν έκπληκτική. Οι εύρωβουλευτές των δύο μεγαλύτερων ομάδων, του Εύρωπαϊκού Σοσιαλιστικού Κόμματος και του Εύρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος, πλύν ‘Ελλήνων, ξεπέρασαν τά έθνικά τους σύνορα και ύποστηρίξαν μέ ένθουσιασμό τή δράση του ΝΑΤΟ. ‘Αποτελεί, πράγματι, διανοητική αυθαιρεσία νά ύποστηρίζεται ότι μιά όμοσπονδιακή Εύρωβουλή μέ αποφασιστικές άρμοδιότητες θά κρατούσε μιά διαφορετική στάση.

Δέν είναι, όμως, μόνο ή σύμπτωση των εύρωπαϊκών κυβερνήσεων και των εύρωβουλευτών στό θέμα του πολέμου πού καθιστά πολύ άδύνατη τήν ύπόθεση ότι μιά έμβάθυνση τής εύρωπαϊκής ένοποίησης θά είχε ως άποτέλεσμα τήν άνατροπή τής προσφυγής στη βία ως μέσο έπίλυσης του προβλήματος του Κοσσυφοπεδίου. Τους νατοϊκούς βομβαρδισμούς ύποστήριξε μέ περισσότερο ή λιγότερο ένθουσιασμό ή μεγάλη πλειοψηφία των κοινωνιών όλων των χωρών τής ΕΕ, πλύν τής ‘Ελλάδας. “Ανεργοι και εργαζόμενοι, συνδικάτα, κοινωνικά κινήματα και διανοούμενοι, δεξιοί, κεντρώοι, άριστεροί και κεντροαριστεροί πολίτες θεώρησαν ότι τά έγκλήματα των Σέρβων κατά των ‘Αλβανών του Κόσοβο έκαναν άναγκαία τήν προσφυγή στη νατοϊκή βία.

Οί φίλοι πού θεωρούν ότι ένα ύψηλότερο επίπεδο πολιτικής όλοκλήρωσης θά έδινε τή δυνατότητα στην «Εύρώπη» νά άντισταθεί στίς πιέσεις τής ‘Αμερικής για ένοπλη δράση κατά τής Σερβίας κάνουν λάθος. Μέ μιά δόση προκλητικής ύπερβολής θά μπορούσε νά ύποστηριχτεί ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση ή Εύρωπαϊκή “Ενωση ένήργησε ως «οίωναί όμοσπονδία», ότι έστω και για λίγο δημιουργήθηκε ένας έναίιος «εύρωπαϊκός λαός» (χωρίς τους “Ελληνες), πού στηριξε ένα έναίιο «εύρωπαϊκό κράτος» στην προσπάθειά του νά συντρίψει τόν (χασάπη, δικτάτορα, σταλινικό, φασίστα, παρανοϊκό, Χίτλερ) Μιλόσεβιτς και νά έμποδίσει τήν «έθνοκάθαρση» του άλβανόφωνου πληθυσμού του Κοσσυφοπεδίου άπό τους Σέρβους. “Ετσι, ακόμα κι αν κάνουμε τήν «ήρωική» ύπόθεση ότι οι χώρες τής ΕΕ αποφάσισαν ως διά μαγείας νά άποχωρήσουν άπό τό ΝΑΤΟ και νά αναλάβουν οι ίδιες τήν άμυνα τής Εύρώπης, ή στρατιωτική

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

ἐπέμβαση δέν θά εἶχε ἀποφευχθεῖ. Ἐπιπλέον θά τήν εἶχε πραγματοποιήσει ἕνας ἀμιγῶς εὐρωπαϊκός στρατός.

Ὅταν, τό 1989, γκρεμιζόταν σάν χάρτινος πύργος τό οἰκοδόμημα τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ στή Σοβιετική Ἐνωση καί στίς χώρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, κάποιοι Ἕλληνες κομμουνιστές ἀρνοῦνταν νά δοῦν τίς αἰτίες τῆς κατάρρευσης, ἐξιδανίκευαν τό παλαιό καθεστώς καί μιλοῦσαν γιά ἀνατροπή του «ἀπό τά ἔξω». Ἀποτελεῖ ἔλλειψη κατανόησης τῶν ἀνθρώπινων συναισθηματικῶν ἀναγκῶν καί ἀκραία μικροπρέπεια νά ἀποδίδεται αὐτή ἡ στάση στήν ἐπιθυμία ὀρισμένων γραφειοκρατῶν νά κρατήσουν ἀνοιχτό τό «μαγαζάκι» τους. Ὑπῆρχε σοβαρός ψυχολογικός λόγος πού ἐξηγοῦσε αὐτή τήν ἄρνηση τῆς πραγματικότητας. Ἦταν πολύ δύσκολο νά δεχθεῖ κανείς ὅτι ἔπεσε τόσο πολύ ἔξω στίς ἐκτιμήσεις του γιά τή «σοσιαλιστική κοινωνία» πού ὑποτίθεται ὅτι χιζόταν σ' αὐτήν τήν περιοχή τοῦ κόσμου, μέσα σέ πράγματι πολύ δύσκολες συνθήκες. Ἦταν ἐξαιρετικά ἐπώδυνο νά συμβιβαστεῖ κάποιος πού ἀγωνίστηκε γιά τό σοσιαλιστικό ἰδεώδες, ὅπως αὐτός τό εἶχε στό μυαλό του, μέ τήν ἰδέα τῆς συντριπτικῆς νίκης τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἐνα παρόμοιο, ἄλλωστε, συναισθημα κενοῦ ἔνωσαν καί οἱ Ἕλληνες ἀνανεωτικοί κομμουνιστές πού, ἂν καί εἶχαν ἐγκαίρως ἀπορρίψει τό σοβιετικό μοντέλο, καταλάβαιναν ὅτι ἡ ὑποστολή στό Κρεμλίνο τῆς κόκκινης σημαίας μέ τό σφυροδρέπανο σηματοδοτοῦσε μιά μεγάλη ἤττα τοῦ κομμουνιστικοῦ ὁράματος.

Δέκα χρόνια ἀργότερα, οἱ Ἕλληνες ἀριστεροί τῆς ἀνανέωσης ζοῦνε, κατά κάποιο τρόπο, τό δικό τους 1989. Κάποιοι ἀπ' αὐτούς, γιά ψυχολογικούς ἐπίσης λόγους, δέν θέλουν νά δεχτοῦν ὅτι ἡ «ένωμένη Εὐρώπη» βομβαρδίζει τή Γιουγκοσλαβία μέ τή θέλησή της, μαζί μέ τίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, ὅτι στή συγκεκριμένη περίπτωση ἡ «ΕΟΚ» ταυτίστηκε μέ τό ΝΑΤΟ. Ὅμως, ἡ ἀναγνώριση ἑνός ὑπαρκτοῦ προβλήματος, ὅσο ὀδυνηρή κι ἂν εἶναι, ὄχι μόνο συνιστᾷ δείγμα ρεαλισμοῦ, ἀλλά μπορεῖ νά χρησιμεύσει καί ὡς ὁδηγός γιά τό μέλλον. Σημασία, λοιπόν, ἔχει νά δοῦμε γιὰτί ἔγιναν ὅσα ἔγιναν καί κατά πόσο ἡ σημερινή δυσάρεστη πραγματικότητα πρέπει νά ἐπηρεάσει τούς πολιτικούς μας προσανατολισμούς. Ἀλλά γι' αὐτά θά μιλήσουμε στό ἐπόμενο τεῦχος.

Χαράλαμπος Γολέμης

Ἡ οὐτοπία τοῦ τεχνολογικοῦ πολέμου

Ὅι κριτικές ἐναντία στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τό ΝΑΤΟ —δηλαδή, κυρίως οἱ Ἀμερικανοί— διεξάγει τή στρατιωτική ἐπέμβασή του στή Γιουγκοσλαβία συγκλίνουν σέ ἕνα κεντρικό σημείο: ὁ ἐναέριος πόλεμος δέν εἶναι ὁ κατάλληλος γιά νά ἐπιτευχθοῦν οἱ στόχοι τῆς Συμμαχίας. Οἱ καθημερινοί βομβαρδισμοί ἀπό ὀρισμένους εἰδικούς στρατιωτικούς κρίνονται ἀντιπαραγωγικοί στό στρατιωτικό ἐπίπεδο.

Ποιά εἶναι ἡ ἀκριβής φύση αὐτῆς τῆς ἐπέμβασης; Ἀλλά μήπως θά ἦταν καλύτερο νά μιλάμε

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

για έναέριο πόλεμο, για τεχνολογικό πόλεμο, δεδομένου ότι επιστρατεύονται κατ' αρχήν όλα τὰ μέσα τῆς ἠλεκτρονικῆς, τοῦ λέιζερ, τῆς προσομοίωσης, τῆς πληροφορικῆς, τῶν αὐτοπλοηγούμενων πυραύλων καὶ τῶν κέντρων ἠλεκτρονικῆς πλοήγησης; Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι χρησιμοποίησης τῆς ἀεροπορίας κι ὅτι αὐτός πού χρησιμοποιεῖται σήμερα στὰ Βαλκάνια εἶναι ἡ πιό τεχνολογική του ἐκδοχή. Ἄν ὁ τεχνολογικός πόλεμος μέχρι τώρα φαίνεται ὅτι εἶναι ἀκατάλληλος γιὰ τὴν παρούσα κατάσταση, γιὰ τὸν χρησιμοποιοῦν οἱ Ἀμερικανοὶ καὶ κυρίως γιὰ τὴν ἐπιμένουν σ' αὐτόν πεισματικά;

Οἱ λόγοι πού προβάλλονται γιὰ νὰ ἐξηγήσουν αὐτό τό φαινόμενο εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως πειστικοὶ ἀλλά ἀναμφίβολα ἀνεπαρκεῖς. Αὐτός ὁ τρόπος διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου ἱκανοποιεῖ τρεῖς ἀνάγκες: νὰ διασώσει τὴ ζωὴ τῶν πιλότων, νὰ περιορίσει τίς περιβόητες «παράπλευρες καταστροφές» (ἄρος τοῦ ΝΑΤΟ) καὶ ν' ἀποφευχθεῖ ἡ ἀποστολὴ ἐπίγειων στρατευμάτων, μέτρο ἀντιδημοφιλές ἐξαιτίας τῶν ἀναπόφευκτων ἀνθρώπινων ἀπωλειῶν πού θὰ συνεπαγόταν. Αὐτοὶ οἱ τρεῖς λόγοι δὲν ἐξηγοῦν ὡστόσο γιὰ τὴν οἱ σύμμαχοι ἐπιμένουν στὴ σημερινή τους στρατηγική, τὴ στιγμή πού οἱ σφυγομετρήσεις δείχνουν ὅτι μιὰ ἀλλαγὴ στὸν τρόπο διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου θὰ ἦταν ὄχι μόνο ἀνεκτὴ ἀλλὰ ἐπιθυμητὴ ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῆς δυτικῆς κοινῆς γνώμης, καὶ τὴ στιγμή πού τὰ μέχρι τώρα ἀποτελέσματα δὲν βρίσκονται στὸ ὕψος τῶν ἀντικειμενικῶν στόχων.

Ὁ λόγος αὐτῆς τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν ἐμπιστοσύνη πού ἐπιδεικνύεται στίς ἀρετὲς τῆς τεχνολογίας. Αὐτὴ ἡ πεποίθηση, μέ ἔντονο οὐτοπικό τονισμό, εἶναι βαθιὰ ριζωμένη μέσα στὴν ἀμερικανικὴ κουλτούρα, καὶ κυρίως στίς διευθυντικὲς ἐλίτ ἐδῶ καὶ μισὸ αἰῶνα τουλάχιστον. Στὴν Εὐρώπη ἐκτιμοῦμε ἄσχημα τὴν ἀνήκουστη δύναμη αὐτῆς τῆς οὐτοπίας, πού εἶναι ἐν μέρει ἰρασιοναλιστικὴ. Τό περιεχόμενό της συμπυκνώνεται σὲ τρεῖς φράσεις: κάθε ἀλλαγὴ, κάθε μετασχηματισμὸς μιᾶς κατάστασης, ἡ ἐπίλυση κάθε προβλήματος περνᾶ πλέον μέσα ἀπὸ μιὰ τεχνολογικὴ λύση, κυρίως μέσα ἀπὸ τίς ἐπικοινωνίες καὶ τὴν πληροφορικὴ.

Ἄρκεῖ ν' ἀναλύσει κανεὶς τό λόγο πού συνοδεύει τό Ἴντερνετ πού ἀναπτύχθηκε στίς ΗΠΑ ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια γιὰ νὰ κατανοήσῃ ὅτι ὁ λόγος αὐτός ἔχει τὴν οὐτοπικὴ δομὴ μιᾶς ὑπόσχεσης: ἂν δέχεσθε νὰ ἐμπιστευθεῖτε τὴν ἐργασία σας, τὴ διασκέδασή σας, τὴ ζωὴ σας στὰ δίκτυα ἐπικοινωνίας πού βασίζονται στὸ εἰκονικό, θὰ ἐξασφαλίσετε πλήρη ἀπασχόληση, ἐλευθερία, δημοκρατία, εἰρήνευση τῆς κοινωνίας.

Ὁ λόγος αὐτός δὲν εἶναι νέος. Ριζώθηκε τὴ δεκαετία τοῦ '40 στὸ πλαίσιο τῆς κυβερνητικῆς ἐπιστήμης πού ἀνέπτυξε ὁ Ἀμερικανὸς μαθηματικὸς Νόρμπερ Βίνερ. Συχνὰ τὸν περιέγραψαν ὡς νέο μεσσιανισμό, ἐνῶ πολλοὶ διανοητὲς κατανόησαν καὶ περιέγραψαν τοὺς μηχανισμούς του. Νὰ ἀναφέρουμε μόνο τὸν Ζάκ Ἑλλύλ, στὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ '40, τὸν μαρξιστὴ φιλόσοφο Ἀνρί Λεφέβρ τὴ δεκαετία τοῦ '60, λίγο ἀργότερα τὸν Λυσιέν Σέβ, πού καταγγέλλει τὸν ἀνταγωνιστικὸ χαρακτήρα τῆς ἰδεολογίας τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τοῦ «ἐγωτισμοῦ», εἶδος καταπληξίας πού δημιουργεῖ.

Ἱστορικά τό πρῶτο πεδίο ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς τεχνολογικῆς οὐτοπίας ἦταν, ἀκριβῶς, οἱ ἀμερικανικὲς ἀεροπορικὲς δυνάμεις, τό πρῶτο ὄπλο πού ἐξοπλίσθηκε ἠλεκτρονικά ἤδη ἀπὸ τίς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '50. Οἱ στρατιωτικοὶ εἶχαν ἀπὸ τότε ἀντισταθεῖ σ' αὐτόν τό ριζικὸ μετασχηματισμὸ τῆς διεξαγωγῆς τῶν πολέμων πού, παραδόξως, τοὺς ἀπεξανθρώπιζε. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ πεζικοῦ σχολίαζαν μὲ περιφρόνηση αὐτὴ τὴν τεχνολογικὴ οὐτοπία καὶ οἱ ναυτικὸὶ τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν ΗΠΑ ἀντιστέκονταν γιὰ πολὺ καιρὸ. Ἡ ἀντίστασή τους δὲν σήμαινε ὅτι ἀντιδρούσαν στὴ χρησιμοποίησι νέων ἐργαλείων δεδομένου ὅτι οἱ στρατιωτικοὶ ἦταν

Διά γυμνου ὀφθαλμου

πάντοτε μεγάλοι καταναλωτές τῶν τεχνολογικῶν προόδων ἀλλά, ὅμως, ἀρνοῦνταν ἕνα ποιοτικό ἄλλα στή στρατιωτική τέχνη. Στά μέσα πάντως τῆς δεκαετίας τοῦ '50 ἡ ἀμερικανική ἀεροπορία θά ἀποκτήσει καθεστώς εὐνοημένου ὄπλου, γιατί ἦταν ἡ πρώτη πού ἐγκατέλειψε τίς ἐπιφυλάξεις ἀπέναντι στόν ἀκραῖο τεχνολογικό ἐξοπλισμό της. Ἡ εἰκόνα τοῦ στρατιωτικοῦ μηχανικοῦ, ἰδίως τοῦ ἐξειδικευμένου στίς νέες τεχνολογίες τῆς ἐπικοινωνίας, θά ἐπικρατήσει σέ σχέση μέ τήν εἰκόνα τοῦ παραδοσιακοῦ πολεμιστή, τοῦ ὁποίου ἄλλωστε ἡ ἀποστολή θά περιορισθεῖ στά «παράπλευρα χτυπήματα» ἢ στή διείσδυση τῶν κομάντος, πού ρόλος τους εἶναι νά «φωτίζουν» τούς στόχους στούς ὑπολογιστές βολῆς.

Σήμερα ἔχει παγιωθεῖ ἡ πεποίθηση ὅτι οἱ σύγχρονες συγκρούσεις διεξάγονται μέσω ηλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν. Κατά ἕναν περιέργο τρόπο θεωρεῖται ὅτι καί ὁ ἀντίπαλος ἐφαρμόζει τό ἴδιο εἶδος πολέμου. Αὐτό ἐξηγεῖ, ἴσως, ὅτι ἡ ἐπιμονή στό νά βομβαρδίζονται «τά σερβικά νευραλγικά κέντρα ἐπικοινωνίας» εἶναι στήν κυριολεξία τόσο ἀντιπαραγωγική σέ βάρους ἑνός στρατοῦ πού ἐπιλέγει τόν πόλεμο τῶν πολεμιστῶν, θάβει τά τεθωρακισμένα του, κρύβει τά ὄπλα του, καί περιμένει ἀποφασιστικά τή μετωπική σύγκρουση στό ἔδαφος, πού συνιστᾷ ὅπωςδῆποτε τό πραγματικό ἐπίδικο ἀντικείμενο τῆς μάχης. Ἡ περιφρόνηση μέ τήν ὁποία μιλοῦν στά συμμαχικά ἐπιτελεῖα γιά τή «χωριατιά» τοῦ Σερβικοῦ στρατοῦ δείχνει πολύ καλά τήν τύφλωση στήν ὁποία καταδικάζει ἡ τεχνολογική οὐτοπία ὅσους τήν ἐμπιστεύτηκαν ἀνεπιφύλακτα.

Ἡ ἀπίστευτα ἀφελῆς διαφήμιση πού περιβάλλει τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐλικοπτέρων Ἀπάτσι, πραγματικά τεχνολογικά τέρατα, δείχνει πόσο ἔχουμε παραμείνει στήν αὐταπάτη πού εἶχε καταδείξει ὁ Ἄνρι Λεφέβρ περί τό 1968: γιά τούς τεχνοκράτες (τούς ὀνόμαζε «κυβερναθρώπους») ἡ λύση σέ ἕνα πρόβλημα, πού ἔθεσε ἡ τεχνική, δέν μπορεῖ νά δοθεῖ παρά μόνον χρησιμοποιώντας περισσότερη τεχνική. Μᾶς ἀναγγέλλουν, λοιπόν, ὅτι θά χρειασθοῦν βομβαρδισμοί γιά πολλούς μῆνες, βομβαρδισμοί πιό ἀκριβεῖς, πιό τεχνολογικοί, ὥστε νά καταβάλουν τούς Σέρβους.

Ὡστόσο θά ἔπρεπε νά περιμένει κανεῖς τή στιγμή πού ὁ στρατηγός Κλάρκ, ὁ ἀρχηγός τῶν δυνάμεων τοῦ ΝΑΤΟ, θά περιγράψει τήν κατάσταση σά νά βρίσκεται ὁ ἴδιος μέ τά χέρια δεμένα στήν πλάτη καί νά προχωρεῖ κουτσαίνοντας, γιά νά καταλάβουμε ὅτι οἱ στρατιωτικοί ἀρχίζουν νά συνειδητοποιοῦν τόν οὐτοπικό χαρακτήρα αὐτῆς τῆς στρατηγικῆς. Θά χρειασθεῖ τότε ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπό ἕναν στρατιωτικό πλησιέστερο στούς ηλεκτρονικούς μηχανολόγους; Χαμηλόφωνα ὡστόσο μερικοί στρατιωτικοί μιλοῦν γιά ἐπιστροφή στό ρεαλισμό καί στήν ἐγκατάλειψη τῆς τεχνολογικῆς οὐτοπίας. Στίς μέρες πού ἔρχονται δέν θά ἀποφύγουμε τή δυσάρεστη ἰδέα πού ἡ τεχνολογική οὐτοπία μᾶς ἔκανε προσώρας νά ξεχάσουμε: ὄχι μόνον ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι πάντοτε ἄδικος καί μετασχηματίζει τούς πολεμιστές σέ βάρβαρους, ἀλλά ὅτι δέν ὑπάρχει πόλεμος χωρίς πολεμιστές, χωρίς τήν πάλη σώματος πρὸς σῶμα, δέν νοεῖται πόλεμος χωρίς ἐκεῖνη τή θεμελιώδη φονική βία μέ τήν ὁποία ὁ σερβικός στρατός μᾶς καταδεικνύει ὅλη τή βάνουση ἀλήθεια τοῦ πολέμου.

Φιλίπ Μπρετόν

Δημοσιεύτηκε στόν Monde, 30.4.99.

Ὁ Φιλίπ Μπρετόν εἶναι κοινωνιολόγος, εἰδικός τῆς εὐρωπαϊκῆς κουλτούρας τοῦ Πανεπιστημίου Μάρκ Μπλόκ, τοῦ Στρασβούργου.

Βαλκανικοί άστερίσκοι

Γράφεται ότι αναμένουμε με μεγάλη αγωνία τό έκτακτο συνέδριο του Κόμματος των Πρασίνων στις 13 Μαΐου, γιατί εκεί υποτίθεται ότι θά υπάρξουν εκπλήξεις: οί φιλειρηνιστές «φονταμενταλιστές» θά τρίξουν τά δόντια τόσο στους δικούς τους «ρεάλος» όσο και στους συγκυβερνουντες Σοσιαλδημοκράτες σχετικά μέ τή στάση τους άπέναντι στον πόλεμο. Μακάρι...

(Έχει ξεχαστεί ή δήλωση του Φίσερ —άμα τήν ανάληψη του ΥΠΕΞ— στην έφημερίδα *Die Zeit* (τό γερμανικό *Κυριακάτικο Βήμα* ως πολιτική τοποθέτηση, στυλ, κύρος και πωλήσεις) ότι «δέν υπάρχει πράσινη ή κόκκινη, παρά μόνο γερμανική έξωτερική πολιτική»).

Κατά τήν ταπεινή μου γνώμη, ό κυβερνητικός συνασπισμός δέν πρόκειται νά διαρραγεί λόγω των ήθικων άναστολών των «Πρασίνων». Σέ μία τέτοια περίπτωση, άγνωστο είναι πότε οί «Πράσινοι» —κόμμα ιδεολογικά συγκεχυμένο, μέ τήν ανακύκλωση των σκουπιδιών και τ' αλεύρια όλικής άλέσεως ως υποκατάστατα πολιτικής σκέψης, άντικομμουνιστικό και μειονοτητολάγνο— θά ξαναβρεθούν στην έξουσία. Τή στιγμή μάλιστα πού ή σκέψη τής «ευρύτερης συνεργασίας» σοσιαλδημοκρατών —φιλελεύθερων— συντηρητικών είναι θεμιτή (είς πείσμα των ψηφοφόρων τής «άλλαγής Σρέντερ»).

Σέ μία τέτοια περίπτωση οί «Πράσινοι», έχοντας άποκλείσει τή συνεργασία μέ τούς πρώην Άνατολικογερμανούς κομμουνιστές (πολύτιμο κόμμα για τούς Σοσιαλδημοκράτες, τόσο για τήν έπικράτησή τους στα κρατίδια όσο και —τό κυριότερο— στό Όμοσπονδιακό Συμβούλιο) θά βρεθούν στό κενό· σέ άνατολή και δύση. Έκτός αν επιλέξουν αυτοί (ή και αυτοί) τή συνεργασία μέ τούς Φιλελεύθερους και τούς Συντηρητικούς άποδεικνύοντας, για άλλη μία φορά μετά τήν υποχώρησή τους στό θέμα τής μεταρρύθμισης του δικαίου τής ίθαγένειας, σέ αυτό τής άτομικής ένέργειας, και του οίκολογικού φόρου ότι ό ριζοσπαστισμός τους κρίνεται στα έπουσιώδη.

Ηταν άλλωστε ή έφημερίδα των «Πρασίνων» ή *Taz* του Βερολίνου πού ήδη από τό 1991 προέτρεπε τήν τότε κυβέρνηση Κόλ, μέ πρωτοσέλιδα «Βομβαρδήστε τό Βελιγράδι», νά αναλάβει δράση.

Λέγεται συχνά —και στή χώρα μας και στό έξωτερικό— ότι οί υπόλοιποι Ευρωπαίοι τής ΕΕ φοβούνται (άκόμα) τή Γερμανία, για αυτό προσπαθούν νά κρατήσουν συμπαγές τό ΝΑΤΟ και νά άποτρέψουν τήν «αυτονόμηση» τής χώρας αυτής σέ στρατιωτικό έπίπεδο. Τόν ίδιο φόβο —λέγεται— αισθάνονται και οί «Γερμανοί» (άπέναντι στον έαυτό τους;) πού βλέπουν τούς υπερεθνικούς θεσμούς ως άγκυρα σωτηρίας από τήν ροπή τους σέ άνορθόδοξες σκέψεις και πρακτικές.

Τό γράφω χονδροειδώς, αυτό όμως είναι τό ζουμί του έπιχειρήματος.

Τό έπιχείρημα, πολύ άγαπημένο του τέως καγκελλάριου Κόλ αλλά και τής έθνικοςυντηρητικής *Frankfurter Allgemeine* (κρύβει ένα άνεπαίσθητο υπαινιγμό άπειλής), «τελειώνει» μέ τήν ιστορία μία πού ισχυρίζεται ότι είναι ή έμφυτη τάση του γερμανικού λαού νά αίματοκυλάει περιοδικά τήν Ευρώπη και στιγματίζει αυτόματα ως κυριολεκτικά έπικίνδυνη τακτική όποιοδήποτε κριτικό σχόλιο άμφισβητεί τήν ποιότητα του ευρωπαϊκού όράματος τής «τιθασειμένης

Διά γυμνου ὀφθαλμου

Γερμανίας», ἀφοῦ ἡ παραμικρὴ κηλίδα στὴν ὠραία εἰκόνα ἀπειλεῖ τὸ ἀνοιγμα τῶν ἀκσῶν ἂν ὄχι τοῦ πολέμου, τουλάχιστον τῆς ἡγεμονίας τῆς ἐπὶ τῆς ἡπείρου (ἡ ὁποία ἐκλαμβάνεται ὡς ἀπιθανότητα).

★★★

Ἀναρωτιέμαι: Ἐάν οἱ ἐταῖροι φοβοῦνται τόσο πολὺ τὴν «λανθάνουσα» Γερμανία, γιατί Ἰταλία, Βρετανία, Ἰσπανία παλεύουν ἐδῶ καὶ χρόνια, στὸ πλαίσιο μίας κοινῆς εὐρωπαϊκῆς ἀμυντικῆς βιομηχανίας, γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ τελειότερου —ὑποτίθεται— πολεμικοῦ ἀεροσκάφους, τοῦ Eurofighter;

Διαβάζω στὴν πρώτη σελίδα τῆς Κυριακάτικης Αὐγῆς (2.5): «Ὡστόσο τὸ ἀπεχθές θέαμα ἐνός πραγματικοῦ πολέμου μέ τεράστιο κόστος σέ ἀνθρώπινες ζωές μοιάζει νά ἀρχίζει νά εὐαισθητοποιεῖ τὴ δυνάμει εὐρωπαϊκῆ κοινῆ γνώμη, ἡ ὁποία ἐκφράζει ἀμφιβολίες γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὴν αἰτιολογία τῆς ἐπέμβασης. Στὴ Γαλλία, γιὰ παράδειγμα, ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν πολιτῶν, σύμφωνα μέ δημοσκοπηση, δέν ἔχει καμία αὐταπάτη: θεωρεῖ ὅτι πόλεμος, γίνεται μόνον γιὰ τὰ ἀμερικανικά συμφέροντα...».

Τὰ ἀποσιωπητικά δικὰ τους.

Ἀναρωτιέμαι: Ἐάν ὁ πόλεμος αὐτός γίνεται μόνο γιὰ τὰ ἀμερικανικά συμφέροντα καὶ ἂν οἱ Εὐρωπαῖοι σύρθηκαν σάν ἀνδράποδα ἢ, ἂν προτιμᾶτε, σάν ἄβγαλτες παρθένες στὸ ἄρμα τῶν Ἀμερικάνων, τότε πρὸς τί τὰ ἐμετικά δημοσιεύματα στὸν εὐρωπαϊκὸ Τύπο πού ἐξισώνουν τὴν «ἐθνικὴ κάθαρση» μέ τὴν ἐβραϊκὴ γενοκτονία, ὥστε —ἡ δύναμη τῆς συναισθηματικῆς φορτισμένης ἐξίσωσης νά ἀποτρέπει— μέ κίνδυνο νά θεωρηθεῖ κανεὶς σχεδόν ἀρνητῆς τοῦ Ὀλοκαυτώματος —ὅποιος τομλήσει ἔστω νά ἀναρωτηθεῖ ἂν ὁ ὅρος «ἐθνικὴ κάθαρση» (μία δόση ναζισμού, μία δόση σταλινισμού) εἶναι δόκιμος;

★★★★

Ἀναρωτιέμαι: ὅταν, μέ τὸ καλὸ, ἡ χώρα μας συμμετάσχει στὴν ἀνοικοδόμηση τῆς καταστραμμένης Γιουγκοσλαβίας καὶ παίξει τὸν ἀναβαθμισμένο ρόλο στὰ Βαλκάνια, ὅπως ὑπόσχεται ὁ πρωθυπουργός, ὁ πόλεμος αὐτός δέν θά ἔχει γίνει καὶ γιὰ τὸ δικὸ μας συμφέρον;

Ἐνας ἄλλος ὀρισμός τοῦ πολέμου στὴ Γιουγκοσλαβία:

Στὸν ἐπίσημο λόγο του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τελετῆς ἐγκαινίων τοῦ ἀνακαινισμένου Ράιχσταγ στὸ Βερολίνο στίς 19 Ἀπριλίου ὁ καγκελλάριος Σρέντερ τσιτάρει τὸν Ἀλβανὸ συγγραφέα Ἰσμαήλ Κανταρέ: «Μέ τὴν ἐπέμβασή τῆς στὰ Βαλκάνια ἀνοιξε ἡ ἀτλαντικὴ Εὐρώπη (sic) μίαν νέα σελίδα στὴν παγκόσμια ἱστορία (...). δέν πρόκειται γιὰ ὑλικά συμφέροντα, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς υπεράσπισης τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ὑπαρξῆς τοῦ φτωχότερου λαοῦ σέ αὐτὴ τὴν ἡπειρο (...). Ἐτσι ἡ Εὐρώπη θά γίνει Εὐρώπη τῶν ἀνθρώπων (...). Αὐτὴ εἶναι μίαν ἰδρυτικὴ πράξη καὶ ὅπως πάντα μίαν τέτοια πράξη δέν συμβαίνει μέ ζητωκραυγές ἀλλὰ μέ πόνο». Καὶ συμπληρώνει ὁ Σρέντερ: «Πρόκειται γιὰ τὴν ἰδρυτικὴν πράξη μίας "Εὐρώπης τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων". Καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ μίαν τέτοια "ἰδρυτικὴν πράξη" ἰσχύει ἰδιαίτερα γιὰ τὴν χώρα μας μετὰ τὴν ἐνοποίηση».

Λουκία Ρίτσαρντς

Γράμμα στους υπερβαλκάνιους Ευρωπαίους

Οι Έλληνες υπήρξαν οι μόνοι από τους Ευρωπαίους που αντέδρασαν άμέσως και μαζικά (για να μην πούμε συνολικά) στον πόλεμο που κάνουν οι Σύμμαχοι στη Σερβία. Κι αυτό όχι επειδή δεν συνειδητοποιούν επαρκώς το δράμα των Άλβανων του Κόσοβο, αλλά επειδή συνειδητοποιούν επαρκώς την όλη κατάσταση. Γνωρίζουν από την ίδια τους την ιστορία τι σημαίνει ξένη επέμβαση. Γνωρίζουν, λόγω της γεωγραφικής τους θέσης, πώς τα Βαλκάνια είναι περιοχή ευφλεκτή. Και επίσης γνωρίζουν ότι η υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν δίνει δικαίωμα καταστροφής ενός λαού, αφανισμού μίας χώρας απ'τό χάρτη μόνο και μόνο επειδή η κυβέρνησή της ασκεί μία ανήθικη πολιτική. Έλληνες και άλλοι Ευρωπαίοι που ζούν σ'αυτή την περιοχή της Ευρώπης και γειτνιάζουν, άρα, με την περιοχή του πολέμου, καταλήγουν στα ίδια συμπεράσματα, μέσα από τις ίδιες αναλύσεις: *Δέν άπαντᾶμε στή βία και τίς ώμότητες του Μιλόσεβιτς με τή βία και τίς ώμότητες του πολέμου.* Ένός πολέμου που διεξάγεται από τό ΝΑΤΟ στό όνομα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και που άποφασίστηκε από χώρες που αυτοορίζονται ως οι έλίτ της δημοκρατίας. "Ας μιλήσουμε λίγο για τίς δημοκρατίες μας. Πώς μπορούμε να διαγράψουμε ένα πολύ πρόσφατο παρελθόν, τότε που οι κυβερνήσεις μας, οι όποιες σήμερα διεκδικούν να είναι η συνείδηση του κόσμου, υποστήριξαν τίς χειρότερες δικτατορίες: του Πινοσέτ, του Μομπούτου, του Μποκάσα και τίς άλλες. Είχαν άραγε τότε ξεχάσει τίς άρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή δεν τίς είχαν ακόμα ανακαλύψει; Κατά ειρωνεία της τύχης ή από άναισθησία των ανθρώπων, τό όνομα των όπλων και των μέσων καταστροφής που διάλεξε τό ΝΑΤΟ είναι παρμένα από τον πολιτισμό και την ιστορία ενός λαού που υπήρξε ο ίδιος θύμα «έθνοκάθαρσης»: των Ίνδιάνων της Αμερικής. Οι επίζώντες αυτής της σφαγής που διέπραξαν οι τότε Αμερικανοί βρίσκονται ακόμα σήμερα (στό όνομα πάντα της δημοκρατίας;) παρκαρισμένοι σε καταυλισμούς.

Μπορεί να άναρωτηθεί κανείς άν ο τελικός στόχος αυτού του πολέμου, που διεξάγεται ενάντια στη Γιουγκοσλαβία κι όχι ενάντια στη σερβική κυβέρνηση, δεν ήταν παρά ή συγκατάθεση στις μέλλουσες επεμβάσεις του ΝΑΤΟ ανά τον κόσμο. Του ΝΑΤΟ που μόλις νομιμοποίησε τό δικαίωμα χρήσης των όπλων σε οίοδήποτε σημείο του πλανήτη στό όνομα του δυτικού πολιτισμού και βάσει κριτηρίων που τό ίδιο όρίζει.

"Ας μιλήσουμε για τό δικαίωμα διεθνούς επέμβασης κατά της παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των μειονοτήτων. Οι άρχές του δικαιώματος αυτού βασίζονται στον σεβασμό των πολιτισμών και των ιστοριών που διαφέρουν από τους δικούς μας, άρα της έτερότητας. "Όμως τό ΝΑΤΟ καταργεί τό ίδιο τό περιεχόμενο αυτών των άρχών, καταλήγοντας να θεωρεί βάρβαρους όσους δεν συμμερίζονται τό δικό μας σύστημα σκέψης. Στην πράξη, ή έφαρμογή αυτού του δικαιώματος καταλήγει στην καταστροφή κάθε πιθανότητας για ή δημοκρατία στη Σερβία, στερεί από τους αντιπολιτευόμενους τον Μιλόσεβιτς ως και τό δικαίωμα να είναι άνθρωποι. Στην πράξη, ή έφαρμογή του δικαιώματος της επέμβασης σημαίνει βομβαρδισμούς άμάχων (ένίοτε κι εκείνων που δήθεν θέλουν να προστατεύσουν). Σημαίνει άπόλυτη καταστροφή μίας χώρας (τήν όποία τά κράτη που συμμετέχουν στην έν λόγω καταστροφή, θά σπεύσουν να άνοιχοδομήσουν μέσω των δυναμικών βιομηχανιών τους μετά τον πόλεμο). Αυτός είναι ο τρόπος που έφαρμόζεται τό δικαίωμα της επέμβασης. "Έχουμε τό δικαίωμα να έχουμε αυτό τό δικαίωμα; Και από την άλλη μεριά, γιατί έφαρμόστηκε με τρόπο τόσο αυθαίρετο; Γιατί

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

ἡ Σερβία κι ὄχι ἄλλες χώρες, ὅπου ἐθνικές μειονότητες ὑφίστανται κι ἐκεῖνες «ἐθνοκάθαρση»; Ξεχάσαμε τούς Κούρδους; Ἡ Τουρκία εἶναι κι αὐτή μέρος τῆς Εὐρώπης.

Κι ἐρχόμαστε στό ρόλο τῶν ΜΜΕ. Ἡ Ἑλλάδα ἴσως εἶναι μιά μικρή χώρα, ἀλλά εἶναι ἡ μόνη ὅπου τά ΜΜΕ ἔκαναν, ἐν τέλει, σχετικά καλά τή δουλειά τους: δείχνουν αὐτό πού συμβαίνει κι ἀπό τίς δύο πλευρές, ἀπό τήν πλευρά τῶν προσφύγων κι ἀπό ἐκεῖνη τῶν ἄμαχων Σέρβων. Γιατί αὐτό συμβαίνει μόνο στήν Ἑλλάδα; Ἡ δημοκρατία δέν ἀπαιτεῖ παντοῦ πλήρη, μή κατευθυνόμενη πληροφόρηση;

Μᾶς εἶναι ἀδιανόητο οἱ συμπατριῶτες μας στή Γαλλία νά εἶναι τόσο διαφορετικοί ἀπό ἐμᾶς σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τή γνώμη τους, τίς ἀναλύσεις τους, τήν ἀνησυχία τους γιά τό μέλλον.

Ἄς συσπειρωθοῦμε κι ἀπό τίς δύο πλευρές τῶν Βαλκανίων. Ἄς ἐκδηλωθοῦμε. Αὐτός ὁ πόλεμος πού διεξάγεται ἀπό ἐκλεγμένες κυβερνήσεις ἔχει τήν ἀχιλλεῖο πτέρνα του: τήν κοινή γνώμη. Ἄς κοινοποιήσουμε τή γνώμη μας. Ἰπάρχουν τρόποι γι' αὐτό, τρόπος καθ' ὅλα νόμιμοι. Ἐνα παράδειγμα καί μιά καλή εὐκαιρία: Βρισκόμαστε στίς παραμονές τῆς ἐκλογικῆς ἀναμέτρησης γιά τό Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ἄς γράψουμε στά κόμματα γιά νά τούς ἀνακοινώσουμε ἐκ τῶν προτέρων τήν ἐπιλογή μας: «Λυποῦμαι πού δέν θά μπορέσω νά ψηφίσω στό προσεχές μέλλον μιά λίστα τῆς ὁποίας οὔτε ἕνας ὑποψήφιος δέν ἐξέφρασε τή διαφωνία του μέ αὐτόν τόν πόλεμο, πού διεξάγεται ἀπό Εὐρωπαίους ἐνάντια σέ Εὐρωπαίους». Ἄς γράψουμε στίς γαλλικές μή κυβερνητικές ὀργανώσεις, πού ἀρνήθηκαν νά συμμετάσχουν στήν ἀνθρωπιστική δράση στό ἔδαφος τῆς Σερβίας. Ἄς γράψουμε σ' ἐκείνους πού μᾶς κυβερνοῦν καί στήν ἀντιπολίτευση. Ἄς ἐκφραστοῦμε μέσω τοῦ διαδικτύου καί ἄς δημιουργήσουμε τά δικά μας δίκτυα γιά συντονισμό. Ἄς ὀργανώσουμε νόμιμες ἀλλά εὐστοχες κινητοποιήσεις, μπροστά στήν ἔδρα τῶν ΜΜΕ λόγου χάριν, ἔτσι ὥστε νά καταγράψουν ἐν τέλει τήν ὑπαρξή μας ὡς μειονότητας, στίς ἐκκλήσεις τῆς ὁποίας, πρὸς τό παρόν, κωφεύουν. Ἄς πληροφορηθοῦμε σχετικά μέ τίς πρωτοβουλίες γιά τήν εἰρήνη πού ἔχουν λάβει κόμματα πού ἀνήκουν στίς ὁμάδες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου καί ἄς τίς συνδράμουμε, ὅπως γιά παράδειγμα στή διαδήλωση στίς Βρυξέλλες στίς 8 Μαΐου. Ἄς δράσουμε, μέ δυό λόγια, ἐν πλήρη νομιμότητι, μέ μοναδικά ὄπλα τήν ἐξυπνάδα καί τήν ἐφευρετικότητα οἱ ὁποῖες, πρὸς τό παρόν, δέν ἀπαγορεύονται.

*Ἰπογραφή: Ὅρισμένοι Γάλλοι τῆς Εὐρώπης
(μιά ἐθνική μειονότητα ἡ ὁποία, ἐλπίζουμε, δέν θά ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἐθνοκάθαρσης, δίνοντας ἀφορμή σέ μιά νέα παρέμβαση. Ἡ ἐπιστολή αὐτή ταχυδρομήθηκε σέ γαλλικά κόμματα, ὀργανώσεις καί ΜΜΕ.)*

«ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ»:

Μπροστά στον πόλεμο και την αποσύνθεση

Ένα ρεπορτάζ της Φρανσουάζ Άρβανίτη απ' τη χώρα των Βόρειων γειτόνων μας

Μιά κατεχόμενη χώρα

«**Δ**ώδεκα χιλιάδες στρατιώτες του ΝΑΤΟ στην επικράτεια της "Δημοκρατίας της Μακεδονίας" (ήδη έχουν γίνει 16.000, σ. τ. σ.), 200.000 πρόσφυγες, εκατοντάδες ανθρωπιστικές οργανώσεις που τά όχηματά τους κυκλοφορούν σε όλους τους δρόμους, και αυτά τά αεροπλάνα που γυρίζουν άσταμάτητα πάνω από τά κεφάλια μας, δέν είναι κάτι που τελικά μοιάζει μέ κατοχή;» 'Ο Νάνο Ρούζιν, καθηγητής τών Πολιτικών Έπιστημών και βουλευτής της Σοσιαλδημοκρατικής Συμμαχίας, στην αντιπολίτευση σήμερα, είναι άγανακτισμένος, αυτός που πάντοτε «υπεράσπιζε τίς αρχές της Ατλαντικής Συμμαχίας και καταδίκαιε τό καθεστώς Μιλόσεβιτς». 'Όχι μόνο ή χώρα του δέν ρωτήθηκε καν για τή στρατιωτική επέμβαση του ΝΑΤΟ στη γειτονική Γιουγκοσλαβία, αλλά διαπιστώνει τώρα ότι οι βομβαρδισμοί, καταστροφικοί όπως είναι, προκάλεσαν επιπλέον «πλήρη εθνοτική πόλωση: Μακεδόνες έναντιοι, Άλβανοί ύπερ. Όλοι».

Οι δύο εθνότητες που συνιστούν τόν πληθυσμό της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας», παγιδευμένες μέσα στο στρόβιλο που λυσομανά στην πόρτα τους, βρίσκονται εκ τών πραγμάτων σε μία δραματική αντιπαράθεση που κινδυνεύει νά γίνει θανάσιμη. Όλα τά συστατικά ενός έκρηκτικού μείγματος συναντώνται εδώ πιά: από τήν πλευρά τών Σλαβομακεδόνων ό φόβος και μία άπέραντη πίκρα· από τήν πλευρά τών Άλβανών μίσος βαθύ, έμμοιο, τραδηγμένο στα άκρα εξαιτίας τών συνεχιζόμενων σφαγών τών αδελφών τους Κοσοδάρων. Από τή στιγμή της δημιουργίας του ανεξάρτητου μακεδονικού κράτους, πριν άπο μόλις έπτά χρόνια, ή συγκατοίκηση της σλάβικης όρθόδοξης πλειοψηφίας (70%) και της άλβανικής μουσουλμανικής μειοψηφίας (28%) άποδείχθηκε δύσκολη. Άλλά όχι άνέφικτη. Αναμφίδολα χάρη στην ικανότητα του προέδρου Κύρο Γκλιγκόροφ, κηρυγμένου έχθρου τών μονοεθνικών κρατών και μιάς μετριοπαθοῦς κυβερνητικής δμάδας, μπόρεσε νά καθιερωθεί κάποια σχετική ίσορροπία μακριά από τίς ακρότητες που παρατηρήθηκαν στο Κόσοβο. 'Ο Μιτάν Έμνι, γενικός γραμματέας του Δημοκρατικού Κόμματος της Εϋμερίας (άλβανικό), άποτελεί, άθελά του βέβαια, ζωντανή μαρτυρία αυτής της συμβίωσης: είναι διοικητής τών Ταχυδρομικών Έπιχειρήσεων του Τέτοβο, πόλης μέ ίσχυρότατη άλβανική

πλειοψηφία, της οποίας άλλωστε ό διοικητής της άστυνομίας είναι επίσης Άλβανός, όπως Άλβανός είναι και ό διοικητής της άστυνομίας του Γκόστιβαρ. Βέβαια οι διεκδικήσεις της άλβανικής μειοψηφίας κάθε άλλο παρά έχουν ικανοποιηθεί. 'Η επίμονη άρνηση εκ μέρους της κυβέρνησης νά δημιουργηθεί πανεπιστήμιο άλβανόφωνο στο Τέτοβο είναι, μεταξύ άλλων, ένα σοβαρότατο θέμα μνησικακίας. Άλλά τά δύο πολιτικά κόμματα που αντιπροσωπεύουν τούς Άλβανούς στο Κοινοβούλιο διαθέτουν 25 έδρες επί συνόλου 120 και τό ένα έξ αυτών, τό Δημοκρατικό Άλβανικό Κόμμα, συμμετέχει μέ πέντε ύπουργούς στον κυβερνητικό συνασπισμό μέ πρωθυπουργό τόν Λούπκο Γεοργκιέφσκι. 'Ο έρπον ρατσισμός που χρωμάτισε ώστόσο τίς διεθνολικές σχέσεις εις βάρος τών Άλβανών της Μακεδονίας από τήν εποχή της ανεξαρτησίας, αυτό που ό Νάνο Ρούζιν όνομάζει σεμνά «τό φορτίο της ιστορίας», προετοίμασε όπωσδήποτε τό έδαφος για τή σημερινή ριζοσπαστικοποίηση. Στο «δέν φταιμε έμεις, αυτοί δέν θέλουν νά ενσωματωθούν, αυτοί ποτέ δέν τό είχαν θελήσει, άκόμα και στην εποχή του Τίτο», που έπαναλαμβάνουν οι Σλαβομακεδόνες, έρχεται ή άπάντηση τών Άλβανών: «'Ο Γκλιγκόροφ δέν είναι καλύτερος από τόν Μιλόσεβιτς».

'Η καθημερινή αφήγηση τών αγριοτήτων που διαπράττουν οι Σέρβοι, τό άπελπιστικό θέαμα τών ύπερφορτωμένων στρατοπέδων στη μακεδονική ύπαιθρο, τά καραβάνια προσφύγων όλοένα και πιο έξαθλιωμένων που συνεχίζουν νά κατακλύζουν τούς συνοριακούς σταθμούς άποδίδονται τώρα πιά από όλους τούς Άλβανούς, είτε είναι του Κόσοβο είτε της Μακεδονίας, σε όλους τούς Σλάβους άδιακρίτως, τών Σλαβομακεδόνων συμπεριλαμβανομένων, που ώστόσο δέν έχουν καμιά συμμετοχή σε αυτά. 'Η άπαίσια ανάμνηση της κόλασης στο στρατόπεδο του Μπλάτσε, όπου οι άστυνομικοί τών Σκοπίων άπρωθούσαν μέ άπίστευτη βαναυσότητα τούς πρώτους πρόσφυγες Κοσοδάρους έμποδίζοντάς τους νά εισδύσουν στη χώρα, σίγουρα εννόησε αυτή τήν ταύτιση. «Καταστροφικό», σχολιάζει μέ άπλότητα ή Έλίγκα Μίτρεβα, πανεπιστημιακός και βουλευτής της Σοσιαλδημοκρατικής Συμμαχίας. «Οί άνθρωποι, άπλούστατα, φοβούνται, διακατέχονταν από πανικό μπροστά σ' αυτή τήν ξαφνική άνθρωποθάλασσα. Είμαστε όμως

δλοι υπεύθυνοι γιά τήν άπρονοησία μας, όπως ή κυβέρνηση» —ή Ίλνκα Μίτρεβα είναι στήν αντιπολίτευση— «γιά τήν άνικανότητά της».

Πέρα από τήν ανθρώπινη τραγωδία πού αντιπροσωπεύουν, οί πρόσφυγες άποτελούν σήμερα τό μέγιστο πρόβλημα όλων τών μακεδονικών πολιτικών κύκλων. Κατ' άρχήν έξαιτίας τού άριθμού τους: «Δέκα τοίς εκατό τού πληθυσμού, σάν νά είχε π.χ. ή Γαλλία μιά ξαφνική πλημμύρα 5 εκατομμυρίων ατόμων», διαμαρτύρεται ή κα Μίτρεβα. Έστω κι άν ή βοήθεια πού προσφέρει ή διεθνής κοινότητα είναι σημαντική και ή άλληλεγγύη τού άλβανικού πληθυσμού άξιοθαύμαστη... Άλλά άκριδώς. Διότι είναι ή έθνοτική ιδιότητα τών προσφύγων πού θέτει πρόβλημα, δεδομένης τής διεθνοτικής μορφολογίας τού πληθυσμού τής χώρας. Άν ή κατάσταση αυτή συνεχιστεί γιά πολύ, ή εύθραυστη ίσορροπία πού είχε άποκαταστασθεί στή Μακεδονία θά κινδύνευε νά καταστραφεί, μέ όλες τές συνέπειες, τές σύμφυτες μέσα στό σημερινό περιβάλλον τής περιοχής. «Τό όριο κορεσμού σέ λίγο θά ξεπερασθεί και οί άρμόδιοι τής "Υπατης Άρμοστείας τού ΟΗΕ τό έχουν συνειδητοποιήσει», όμολογούσε πρόσφατα ό πρέσβης τής Γαλλίας στά Σκόπια. Καί όμως: ή μικρή αυτή χώρα καλείται από τούς Συμμάχους νά καταβάλει μιά νέα προσπάθεια, τήν έγκατάσταση ένός άκόμη στρατοπέδου νοτίως τού Τέτοβο γιά τήν ύποδοχή άλλων 20.000 ατόμων.

Ό φόβος τών UCK

Όσοόσο, ένας επιπλέον φόβος κατέχει τούς ήγέτες τών Σκοπίων. Ό πρόεδρος τής Βουλής Σάβο Κλιμόβσκι δέν διατάζει νά τό τονίσει: άνάμεσα στους πρόσφυγες παρεισφρέουν «μουτζαχεντίν» τού UCK. Βρέθηκε πρόσφατα, σ' ένα όρυχειό έξω από τό χωριό Λογιάνε, κοντά στά γιουγκοσλαβικά σύνορα, μιά τεράστια κρυψώνα όπλων πάσης φύσεως, μέ τά όποια «θά μπορούσαν νά όπλισθοϋν πολλοί λόχοι». Κανείς δέν συνελήφθη. «Πώς είναι δυνατόν νά έξασφαλισθεί μιά άποτελεσματική έπιτήρηση όταν κάθε μέρα καταφθάνουν από τό Κόσοβο νέοι πρόσφυγες πού οί γιοί τους και οί πατεράδες τους πολεμοϋν μέ τόν UCK;», αναρωτιέται ό Κλιμόβσκι. Πράγματι, ή έμφανέστατη πλέον παρουσία τού άπελευθερωτικού στρατού τού Κόσοβο στή Μακεδονία έχει γίνει πρώτιστο θέμα γιά όλους. «Σκέφτεστε τί θά γινόταν έδώ άν κάποιος από τούς Συμμάχους άποφάσιζαν νά τούς ύποστηρίξουν;» Γιατί, κατά τόν πρόεδρο τής Βουλής, εάν οί ντόπιοι Άλβανοί είναι «νομιμόφρονες κατ' ανάγκην», δέν συμβαίνει τό ίδιο μέ αυτούς πού, έρχόμενοι σήμερα, δέν έχουν καμιά ρίζα στή Μακεδονία. «Αυτόι πιστεύουν στή Μεγάλη Άλβανία», επιάλιστα όλων τών Σλαβομακεδόνων, πού μάλιστα θεώρησε «σκόπιμο» νά επικαιροποιήσει από τά Τίρανα ό πρωθυπουργός Παντελί Μάικο πριν από λίγες μέρες. Ένα όραμα πού στά Σκόπια θεωρείται έξίσου άπωθητικό μέ εκείνο τών Σέρβων, άφού «οί μέν θέλουν νά δημιουργήσουν μιά Σερβία έθνικά καθαρή, οί δέ μιά Άλβανία πού θά ήταν άποκλειστικά άλβανική».

...Καί ή οικονομική άποσύνθεση

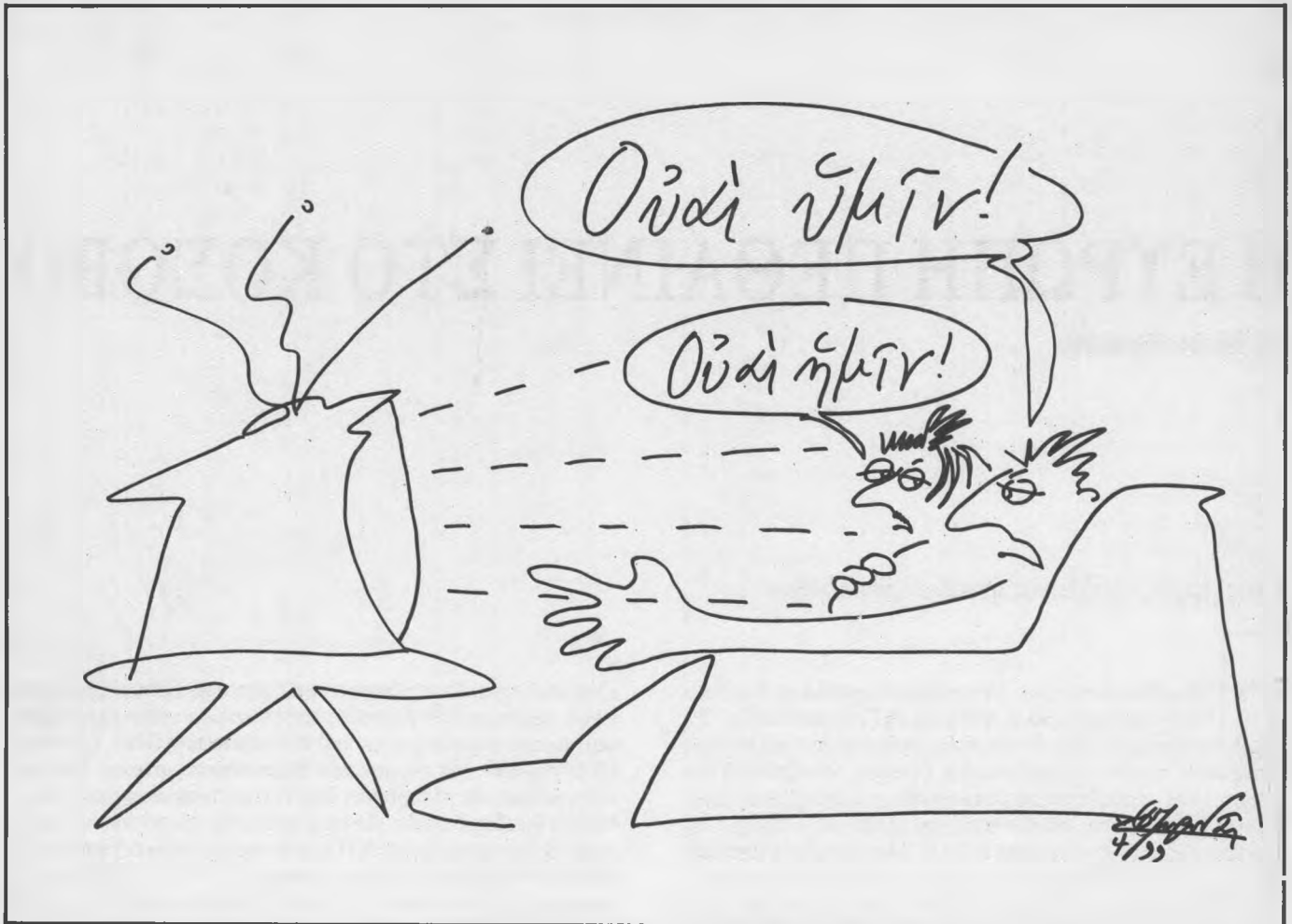
Άλλά καθώς οί βομβαρδισμοί συνεχίζονται και μάλιστα έντεινόνται, τό μακεδονικό κράτος βρίσκειται αντιμετώπο μέ μιά άπειλή, καθόλου ύποθετική πλέον: ό πόλεμος εναντίον τού καθεστώτος τού Μιλόσεβιτς έχει ήδη καταστρέψει τήν οίκο-

νομία τής χώρας. «Έκτιμούμε τές ζημιές μας περίπου σέ 200 εκ. δολάρια τό μήνα», λέει ό Κλιμόβσκι. «Όχι μόνον τό μεγαλύτερο μέρος τών έξαγωγών μας προορίζεται γιά τή Γιουγκοσλαβία, τήν Κροατία, τή Σλοβενία και τήν Αύστρια, και φυσικά σήμερα έχουν πλήρως διακοπεί, αλλά και ή οικονομία μας είναι συμπληρωματική μέ τήν οικονομία τής Γιουγκοσλαβίας: κατασκευάζουμε π.χ. ανταλλακτικά γιά τό εργοστάσιο Ζάσταβα πού έχει καταστραφεί και αντίστροφα τό πετροχημικό μας συγκρότημα προμηθεύεται τές πρώτες ύλες του από τό Πάντσεβο πού πυρπολήθηκε. Άν ό πόλεμος συνεχισθεί θά καταλήξουμε σέ κοινωνική διάσάλευση και άστάθεια μακράς διάρκειας. Βρισκόμαστε στήν κόψη τού ξυραφιού».

Καί όμως τές παραμονές τής στρατιωτικής επέμβασης τού NATO, ή Μακεδονία γιά πρώτη φορά είχε άρχίσει νά άπογειώνεται οικονομικά. Τό θέαμα εκατοντάδων εκταρίων άμπελώνων στους λόφους τού νότου, ή έγκατάσταση πολλών τραπεζικών καταστημάτων, τά νέα κτίρια, ό μεγάλος άριθμός αυτοκινήτων στους δρόμους, όλα μαρτυροϋν γιά τή γερή προπάθεια πού ανέλαβε ή χώρα νά προσαρμοστεί στήν οικονομία τής άγοράς. «Είμαστε τόσο περήφανοι γιά τό μικρό μας κράτος», λέει ή Ίλνκα Μίτρεβα, «τό συγκροτήσαμε μέ συμβιθασμούς, μέ τό διάλογο και τή διαπραγματέυση. Πιστεύουμε ότι είναι ή μόνη δυνατή όδός». Άλλά, όπως και τό σύνολο τών δουλευτών πού ψήφισαν παμφηφεί κατά τής χρησιμοποίησης τού έθνικού έδάφους τής χώρας από τές δυνάμεις τού NATO γιά όποιαδήποτε έπιθετική στρατιωτική έπιχείρηση εναντίον τής Σερβίας, ή Μίτρεβα δέν έχει καμιά άμφιδολία: «Άν τό NATO άποφάσιζε νά ύπερδεί τήν άμυντική έντολή πού του έχει δοθεί από τόν ΟΗΕ, στήν παρούσα κατάσταση έξαρσης τών φανατισμών, αυτό θά σήμαινε άμεση σύγκρουση άνάμεσα στίς δύο κοινότητες. Καί βέβαια πόλεμος στό έδαφος μας: γιά τόν σερβικό στρατό θά θεωρούμασταν πάραυτα έπιτιθέμενοι. Είναι δυνατόν τό NATO και ή Εύρώπη πού πρωταγωνίστηκαν στή δημιουργία τού άνεξάρτητου κράτους μας νά θέλουν κάτι τέτοιο;»

Ή άλληλεγγύη τών Άλβανών στους πρόσφυγες

«Εύτυχώς δέν είναι όλοι οί πρόσφυγες σέ στρατόπεδα. Έχουμε τοποθετήσει πάνω από τούς μισούς —115.000 γιά τήν άκρίβεια— σέ άλβανικές οίκογένειες στά Σκόπια (50.000), στό Τέτοβο (30.000), στό Γκόστιβαρ (15.000), και δέν έχουμε έξαντλήσει άκόμη τές δυνατότητες ύποδοχής». Άν οί άριθμοί αυτοί δέν είναι διογκωμένοι, ό Μπεχιτζοντιν Σεχαμπί, γενικός γραμματέας τής μουσουλμανικής άνθρωπιστικής όργάνωσης Ήλ Χιλάλ, έχει δίκιο νά είναι περήφανος. Διότι ναί μέν ή άλληλεγγύη τής άλβανικής κοινότητας τής Μακεδονίας προς τά άδέλφια τού Κόσοβο είχε εκδηλωθεί αυθόρμητα, ή Ήλ Χιλάλ όμως βρήκε τόν τρόπο νά τήν καθοδηγήσει. Ή άποστολή αυτής τής μή κυβερνητικής όργάνωσης, πού δημιουργήθηκε τό 1991 και διαθέτει ήδη 14 παραρτήματα στή χώρα, είναι πολύπλοκη. Καί στό μάτι πολλών Σλαβομακεδόνων ύποπτη: μήπως είναι «ύποβρύχιο» τών ίσλαμιστών; Πάντως, μόλις καταφθάνουν τά караβάνια τών προσφύγων, ή Ήλ Χιλάλ μέ έξελιγμένο σύστημα πληροφορικής προσπαθεί νά τούς άπογράψει, νά συνενώσει διασκορπισμένες οίκογένειες και νά τούς έγκαταστήσει επί τόπου. «Ή στρατηγική μας είναι καθαρή: πρέπει όλοι οί Κοσοβάροι νά μένουνε έδώ και νά έπιστρέψουν στό Κόσοβο μόλις σιγουρευτεί ή ασφάλειά τους».

Αυτό ακριβώς θέλει να κάνει η οικογένεια του Σαμπάν Σαμπάνι που φιλοξενείται σε μία αλβανική οικογένεια στην Παλατίτσα, κοντά στο Τέτοβο. Μόνο σημάδι ευημερίας αυτού του φτωχού βαλκανικού χωριού μερικά μεγάλα σπίτια που έχτισαν με τις οικονομίες τους μετανάστες από τη Γερμανία ή την Έλβετία. Οί γονείς Σαμπάνι και οι τέσσερις κόρες —ή πρωτότοκη Ζάρα ήταν νοσοκόμα σε μία ιδιωτική κλινική και οι άλλες φοιτήτριες στην Πρίστινα— έφτασαν στην πόλη Φεριζάι αφού πέρασαν πρώτα από την κόλαση του Μπλάτσε, περιμένοντας εκεί μέσα στη βροχή τρεις μέρες και τρεις νύχτες ώσπου να ανοίξουν τα σύνορα. Είχαν από πριν έπαφες στη Μακεδονία, από τότε που οι Σέρβοι είχαν διώξει τον Σαμπάν Σαμπάνι απ' τή δουλειά του πριν από οκτώ χρόνια. Η ιστορία αυτής της οικογένειας είναι θλιβερή επανάληψη ιστοριών εκατοντάδων χιλιάδων οικογενειών του Κόσοβο που ξεσπιτώθηκαν βίαια, υπέστησαν βαναυσότητες, απειλήθηκαν με θάνατο και γλίτωσαν τελικά με μία απελπισμένη φυγή, ώσπου να τους πάρει κάποιο τρένο ή λεωφορείο για την έξορία. Αυτοί τουλάχιστον, οι Σαμπάνι, ήταν οι τυχεροί. Βρίσκονται μαζί κάτω από μία φιλική στέγη. Και περιμένουν με αξιοπρέπεια την επιστροφή στην πατρίδα... Σ' ένα διπλανό σπίτι μία άλλη οικογένεια, —δώδεκα τόν αριθμό— τό σοί Μπασότα από την Κλίνα, κοντά στο Πέτς, δέν δείχνουν τήν ίδια μοιρολατρική

έγκαρτέρηση. Ο σύζυγος της Σαμπριέ εντάχθηκε στον UCK, όπως κι ο ξάδελφός του Γκάνι με τά δύο αδέρφια του που ήρθαν από τήν Άγγλία. Η Σαμπριέ είναι υπερήφανη για τόν άνδρα της τόν Μουφτάρ «πού πολεμάει τούς Σέρβους». Είναι χωρίς νέα του εδώ και τρεις μήνες «άλλά τί να γίνει, εμείς είμαστε έτοιμοι να δώσουμε τά πάντα για τό UCK. Για τήν ανεξαρτησία του Κόσοβο. "Όχι πιά τήν αυτόνομία. "Υστερα απ' όσα συνέβηκαν αυτό τελείωσε». Ο γαμπρός της, ο Ράχμαν, ο μόνος άντρας παρών, συναινεί: «Όταν θά φύγουμε απ' εδώ θά πάμε στο ανεξάρτητο Κόσοβο, πουθενά άλλου». Όλοι γνωρίζουν ότι ή παρουσία τους ένοχλει τούς Σλαβομακεδόνες. Μόνο στο δήμο του Ζαλιμές, που αποτελείται από 18 χωριά, όλα εθνοτικά αλβανικά, όπου ανήκει και ή Παλατίτσα, υπάρχουν 3.073 πρόσφυγες, σχεδόν 20% του συνολικού πληθυσμού του δήμου. «Αυτό σημαίνει τό UCK στα σπίτια μας και έναντιόν μας», εκτιμούν οι αρχές. Ίσως γι' αυτό οι Μπασότα θέλουν να στείλουν κάποιο καθησυχαστικό μήνυμα: «Βρισκόμαστε προσωρινά εδώ, από τή δύναμη τών περιστάσεων. Δέν θέλουμε να αποσταθεροποιήσουμε τή Μακεδονία», υποστηρίζει ό Ράχμαν. Και πριν φύγω, θέλησε να μου μάθει τρεις λέξεις αλβανικές: Luft (πόλεμος), Pac (ειρήνη) και Liri (έλευθερία).

27 Άπριλιόν 1999

Η ΕΥΡΩΠΗ ΠΕΘΑΙΝΕΙ ΣΤΟ ΚΟΣΟΒΟ

του Νίκου Προκόδα

Ένας μικρός κατάλογος μεγάλων παραδόξων

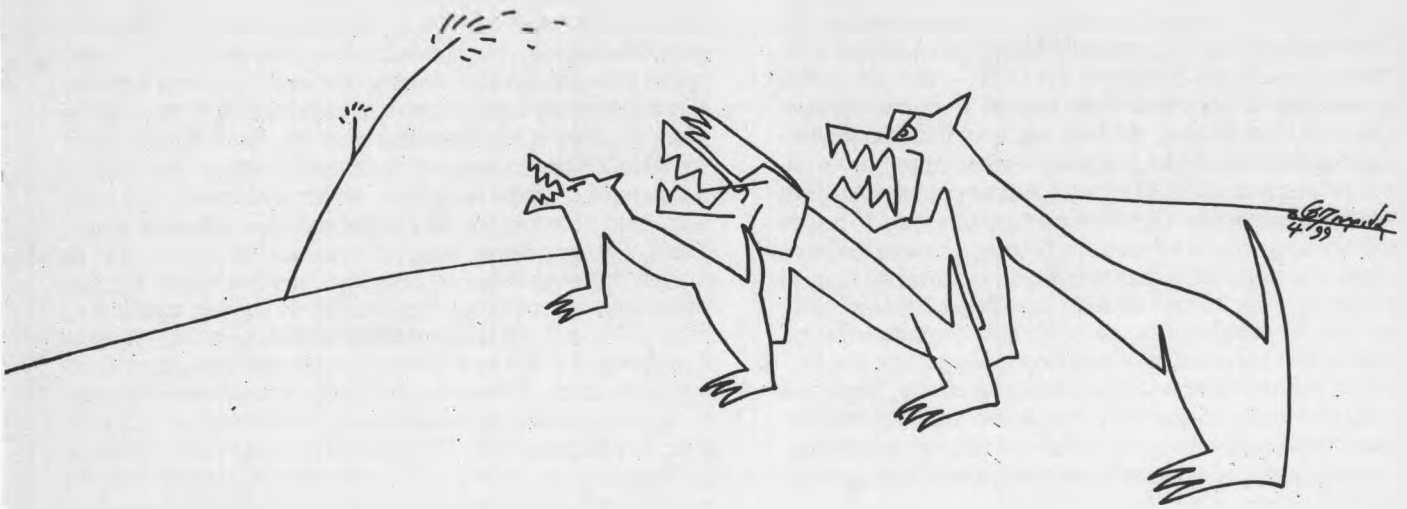
Εδώ κι έναμιση μήνα, τὰ νατοϊκά αεροπλάνα βομβαρδίζουν καθημερινά κι ἀνηλεῶς τὴ Γιουγκοσλαβία. Ἐντούτοις, ἐνῶ ἤχου ἰσχυρὴ σειρήνη, δρέχει φωτιά καὶ σίδερο, σκοτώνεται πληθυσμός καὶ κυρίως ἄμαχος, γεμίζει ἡ γῆ συντριμμία καὶ καπνούς, κατὰ ἑκατοντάδες χιλιάδες ἐγκαταλείπουν οἱ ἄνθρωποι τὰ σπίτια τους καὶ τραβοῦν τὸ δρόμο τῆς προσφυγιάς, ἐνῶ συμβαίνουν δηλαδή ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀποτρόπαια χαρακτηριστικά πού καθιστοῦν μισητό τὸν πόλεμο κι ἐνῶ τὰ τηλεοπτικά κανάλια μεταδίδουν ἀφειδῶς αὐτές τίς εἰκόνες φρίκης, τὰ ἐπίσημα στρατιωτικά καὶ πολιτικά ἀνακοινωθέντα τοῦ ΝΑΤΟ καὶ τῶν κυβερνήσεων τῶν χωρῶν-μελῶν του ἀποφεύγουν συστηματικά τὴ χρῆση τῆς λέξης «πόλεμος», ὑποκαθιστώντας τὴν μὲ ἐκφράσεις ὅπως «ἐνέργειες», «ἐπέμβαση» ἢ, τὸ πολὺ πολὺ, «βομβαρδισμοί». Δυστυχῶς, ὅμως, δὲν πρόκειται γιὰ τὸ μοναδικὸ παράδοξο αὐτοῦ τοῦ πολέμου.

Ἡ διάρκεια τοῦ πολέμου μοιάζει ἐπίσης παράδοξη: ὅταν ξεκίνησαν οἱ βομβαρδισμοί, οἱ ὑπουργοὶ Ἑξωτερικῶν κάποιων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν δήλωσαν ὅτι θὰ διαρκοῦσαν μερικές μέρες μόνον, ἴσα ἴσα μέχρι νὰ πειστεῖ ὁ Μιλόσεβιτς νὰ ὑπογράψει τὸ σύμφωνο, ἐνῶ ὁ Χαβιέρ Σολάνα στίς συνεντεύξεις πού ἔδινε ἐπέμενε ὅτι «εἶναι θέμα ἡμερῶν, ἄντε τὸ πολὺ μερικῶν ἐβδομάδων, σίγουρα πάντως ὄχι μηνῶν». Ἡ πραγματικότητα δείχνει διαφορετικὴ καὶ μᾶς καθιστᾷ, γιὰ ἄλλη μιὰ φορά, πολὺ ἐπιφυλακτικούς ἀπέναντι στίς δηλώσεις τῶν συμμάχων μας.

Διάφοροι καλοθελητές κάνουν κατὰ καιροὺς εἰρηνευτικές προτάσεις: κάτι οἱ Ρῶσοι ἀπεσταλμένοι τοῦ Γιέλτσιν, κάτι οἱ Γερμανοὶ ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ Συμβουλίου Ὑπουργῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης, κάτι ὁ Κόφι Ἀνάν ὅταν τὸν θυμηθοῦν οἱ δημοσιογράφοι, κάτι ὁ Ρουγκόδα στὴ Γιουγκοσλαβικὴ τηλεόραση, κάτι ὁ ἴδιος ὁ Μιλόσεβιτς ἐλευθερώνοντας τοὺς τρεῖς Ἀμερικανούς στρατιῶτες. Κάπου κάπου, ὀρισμένες ἀπὸ αὐτές

εἶναι σοβαρές, ὅπως ἡ πρόταση ἀποστολῆς διεθνoῦς εἰρηνευτικοῦ σώματος στὸ Κόσοβο, ἀποτελούμεου ἀπὸ εὐρωπαϊκά καὶ ρωσικά στρατεύματα, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ΟΗΕ, τὰ ὁποῖα θὰ ἐγγυηθοῦν τὴν τήρηση τῶν ὄρων τῆς συμφωνίας τοῦ Ραμπουγιέ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Σέρβων, μὲ ἀντάλλαγμα τὴν παύση τῶν βομβαρδισμῶν. Σὲ ὅλες αὐτές τίς προτάσεις, οἱ Ἀμερικανοὶ διοικητὲς τοῦ ΝΑΤΟ ἀπάντησαν διὰ καγχασιῶν, ἀποδεικνύοντας ἔτσι τὸ πόσο σταθεροὶ ἐμμένουν στίς ἀπόψεις τους καὶ τὸ πόσο δύσκολο εἶναι στίς μέρες μας νὰ τοὺς περάσει κανεὶς γιὰ Ἀμερικανάκια. Πραγματικά, λοιπόν, ἡ ἔνταση τῶν βομβαρδισμῶν δαίνει συνεχῶς αὐξανόμενη.

Ἡ κύρια αἰτιολόγηση τῶν βομβαρδισμῶν ἐκ μέρους τοῦ ΝΑΤΟ εἶναι ἠθικῆς τάξης: ἡ καταπάτηση τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων τῶν κατοίκων τοῦ Κόσοβο εἶναι ἀπαράδεκτη καὶ ἀνυπόφορη καὶ ἂν ὁ Μιλόσεβιτς συνεχίσει νὰ κωφεύει ἐξοργίζοντας ἔτσι τὴ διεθνή κοινότητα, δὲν ὑπάρχει ἄλλη λύση ἀπὸ τὸν διὰ τῶν ὄπλων ἐξαναγκασμὸς του νὰ συμμορφωθεῖ. Ὑπενθυμίζεται, διότι ἡ ἐπανάληψη εἶναι ἡ μητέρα τῆς μάθησης, ὅτι τὰ ἐν λόγω ὄπλα εἶναι τοῦ ΝΑΤΟ. Ἄς μὴν σταθοῦμε στὴν καταπάτηση τῶν κανόνων τοῦ διεθνoῦς δικαίου πού συνεπάγεται ἡ ἐφαρμογὴ τῆς πολὺ ἐνδιαφέρουσας αὐτῆς ιδέας (κανένα διεθνὲς δικαστήριο δὲν ἔχει δικαιοδοσία ἐπὶ τῶν ὄσων τεκταίνονται στὸ ἐσωτερικὸ ἐνός ἀνεξάρτητου κράτους ὅπου τὸ ἔθνικὸ δίκαιο ὑπερισχθεῖ τοῦ διεθνoῦς, ἀφῆστε τὸ ὅτι τὸ ΝΑΤΟ δὲν εἶναι διεθνὲς δικαστήριο ἀλλὰ στρατιωτικὸ σύμφωνο), ἂς ἀναλογιστοῦμε ἀπλῶς ὅτι τὰ γεράκι τοῦ ΝΑΤΟ καὶ τοῦ Στέιτ Ντηπάρτμεντ προβάλλουν ἐπιχειρήματα ἠθικῆς τάξης καὶ καλῆς πίστης καὶ ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἔργα τους, καὶ ἀπαιτοῦν τὰ λόγια τους νὰ γίνουν πιστευτά. Θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ τὸ σενάριο μιᾶς κωμωδίας, ὅποτε θὰ ἦταν σειρά μας νὰ καγχάσουμε, ἂν δὲν ξέραμε τὴν συνέχεια τοῦ ἔργου. Ἄσε πού στὸ βασικὸ ἐρώτημα «καὶ γιατί εἰδικά τὸ Κόσοβο, ρε παιδιά;» δὲν ὑπάρχει ἀπάντηση (ἐκτός ἀπὸ

τό ὅτι δέν εἶναι ἴδιες οἱ σχέσεις τῆς Τουρκίας, γιά παράδειγμα, καί τῆς Γιουγκοσλαβίας μέ τίς ΗΠΑ) κι ἔτσι καί ἀποφασίζει τό ΝΑΤΟ νά διευρύνει τούς στόχους του, ἀκόμη κι ἀν' ἐπιστρατεύσει ὅ, τι ἔχει καί δέν ἔχει ἀπό ἐφεδρείες, μέχρι καί τή σειρά τοῦ Ἀγγέλου, πού λέει ὁ λόγος, πάλι δύσκολο φαίνεται νά κατατροπώσει στρατιωτικά ὅλα τά αὐταρχικά καθεστῶτα ἀνά τόν κόσμο καί νά ἐπιβάλλει ἀπανταχοῦ τῆς Γῆς τή δημοκρατία.

Οἱ ἀρχικοί στόχοι τῆς ἐπίθεσης — πού, ἀν δέν ἀπατῶμαι, παραμένουν ἀκόμη ἐν ἰσχύσει — ἦταν ὁ ἔξαναγκασμός τοῦ Μιλόσεβιτς σέ ὑποχώρηση καί ἀλλαγὴ πολιτικῆς ἐναντι τῶν ἀλβανόφωνων Κοσοδάρων, καθὼς καί ἡ προστασία αὐτοῦ τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τίς σερβικὲς διαιρέσεις. Ἐντελῶς ἀντικειμενικά μποροῦμε νά πούμε ὅτι οὔτε ὁ ἓνας οὔτε ὁ ἄλλος ἐπετεύχθησαν: τὸ Κόσοβο ἀδειάζει μέρα μέ τῆ μέρα ἀπὸ τούς κατοίκους του, ὁ Μιλόσεβιτς ἀναγορεύεται σέ ἐθνικὸ ἥρωα τῶν Σέρβων, καθὼς μόνος του τὰ βάζει μέ ὀλόκληρο τό ΝΑΤΟ. Ἐπιπλέον, ἡ ἐπιβαλλόμενη τιμωρία εἶναι, ἀν μὴ τί ἄλλο, τουλάχιστον τόσο αὐθαίρετη ὅσο καί τό ἔγκλημα. Ταντοχρόνως, ὁ ΟΗΕ δέχεται τό ἰσχυρότερο ράπισμα ἀπὸ καταβολῆς του, ἡ Ρωσία καλεῖται νά ξεθάψει τὰ ἐγγεωρῶντα τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου, οἱ ἐθνικισμοὶ φουντώνουν ἐπικίνδυνα ἐνῶ τὰ Βαλκάνια ἀποσταθεροποιούνται γιά τὰ καλά. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ ΝΑΤΟ, πού οὔτε χαζοὶ οὔτε μὴ ἐνήμεροί εἶναι, πέφτουν σέ βαθιὰ περισυλλογὴ καί δηλώνουν ὅτι δέν εἶχαν σαφῶς προβλέψει ὅλα αὐτὰ τὰ ἐνδεχόμενα.

Μέ τὴν ἐνταξί τῶν ἐπιθέσεων, ἡ νατοϊκὴ προπαγάνδα ἐπέμεινε σημαντικὰ στὴν τεχνολογικὴ πρόοδο, χάρις στὴν ὁποία οἱ δόμβες καί οἱ πύραυλοι ἦταν προγραμματισμένοι νά πλήττουν πολὺ συγκεκριμένους στόχους μέ θαυμαστὴ ἀκρίβεια. Κάτι, δηλαδή, σάν τὴ δεξιότεχνία τοῦ Λούκι Λούκ πού πυροβολοῦσε κι ἀχρηστέυε τὸ ὄπλο τοῦ ἀντιπάλου του, διαφυλάσσοντάς

του τὴ ζωὴ καί τὴ σωματικὴ ἀκεραιότητα. «Ἐνας πόλεμος χωρὶς νεκρούς», ἔτσι ἔγραφε τὸ περιτύλιγμα τοῦ προϊόντος πού μᾶς πουλοῦσαν. Μόλις ὁμως τὸ δγάλαμε ἀπὸ τὸ κουτί του, διαπιστώσαμε τὸ μέγεθος τῆς ἀπάτης: ὁ βομβαρδισμός τῶν κατοικημένων περιοχῶν προκαλεῖ τὸ θάνατο καί τῶν ἀμάχων, ἡ κακὴ Σερβία δέν κατοικεῖται ἀμιγῶς ἀπὸ κακοὺς Σέρβους, ὑπάρχουν μειονότητες σάν τὴν οὐγγρική, γιά παράδειγμα, κι ὅταν βαμπαρδίζονται οἱ πόλεις τους σκοτώνονται καί οἱ καλοὶ Οὔγγροι κι οἱ κακοὶ Σέρβοι κι ἄλλοι μαζί τους, ἀχταρμάς, καμιά φορά οἱ πύραυλοι, δάλε καί λογάριασε πῶς καί τί, πετᾶνε πιὸ γρήγορα ἀπ' ὅ, τι πρέπει καί δέν προφταίνουν νά τοὺς σταματήσουν στὰ σύνορα καί πᾶνε καί σκάνε καταμεσῆς στὴν πρωτεύουσα κάποιας γειτονικῆς χώρας πού δέν ἔχει ἀκόμη ἐμπλακεῖ στίς ἐχθροπραξίες... Ἀκριβῶς ὅ, τι γίνεται σ' ἓναν πόλεμο, μέ μιὰ μικρὴ διαφορά: ἡ τυφλὴ ἐμπιστοσύνη στίς ἱκανότητες τῆς τεχνολογίας μπορεῖ νά ἔχει μακάθρια ἀποτελέσματα μερικὲς φορές, ὅταν ἀντὶ γιὰ τάνγκς τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ βομβαρδίζονται τὰ τρακτέρ καί τὰ καμιόνια τῶν προσφύγων ἐπειδὴ τυχαίνει νά εἶναι κι αὐτὰ πράσινα. Ὁρες ὥρες ἀναρωτιέται κανεὶς ἀν οἱ Ἀμερικανοὶ στρατιῶτες τοῦ ΝΑΤΟ συνειδητοποιοῦν τὴ διαφορά πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν πόλεμο καί στὴ χρῆση τοῦ κομπιούτερ, ὅπου, στὸ κάτω κάτω, ἀν κανεὶς κάποιο λάθος δέν ἔχεις παρά νά πατήσεις τὸ κουμπὶ «ἀκνρον» καί νά ξαναρχίσεις ἀπὸ τὴν ἀρχή...

Κι ὁμως, οὔτε τὰ τραγικὰ ἀποτελέσματα πού συνεπάγονται οἱ βομβαρδισμοὶ γιά τὸν ἀμαχο πληθυσμὸ τῆς Γιουγκοσλαβίας (καί βεβαίως τοῦ Κόσοβο), οὔτε τὰ ἀκόμη τραγικότερα «λάθη» δέν μοιάζουν ἀρκετὰ ὥστε νά θέσουν σέ ἀμφισβήτησι τὴ φύση τῶν στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν. Κανεὶς ἡγέτης κράτους-μέλους τοῦ ΝΑΤΟ δέν φαίνεται ἰκανὸς νά ἀντιπροτείνει στοὺς Ἀμερικανούς ἀρχιστράτηγους ἓναν τρόπο διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου πού νά μὴν περιορίζεται αὐστηρὰ καί μόνο σέ ἔξερσμα τῶν βομβῶν ἀπὸ ἀπόσταση ἀσφαλείας γιά τοὺς πιλότους

των αεροπλάνων, χωρίς καμία έγγυση επιτυχίας του στόχου. Και τούτο διότι ο «άλλος» τρόπος διεξαγωγής του πολέμου συνεπάγεται χερσαίες επιχειρήσεις, ένδεχομένως μάχες σώμα με σώμα, καταστάσεις δηλαδή παντελώς ασύμβατες με το δόγμα της μη απώλειας (συμμαχικών) ανθρώπινων ζωών και, άρα, μη αποδεκτές από την κοινή γνώμη των κρατών τους. Όταν των δομιστικών επιχειρήσεων προηγείται ή απομάκρυνση των στρατιωτικών δυνάμεων του ΟΗΕ —των μόνων που θα μπορούσαν να έγγυθουν έστω και κατ' ελάχιστο την προστασία των Κοσοβάρων, για τούς όποιους υποτίθεται γίνονται οι δομιστικές επιχειρήσεις —είναι σαφές ότι τό μόνο που ενδιαφέρει το ΝΑΤΟ είναι ή έκβαση του πολέμου και όχι τό αποτέλεσμα του. Οι πολιτικοί αφήνουν πρός τό παρόν τούς στρατιωτικούς να κάνουν ό,τι θέλουν, μέ αποτέλεσμα να θρυσκόμαστε μπροστά σέ μία παράδοξη κατάσταση όπου οι δομισμοί δέν λύνουν τό πρόβλημα, άρα πολλαπλασιάζουμε τούς δομισμούς, τό πρόβλημα παραμένει άλλοτο, άρα ξαναπολλαπλασιάζουμε τούς δομισμούς κ.ο.κ. Παράλληλα, οι δημοσκοπήσεις στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες που συμμετέχουν στόν πόλεμο δείχνουν ότι τό ποσοστό των ανθρώπων που συμφωνούν μέ την επέμβαση αυξάνεται συνεχώς, ενώ ταυτοχρόνως τό ποσοστό αυτών που επιθυμούν χερσαία επίθεση μειώνεται. Παράδοξο κι αυτό;

Ποιοί είναι οι χαμένοι;

Ο πρώτος μεγάλος ήττημένος αυτού του πολέμου είναι ή ειρήνη. Αυτή ή γενιά, που πίστευε πως εισέπραξε τά διδάγματα των δύο παγκόσμιων πολέμων που έζησαν οι πατεράδες κι οι παππούδες τους και πως θ' αποτελούσε την πρώτη γενιά που δέν θα γνώριζε τόν πόλεμο, την πάτησε. Ό,τι κι να γίνει από δω και μπρός, ό πόλεμος εγκαταστάθηκε πλέον στά Βαλκάνια. Χτές ήταν στή Βοσνία, σήμερα στή Σερβία, αύριο γιατί να μην επισκεφθεί την Άλβανία, τή Μακεδονία ή την Ελλάδα; Για ποιά λόγο οι αλβανόφωνοι Μακεδόνες να μην χαιρούν μιάς, έστω σχετικής, ανεξαρτησίας, όπως οι ομόφυλοι τους Κοσοβάρους; Άμ' οι Σέρβοι τής Βοσνίας ή τής Μακεδονίας; Κι οι Έλληνες τής Άλβανίας; Κι οι Ούγγροι τής Ρουμανίας και τής Γιουγκοσλαβίας; Κι οι Τούρκοι τής Βουλγαρίας και τής Ελλάδας; Η μήπως δέν έχει;

Ο δεύτερος μεγάλος ήττημένος είναι φυσικά ή Γιουγκοσλαβία. Τό κράτος, οι κατοικοί του. Πολλαπλά ήττημένοι, μάλιστα: γεωγραφικά συρρικνώθηκαν και θά συρρικνωθούν κι άλλο, οικονομικά καταστράφηκαν (μέχρι στιγμής, τό 70% τής βιομηχανίας έχει λσπεδωθεί από τούς δομισμούς), στρατηγικά θά υποδουλωθούν στό Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (στους Άμερικανούς, δηλαδή, για δές!) που θ' αναλάβει την ανασύλωσή τους άμα τώ πέρατι του πολέμου, ήθικά διαλύθηκαν, διότι δέν είναι και μικρό πράγμα να σέ έχουν στην μπούκα του κανονίου τους —κυριολεκτικά— όλες μαζί οι ισχυρότερες χώρες του κόσμου, πολιτικά νανάγησαν, καθ' όσον τά πιο έθνικιστικά κι αντιδραστικά στοιχεία λσχροποιούνται έξαιτίας του πολέμου, στό συμβολικό επίπεδο κατατροπώθηκαν διότι τό ΝΑΤΟ γκρέμισε εκείνα τά λιγοστά κτίρια που θυμίζουν στους κατοίκους του Βελιγραδίου ότι είχαν αντίσταθεί στους ναζι κι επιπλέον ή γερμανική αεροπορία ξαναδομάρδισε τό Βελιγράδι χωρίς καν να περιμένει ν' αλλάξουμε αιώνα, έτσι, για τό γαμώ το, στή διεθνή κοινή γνώμη (πλήν

τής ελληνικής και τής ρώσης θαρρώ) εμφανίζεται ως διαβολόσπερμα.

Τρίτος ήττημένος είναι ή Εύρώπη. Όχι ή ΕΟΚ, ή Εύρώπη του Μάαστριχτ ή των μονοπωλίων, αλλά εκείνη ή Εύρώπη που σηματοδοτούσε την έλπίδα μιάς κοινής προοπτικής χωρίς σύνορα κι έθνικισμούς, χωρίς πολέμους κι ανταγωνισμούς, στηρισμένη στόν πλούτο τής Ιστορίας των λαών της, στην έμπειρία των κοινωνικών διεκδικήσεων των εργαζομένων της, στην δύναμη τής σκέψης των διανοουμένων της. Μιά Εύρώπη που θ' αγάλιαζε όλα τά σημερινά κράτη που ανήκουν γεωγραφικά ή ιδεολογικά σ' αυτόν τόν χώρο. Άν δέν γινόταν αυτός ό πόλεμος, αυτό τό στοίχημα θά παιζόταν ακόμη για πολύ καιρό. Σήμερα πλέον χάθηκε, ίσως μάλιστα και για πάντα. Πως να μιλήσεις πιά για ένωμένη Εύρώπη, όταν ένα τμήμα της έχει στό στόμα του τή γεύση τής άδικίας άν όχι τής προδοσίας; Πως να ένώσεις την Εύρώπη, όταν κάποια μέλη της —τωρινά ή μελλοντικά— δέν προσβλέπουν παρά στην άγαστή τους συνεργασία μέ τίς Ένωμένες Πολιτείες, διακινδυνεύοντας την εκ νέου εγκατάσταση άμερικανικών προτεκτοράτων; Οι μπόμες που λέφτουν στην Πρίστινα χτυπάνε τελικά τό Παρίσι, τό Βερολίνο και τή Ρώμη. Γι' αυτό γίνεται αυτός ό πόλεμος κι ή Εύρώπη πληρώνει πολύ ακριβά την έλλειψη κοινής άμυντικής πολιτικής. Άς συνεχίσει λοιπόν ν' άσχολεϊται μέ την κοινή άγροτική της πολιτική, κατ' εικόνα και όμοίωση τής έπιλογής που έκανε να φυτοζωεί.

Έχει και τέταρτο χαμένο αυτή ή Ιστορία: πρόκειται για τή δημοκρατία. Όχι στή Γιουγκοσλαβία, όπου τό παιχνίδι είναι χαμένο κι όπου δέν είναι κατάλληλη στιγμή να ζητάει κανείς έλευθεροτυπία, αλλά στόν «ελεύθερο κόσμο» που περηφανεύεται για τή λειτουργία των αντιπροσωπευτικών του συστημάτων. Καθώς θρυσκόμαστε σέ περίοδο πολέμου (κι άς τόν όνομάξουν επισήμως όπως θέλουν), ή πληροφόρηση είναι έλλιπής και κατευθυνόμενη, τά Κοινοβούλια καλούνται να έπιροτήσουν ήδη έλλημμένες άποφάσεις, και ή κοινή γνώμη πρέπει να πειστεί για τό καλώς έχειν τής κεντρικής έπιλογής και, κυρίως, να μην πανικοβληθεί. Τά δελτία ειδήσεων κατασκευάζονται προσεκτικά, οι ιδέες που θά περάσουν θά πρέπει να είναι σύμφωνες μ' αυτό που ζητάει, αλλά και μ' αυτό που πρέπει να ζητάει ή κοινή γνώμη, πάντα δομημένες πάνω στό δίπτυχο «οί καλοί και οι κακοί». Έτσι, στην Ελλάδα τό δελτίο δείχνει κατεστραμμένα σερβικά γιοφύρια, κατά προτίμηση μέ τρένα επάνω τους, ενώ στή Γαλλία περιγράφει μ' όλες τίς δυνατές λεπτομέρειες τό δράμα των Κοσοβάρων προσφύγων και τά βασανιστήρια στα όποια τούς υποβάλλει ό σερβικός στρατός, χωρίς να έπιμείνει κατ' ανάγκη στό ότι μόλις περάσουν τά άλβανικά σύνορα πλακώνουν οι πρώην σωματοφύλακες του Μπερίσα και τούς πουλάνε μέ τό ζόρι προστασία. Έτσι, ό μέσος Έλληνας στηλιτεύει εύκολότερα την κτηνωδία του ΝΑΤΟ (στό όποιο ή χώρα του συμμετέχει), ενώ ό μέσος Γάλλος συγκινείται αναφανδόν μέ τόν ξεσπιτωμό των Κοσοβάρων (στους όποιους ή χώρα του άρνείται να παράσχει άσυλο προτάσσοντας τό έπιεικώς άπαράδεκτο έπιχείρημα ότι επιθυμία τής διεθνούς κοινότητας είναι να έπιστρέψουν οι πρόσφυγες στα σπίτια τους, λές και γύρισε ποτέ κανείς πρόσφυγας στό σπίτι του: αλλά, είπαμε: στα κομπούτερ, τό πλήκτρο undo έχει τή δυνατότητα να κάνει θαύματα...). Οι εικόνες —των όποιων, σημειωτέον, δέν είναι πάντα γνωστή ή προέλευση— δομ-

βαρδίζουν μέ τή σειρά τους τόν τηλεθεατή πού τίς περισσότερες φορές δέν προφταίνει καν νά ἀναρωτηθεῖ μπάς κι ὑπάρχει καμιά σχέση ἀνάμεσα στους βομβαρδισμούς ἀπ' τή μιά καί στην προσφυγιά ἀπ' τήν ἄλλη. Τά μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης καί εἰδικά τά τηλεοπτικά κανάλια προσπαθοῦν νά ἐπωφεληθοῦν ὅσο γίνεται περισσότερο ἀπό τήν ἀναμπουμπούλα, μέ μοναδικό τους σκοπό νά ἀξήσουν τό κοινό τους κι ἔτσι, χωρίς νά εἶναι κατ' ἀνάγκη «ἐξαγορασμένα», φέρουν τεράστια εὐθύνη γιά τήν καταστρατήγηση τοῦ κριτικού πνεύματος ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Ἐξάλλου, ὅπως τυχαίως, οἱ βομβαρδισμοί στή Γιουγκοσλαβία ἀρχίζουν τήν ὥρα τῆς μεγαλύτερης ἀκροαματικότητας στίς ΗΠΑ (στήν ἀνατολική ἀκτὴ ἀρχικά, καί μετὰ σταδιακά μέχρι νά τελειώσουν ἔχει φτάσει κι ἡ ὥρα τῆς δυτικῆς ἀκτῆς). Χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι τό ΝΑΤΟ βομβαρδίζει γιά τό CNN, ἕνας διευθυντής εἰδήσεων πού σέβεται τόν ἑαυτό του τό λαμβάνει σίγουρα ὑπόψη του, μέ ἀποτέλεσμα τό κόστος ἐνός λεπτοῦ διαφήμισης μεταξύ δύο βομβαρδισμῶν νά φθάσει στίς 40.000 δολάρια. Τό ΝΑΤΟ γράφει ἱστορία μέ τή βοήθεια τοῦ CNN...

Πέμπτος χαμένος, ἡ οἰκονομία, μέ τήν πλατιά ἔννοια τοῦ ὄρου. Ἡ κατασπατάληση πόρων πού συνεπάγεται αὐτός ὁ πόλεμος εἶναι δυσανάλογα μεγάλη. Τό μέσο κόστος ἀνέρχεται σέ ἑκατό ἑκατομμύρια δολάρια τῆς μέρας, χωρίς νά ὑπολογίσουμε οὔτε τό κόστος τῆς διατροφῆς καί τῆς μισθοδοσίας τῶν στρατιωτῶν, οὔτε τό κόστος τῶν φιλανθρωπικῶν ἀποστολῶν, οὔτε, φυσικά, τά διαφυγόντα κέρδη. Τά 19 κράτη-μέλη τοῦ ΝΑΤΟ μοιράζονται πρὸς τό παρόν περὶ τὰ 15 δισεκατομμύρια δολάρια (ὁ Πόλεμος τοῦ Κόλπου κόστισε 30), ποσό πού ἀντιστοιχεῖ στό 0,1% τοῦ ἐθνικοῦ τους προϊόντος, ἀλλά τό 100% τοῦ ἀντίστοιχου τῆς Σερβίας. Τό μηνιαῖο κόστος τῆς γαλλικῆς συμμετοχῆς στόν πόλεμο ἀνέρχεται σέ 300 ἑκατομμύρια φράγκα (15 τρισ. δραχμές). Αὐτά τὰ λεφτά πρέπει νά βγοῦν ἀπό κάπου καί ἡ πείρα ἐπὶ τοῦ θέματος λέει ὅτι οἱ κοινωνικές δαπάνες εἶναι ἀπὸ τίς πρώτες πού ὑφίστανται περικοπές. Ἀπὸ τήν ἄλλη πλευρά, οἱ σχετικές μέ τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις δαπάνες (κυρίως πολεμική βιομηχανία, τηλεπικοινωνίες, πληροφορικὴ) τονώνουν τήν ἀμερικανικὴ οἰκονομία (γιά παράδειγμα, ἕνα βομβαρδιστικὸ B2 κοστίζει δύο δισεκατομμύρια δολάρια —περισσότερα ἀπ' ὅ, τι τό ἐθνικὸ εἰσόδημα τῆς Ἀλβανίας—, ἕνας πύραυλος τόμαχοκ κοστίζει 800.000 δολάρια, ἕνας σλάμ τῆς Boeing, 500.000 δολάρια), πρᾶγμα σωτήριο ἰδίως σέ μιά ἐποχὴ ὅπου ὁ δείκτης τιμῶν τοῦ χρηματιστηρίου τῆς Νέας Ὑόρκης δέν παύει νά σπάει ρεκόρ ἀνόδου καί ὑπάρχουν φόβοι γιά κρᾶχ. Τό internet κι ἡ πολεμικὴ βιομηχανία καλοῦνται λοιπὸν νά σώσουν τήν ἀμερικανικὴ οἰκονομία, μέ ἀντίτιμο τῆ ζωῆ κάποιων ἰθαγενῶν στή Γηραιὰ Ἥπειρο. Στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα, ὁ Λένιν ἔγραφε σχετικὰ μέ τήν ἀνάγκη τοῦ καπιταλισμοῦ νά προκαλεῖ πολέμους γιά νά καταστρέφει τήν ὑπερσυσσωρευμένη παραγωγὴ προϊόντων. Στὴ δεκαετία τοῦ '70, δέν τὰ παίρναμε καί πολύ στά σοβαρά, θεωρώντας ὅτι οἱ πόλεμοι ὀφείλονται σέ ἄλλες αἰτίες. Στὰ τέλη τοῦ αἰῶνα, σάν νά φαίνεται ὅτι εἶχε δίκιο...

Ὁ ἕκτος μεγάλος χαμένος εἶναι ἡ οἰκολογία. Στὴ Γιουγκοσλαβία, οἱ οἰκολογικὲς καταστροφές μοιάζουν σημαντικές, καί λόγω τῆς —ἐπὶ σκοποῦ— καταστροφῆς μονάδων τῆς χημικῆς βιομηχανίας καί λόγω χρησιμοποίησής βλημάτων περιβεβλη-

μένων μέ οὐράνιο 238. Οἱ ἐπιπτώσεις θά εἶναι δύσκολο νά περιοριστοῦν αὐστηρὰ καί μόνο στά σύνορα τῆς Γιουγκοσλαβίας, καί κάποιες ἀπὸ τίς γύρω χώρες ἀρχίζουν σιγά σιγά ν' ἀνησυχοῦν. Ὅμως, ἡ μεγαλύτερη ἴητα τῆς οἰκολογίας ἐπὶ τοῦ θέματος συνιστᾶται στό ὅτι, πλὴν ἐλάχιστων, φωτεινῶν ἐξαιρέσεων, οἱ Εὐρωπαῖοι οἰκολόγοι, ἀπὸ τόν Φίσερ ὡς τόν Κόν-Μπεντίτ, τάχθηκαν ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς νατοϊκῆς ἐπίθεσης. Σκεφτεῖτε τί θά γινόταν ἂν δέν εἶχαν ὑπάρξει καί εἰρηνοεπιστὰ νιάτα τους... Τό μόνο πού μέ ἡρμεγεῖ εἶναι ὅτι σκέφτομαι ποιά θά ἦταν ἡ κατάσταση σήμερα στὴ Γιουγκοσλαβία ἂν καί ὁ ἴδιος ὁ Κλίντον δέν ἦταν ἐναντίον τοῦ πολέμου στό Βιετνάμ. Ἄπό μιά ἄποψη, πάλι τυχεροὶ εἴμαστε!

Ὁ ἄλλος μεγάλος, πολὺ μεγάλος χαμένος αὐτῆς τῆς ἱστορίας εἶναι τελικά ἡ Ἀριστερά. Πολυκερματισμένη, μέ κάποια κομμάτια τῆς ἔμμονα ἀντιπολεμικῆ καί κάποια ἄλλα ἐμμετικὰ φιλοπολεμικὰ. Κυρίως ὅμως χαμένη μπροστὰ σέ μιά ἀπίστευτη συναίνεση πού μοιάζει νά συνθλίβει τίς ἰδεολογίες καί πολιτικὲς διαφοροποιήσεις, πολλῶ δέ μᾶλλον πού κάποια ἱστορικὰ τῆς τμήματα βρίσκονται σήμερα στήν ἐξουσία —τουλάχιστον μοιράζονται κάποια ἐξουσία μέ τούς σοσιαλδημοκράτες. Πολύ σχηματικά (καί ἐξαιρουμένης τῆς Ἑλλάδας, ὅπου οἱ εὐαισθησίες καί οἱ αὐτοματισμοὶ ἔχουν νά κάνουν μέ ἄλλου εἶδους προτεραιότητες, μέ ἀποτέλεσμα ἡ διεθνιστικὴ Ἀριστερά νά συγκατοικεῖ χωρίς νά ταυτίζεται, ἐλπίζω, μέ τούς χθεσινούς κομμουνιστοφάγους πού ἀνευδοίαστα ὑποκρίνονται σήμερα ὅτι οἱ Σέρβοι, καθ' ὅτι ὀρθόδοξοι, τυχάνουν καί ἀδέρφια τους) ἡ ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης Δεξιὰ τάσσειται ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ πολέμου, ὑπὸ τὴν ἐπὶ ἑπὶ εἰρήναι ἐνός κράματος ἐξασθενημένου ἀντικομμουνισμοῦ, διαρκοῦς φιλοαμερικανισμοῦ καί «πῶ πῶ δημοκρατία». Ἐξαιρουμένης, μολαταῦτα, τῆς Ἀκρας Δεξιᾶς, ἡ ὁποία, ἐμφορούμενη ἀπὸ ἀμύγιος ἐθνικιστικὴ ἰδεολογία, ὑπερασπίζεται ἀναφανδὸν τίς πρακτικὲς τοῦ Μιλόσεβιτς (ὅπως τὸν συνέδραμε, ἐξάλλου, καί ὁ Σαρὸν καί ἄλλοι, ἀντίστοιχοι βελιγενοὺς). Ἡ Ἀριστερὰ ὅμως παραπαίει. Ἀνίκανη νά ἐπιβάλλει μιά ταξικὴ ἀνάγνωση τῆς ἱστορίας, ἀδύναμη ν' ἀντιπαρέλθει τὰ ἐπιχειρήματα περὶ ἐγγενοῦς ἀντιαμερικανισμοῦ καί, κυρίως, ἰδεολογικὰ μπερδεμένη μπροστὰ στόν ὑποτιθέμενο οὐμανιστικὸ χαρακτήρα τῆς ἐπέμβασης, διασπᾶται στό ἐξ ὧν εἶχε κάποτε συνθεθεῖ. Ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἀριστερὰ πληρώνει τίς παλιές της ἀμαρτίες. Δυσκολεύεται νά ξαναβρεῖ τίς πάλαι ποτὲ ἀντιμιλιταριστικὲς τῆς εὐαισθησίες, δέν διαδηλώνει τὴν Πρωτομαγιά —ὅπως θά ἔκανε λίγα χρόνια πρὶν— μέ συνθήματα ἀλληλεγγύης πρὸς ὄλους τούς λαοὺς τῆς Γιουγκοσλαβίας ἢ, ἔστω, «εἴμαστε ὄλοι Κοῦρδοι, εἴμαστε ὄλοι Κοσοβάροι», περιορίζεται ἀπλῶς στό νά μαζεῦει λεφτά καί τρῶφιμα γιά τούς πρόσφυγες ἐπιβεβαιώνοντας μ' αὐτόν τόν τρόπο ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ κράτους, ἐνῶ ἡ ἀρωγὴ τῶν θυμάτων ἐπαφίεται στήν ἐλεημοσύνη τῶν πολιτῶν. Εὐτυχῶς, ἀπὸ μιά ἄποψη, γιατί ἂν περιμέναμε ἀπὸ τὴν Ἀριστερὰ νά μαζεψοῦ λεφτά γιά ν' ἀγοράσουμε τάνκς καί πυραύλους, οὔτε ἕνα πόλεμο τῆς προκοπῆς δέν θά εὐχαριστιόμασταν...

«ΑΝΤΑΡΤΟΚΛΗΤΟΙ» ΚΑΙ ΚΟΣΟΒΑΡΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΕΘΝΟΚΑΘΑΡΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ

τοῦ Ἄγγελου Ἐλεφάντη

Κάποια μέρα ὁ πόλεμος στήν Γιουγκοσλαβία θά τελειώσει. Δέν γνωρίζουμε πῶς: ἂν οἱ Σέρβοι θά γονατίσουν κάτω ἀπό τό βάρος τῆς ἐναέριας ἐπιδρομῆς τοῦ ΝΑΤΟ, ἂν οἱ νατοϊκοί προχωρήσουν σέ κάποιου εἶδους χειραία ἐπιχείρηση στό Κόσοβο, ἂν στό στρατόπεδο τῶν Εὐρωπαίων δημιουργηθοῦν σοβαρά ρήγματα πού θά ὑπαγορεύουν ἀλλαγές στρατηγικῆς, ἂν θά ὑπάρξει κάποια πολιτική λύση, κάποιος συμβιβασμός ὅπως ἤδη ἀγνοφαινεται, ἂν τό Κόσοβο διχοτομηθεῖ κι ἓνα τμήμα του γίνεῖ προτεκτοράτο, ἂν ὁ πόλεμος ἐτοῦτος, προτοῦ τελειώσει, τυλίξει καί τίς γειτονικές χώρες στό στρόβιλό του. Δέν ξέρουμε ἐπίσης, ἐγώ τουλάχιστον δέν ξέρω οὔτε μπορῶ νά ὑποθέσω, ποῖο θά εἶναι τό τοπίο τήν ἐπαύριο τοῦ πολέμου. Ξέρω μόνον ὅτι ὅταν οἱ πολεμικές μηχανές σταματήσουν τό δλέθριο ἔργο τους, ὅποια λύση κι ἂν δοθεῖ ἀπό τό δίκαιο τοῦ ἰσχυρότερου εἴτε ἀπό τό πνεῦμα τῆς καταλλαγῆς, θά μείνουν ἀνάμεσά μας τά προβλήματα πού δημιουργήσε αὐτός ὁ πόλεμος, προβλήματα μέ τά ὅποια θά ἀναμετριάμαστε γιά καιρό, γιατί θά ἐπιδιώσουν τῆς παύσης τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Ἐδῶ θέλω νά μιλήσω γιά ἓνα ἀπ' αὐτά: γιά τήν ὀνομαζόμενη ἐθνοκάθαρση πού ἐφαρμόζουν οἱ Σέρβοι εἰς βάρος τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κόσοβο. Τό πρόβλημα εἶναι θεμελιώδες ὄχι μόνον γιά τούς διώκτες Σέρβους καί τά θύματά τους Ἀλβανούς τοῦ Κόσοβο, ἀλλά καί γιά μᾶς, παρόλο πού δέν ζοῦμε αὐτό τόν πόλεμο μέ τίς δόμβες στό κεφάλι οὔτε εἶναι συμπολίτες μας αὐτοί πού ἀπαρτίζουν τά ἐξαθλιωμένα карабάνια τῶν προσφύγων.

Νεόκοπος ὁ ὄρος «ἐθνοκάθαρση» πρωτοχρησιμοποιήθηκε τό 1992 ἀπό Ἀμερικανούς δημοσιογράφους στόν πόλεμο τῆς Βοσνίας γιά νά χαρακτηρίσει τήν πρακτική ἐξόντωσης τῶν μουσουλμάνων ἐν μέρους τῶν Σέρβων ὥστε νά ὑπάρξει σεραδική ἐθνική ὁμοιογένεια ἢ «καθαρότητα» στήν πολυεθνική Βοσνία - Ἐρζεγοδίνη. Ἐκτοτε ὁ ὄρος γνωρίζει λαμπρή σταδιοδρομία, ὀνομάζει καί χαρακτηρίζει τά πιό ἑτερόκλητα φαινόμενα μέ κύριο ἰδεολογικό στόχο νά ἀποδώσει στόν ἀντίπαλο ἰδεολογικά καί πολιτισμικά χαρακτηριστικά τοῦ ἀπόλυτου κακοῦ, τοῦ δαιμονοποιημένου κακοῦ, τοῦ πέραν τοῦ πεπολιτισμένου πολιτισμικοῦ μας παραδείγματος. Γι' αὐτό ἐξομοιώνεται εἰδολογικά μέ τήν ρατσιστική κάθαρση πού ἐπέβαλε ὁ ναζισμός τοῦ Χίτλερ, μέ τήν ἐξολόθρευση τῶν Ἑβραίων στά στρατόπε-

δα συγκέντρωσης στή διάρκεια τοῦ Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Ἦδη στή Δύση ἡ ἐθνοκάθαρση, γιά τούς πολιτικούς ἡγέτες, τά ΜΜΕ ἀλλά καί γιά τήν πλειοψηφία τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης, παρέχει τήν ἰδεολογική καί τήν πολιτική δικαίωση τῆς στρατιωτικῆς ἐπέμβασης στήν Γιουγκοσλαβία ὥστε καί νά ἀναιρεθοῦν τά ἀποτελέσματά της καί νά μήν ἐπεκταθεῖ τό κακό. Σέ μᾶς ἐδῶ, παρόλο πού ἡ κοινή γνώμη στή συντριπτική τῆς πλειοψηφία ἐκφράστηκε ἀντιπολεμικά καί ἀντινατοϊκά, ἡ ἐθνοκάθαρση καί ἡ παραβίαση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου εἰς βάρος τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κόσοβο χαράζουν βαθιές ἰδεολογικές διαφοροποιήσεις: ἀπό τή μιᾶ πλευρά οἱ πολλοί πού δέν βλέπουν παρά μόνον τούς πυραύλους τοῦ ΝΑΤΟ, ἐνῶ παραβλέπουν τά ἐξαθλιωμένα карабάνια τῶν προσφύγων· ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἐκεῖνοι —ἔστω «λίγοι»— πού, ἔχοντας κάνει σημαία τους τά ἀνθρώπινα δικαιώματα καί τήν ἀποστροφή γιά τό κτηνώδες καθεστῶς Μιλόσεβιτς πού τά παραβιάζει, δικαιολογοῦν, ὁμολογημένα ἢ ἀναμολόγητα, τήν νατοϊκή ἐπέμβαση γιά νά καταστραφεῖ αὐτή ἡ βάρβαρη πολεμική μηχανή τῶν Σέρβων. Ὑπάρχουν κι ἄλλοι πού μαγνητίζονται μπροστά στά δύο ὁμόλογα κακά, τόν Κλίντον καί τόν Μιλόσεβιτς, κι ἀναφωνοῦν ἀπελπισμένα: «οὐδέν νεότερον ἀπό τό βαλκανικό μέτωπο», ἀπ' αὐτήν τήν ἀμείλικτη τερατομαχία πού ἀλέθει Σέρβους καί Κοσοβάρους. Δέν ἔχει σημασία ποιοί πιστεύουν τό ἓνα καί ποιοί τό ἄλλο. Στόν τόπο μας γνωρίζομαστε ὅλοι. Σημασία ἔχει ὅτι τά δύο ρεύματα εἶναι ἀσύμβατα, ἀσυμβίβαστα μεταξύ τους καί θά παραμείνουν ἀσυμβίβαστα κι ὅταν —ἄμποτε!— ἐπέλθει ἡ εἰρήνευση. Πρίν ἐκθέσω τή γνώμη μου πάνω στό ζήτημα τῆς ἐθνοκάθαρσης αἰσθάνομαι τήν ἀνάγκη νά διηγηθῶ μιᾶ προσωπική ἱστορία. Ὁ ἀναγνώστης θά καταλάβει γιατί ἐπιστρατεύω ἀναμνήσεις ἀπό μιάν ἄλλη ἐποχή.

Οἱ ἀνταρτόπληκτοι

Ἦταν τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ 1947, πάντως μετά τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Γύρω ἀπ' τό χωριό μας, στίς πλαγιές τοῦ Βελουχιοῦ, ἐκεῖνες τίς μέρες μαίνονταν μάχες ἀνάμεσα σέ τμήματα τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ καί τοῦ Κυβερνητικοῦ. Ἐμεῖς παιδιά τότε, «ἔμπειροι» στά στρατιωτικά, καταλαβαίναμε ἀπό τό κροτάλισμα τῶν πολυβόλων τους ὅτι οἱ δι-

κοί μας, οἱ ἀντάρτες, ἦταν ἀκόμη κοντά μας γιατί γνωρίζαμε τὰ πολυβόλα τους ποῦ ἐριχναν τὶς ριπές τους μὲ φειδῶ ἐνώ τὰ πολυβόλα τοῦ Στρατοῦ ἦταν ἰδιαιτέρως φλύαρα. Κι ὕστερα ἄλλα ἦταν τὰ πολυβόλα τῶν ἀνταρτῶν ἄλλα τοῦ Στρατοῦ, διαφορετικές οἱ λαλιές τους καὶ τὰ μηνύματά τους. Τό βράδυ ἀπό τὶς τροχειοδεικτικές σφαῖρες ποῦ αὐλάκωναν τὸν οὐρανὸ δλέπαμε καθαρά ποιούς τόπους κατεῖχαν οἱ ἐχθροὶ καὶ ποῦ βρισκόνταν οἱ φίλοι. Κάποτε ὁμως τὰ πολυβόλα τῶν ἀνταρτῶν ἀπομακρύνθηκαν, μάκραινε τὸ κροτάλισμά τους, ὥσπου χάθηκε πέρα στὰ δουνά τῶν Ἀγράφων. Οἱ ἀντάρτες δὲν στέκονταν πολὺ στό ἴδιο μέρος, μετακινούνταν συνεχῶς, τακτική τους ἦταν τὸ «πεδίο βολῆς καὶ λακίσσεως».

Τότε, ὅταν οἱ ἀντάρτες δὲν ἀκούγονταν πιά κι ἡ μάχη καταλάγιασε, μᾶς ἔξωσαν τὰ φίδια. Θὰ ἐρχόταν ὁ Στρατός. Καὶ πραγματικά, ἓνα ἀπογευματάκι μὲ κρύα φθινοπωρινὴ λιακάδα, τὸ χωριὸ γέμισε φαντάρους ποῦ ἀδειάζαν τὶς γεμιστῆρες τῶν ὄπλων τους στὸν ἀέρα γιὰ ἐκφοβισμό (ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ξεφορτωθοῦν τὸ ὑπερβολικὸ βάρος ἀπὸ τὶς σφαῖρες τους). Τὸ χωριὸ ζάρωσε ἀπ' τὸ φόβο, δὲν εἶχαν ἐρθεῖ γιὰ καλὸ οἱ μουσαφρηδες. Δὲν ἔξεραμε καὶ τί μᾶς περιμένει. Πρὶν τὸ σούρουπο μιά περίτολος, μαζὶ μὲ τὸν παπῆτᾶ καὶ τὸν πρόεδρο τῆς κοινότητας, πέρασε ἀπὸ σπῆτι σὲ σπῆτι καὶ διέταξε ὄλους τοὺς χωριανούς, γυναῖκες, παιδιά, γερόντους, νὰ μαζευτοῦν στὴν πλα-

τεία. Ἄνδρες ἄνω τῶν 18 βρισκόνταν ἐλάχιστοι στό χωριό. Ὅσοι δὲν ἦταν φαντάροι ἢ ἀντάρτες, κρύβονταν στὰ πέριξ δάση γιὰ τὸ φόβο τῶν παρακρατικῶν. Καὶ τὰ νέα κορίτσια ἐπίσης κρύβονταν.

Μαζεντήκαμε, λοιπόν, στὴν πλατεία. Ἐκεῖ ἓνας ἀξιωματικός ἔβγαλε λόγο. Δὲν μπορῶ νὰ πῶ, βέβαια, πῶς θυμᾶμαι τί εἶπε, μετὰ ἀπὸ 52 ὀλόκληρα χρόνια. Μπορῶ ὁμως, ἐν πνεύματι ἀληθείας, νὰ ἀνασυστήσω τὰ λόγια του γιατί τὴν ἀλήθεια τους, ὡς διωμένη πραγματικότητα, τὴν μάθαμε ὄλοι πολὺ καλά τὶς ἀμέσως ἐπόμενες ὥρες, τὶς ἐπόμενες ἡμέρες, τοὺς μῆνες καὶ τὰ χρόνια ποῦ ἦρθαν, ὥσπου τέλειωσε ὁ Ἐμφύλιος, καὶ πολὺ μετὰ ἀπ' αὐτόν.

Εἶπε, λοιπόν, ὁ ἀξιωματικός.

Ὡς αὔριο τὸ μεσημέρι θὰ ἔχετε φύγει ὄλοι ἀπὸ τὸ χωριό. Δὲν θὰ μείνει κανεὶς, ὅποιος παραμένει συλλαμβάνεται. Θὰ πᾶτε στὶς πόλεις ποῦ κρατᾶ ὁ Στρατός, στό Καρπενήσι, στὴ Λαμία. Ἡ πατρίδα θὰ σᾶς φροντίσει. Πάρτε μαζὶ σας ὅ,τι μπορεῖτε, ρουχισμό, φαγώσιμα καὶ πολύτιμα πράγματα — σιγὰ τὰ χρυσαφικά —, κρύψτε τὰ ὑπόλοιπα γιατί σύντομα θὰ ἐπαναπατριστεῖτε. Αὐτός ὁ λίγος καιρὸς κράτησε 3 ὀλόκληρα χρόνια καὶ γιὰ ὀρισμένους κράτησε γιὰ πάντα. Καὶ ἐπειδὴ προφανῶς ἤξερε ὅτι οἱ ἄνδρες κρύβονταν «συνέσθησε» στὶς γυναῖκες νὰ πᾶνε νὰ τοὺς βροῦν, καὶ νὰ τοὺς πείσουν νὰ ἐμφανι-

στοῦν, νά εἶναι κι αὐτοί μαζί μέ τίς φαμελιές τους. Κανείς δέν θά πείραζε κανένα, ὄλους τούς προστάτεψε ἡ Κυβέρνηση καί ὁ στρατιωτικός του λόγος τιμῆς.

Ἔτσι μίλησε ὁ ἀξιωματικός.

Καί πράγματι, δέν σκότωσαν κανένα, σπίτι δέν κάηκε, πλά- τοικο δέν ἔγινε, κανένα δέν κακοποίησαν, ἐκτός ἀπ' τόν ἄμοι- ρο Βαγγέλη πού ἔφαγε τῆς χρονιάς του. Ἦταν φαντάρος μέ ἄδεια, λιποτάκτησε καί τόν ἔπιασαν κάπου ἐκεῖ κοντά, σέ μιὰ σπηλιά, μαζί μέ δύο συγχωριανά κορίτσια.

Κατά τά ἄλλα ἡ διαταγή διαταγή. Τά κλάματα τῶν γυναι- κῶν καί τά παρακάλια τῶν γερόντων δέν ἔφεραν κανένα ἀπο- τέλεσμα. Μπροστά στό ἀναπόφευκτο μοιραῖο ὄλοι ἄρχισαν νά συμμορφώνονται: δάλθηκαν νά κρύβουν τά πράγματα σέ πρόχειρους κρυψῶνες, νά ξεχωρίζουν τά κειμήλια, τίς εἰκό- νες, τά τιμαλφή, νά σφάζουν τίς κότες γιά τό φαί τῶν πρώτων ἡμερῶν, νά ἐτοιμάζονται γιά τό ταξίδι στό ἄγνωστο τήν ἄλλη μέρα, μέ ὑποζύγια ὅσοι διέθεταν, ζαλίγκα οἱ ὑπόλοιποι.

Οἱ γυναῖκες πῆγαν νύχτα στά κρησφύγετα τῶν ἀνδρῶν, τούς εἶπαν τά μαντάτα, κι αὐτοί κάτω ἀπό τήν ἀμειλικτη λογική τῶν πραγμάτων ἄρχισαν ἀπ' τά χαράματα τῆς ἐπομένης μέ- ρας νά ἐμφανίζονται, σκιαγμένοι, ἄπλυτοι, ἀξούριστοι, μ' ἕ- να πόνο γένη. Μερικοί δέν συμμορφώθηκαν· πῆγαν στούς ἀ- ντάρτες. Σκοτώθηκαν οἱ περισσότεροι ἀργότερα, ἄλλοι στή Ρούμελη κι ἄλλοι στόν Γράμμο ἢ κατέληξαν στήν Τασκένδη. Ὁ πατέρας ἐπέστρεψε καί τό πρῶτο πού ἔκανε ἦταν νά ξεου- ριστεῖ.

Τήν ἄλλη μέρα δόθηκε τό σύνθημα τῆς ἀναχώρησης, μέσα σέ ὄδυμους καί κλάματα πού ἐμπόδιζαν τά μάτια νά ρίζουν τήν τελευταία ματιά τό χωριό πού ἀφήναμε πίσω. Ἐμεῖς, μά- να, πατέρας, τ' ἀδέρφια, φορτωμένοι μέ ὄ,τι μπορούσαμε, ἄ- νευ ὑποζυγίου, πήραμε τό δρόμο γιά τό Καρπενήσι, ἀπ' τήν ἄλλη μεριά τοῦ Βελουχιοῦ· ὀκτώ ὥρες κάναμε νά φτάσουμε, ἔξπνοοι καί μέ σκισμένα πόδια.

Ἀφῆνω πολλές «λεπτομέρειες» γιατί θά πῆγαινε πολύ σέ μά- κρος. Πάντως δύο μέρες μετά, ἐπειδή γιά τόν πατέρα στό Καρ- πενήσι «μύριζε μπαρούτι» — τόν ἤξεραν ὄλοι ὡς ἀριστερό ἀ- πό παλιά καί οἱ παρακρατικοί ὀργιάζαν— μπῆκαμε σ' ἕνα ὀ- χημα κατ' ὄνομα λεωφορεῖο γιά τή Λαμία, στιθαγμένοι σάν σαρδέλλες. Στόν κάμπο ἀνταμάσαμε χιλιάδες ξεσπιτωμένους σάν καί μᾶς πού κατέβαιναν ἀπ' τά βουνά μέ γαϊδούρια, μου- λάρια, αὐτοκίνητα, τρακτέρ, μέ τά πόδια, ἀνθρωποί καί ζῶα ἀνακατωμένοι, ἐνώ στρατιωτικά τμήματα, τάνκς, αὐτοκίνη- τα φορτηγά, πυροβόλα ἀνέβαιναν κατά τά βουνά. Οἱ ἔλεγχοι κάθε τόσο, χαρτιά, ἔρευνα στά πράγματα, ὄλο κι ἀνακάλυ- πταν κάποιον ὑποπτο κομμουνιστοσυμμοριτή. Φτάσαμε νύ- χτα στή Λαμία. Τριάντα μέ σαράντα χιλιάδες ἐκείνες τίς μέ- ρες τά ἀξιοθρήνητα караβάνια ἀπό τά περίξ χωριά.

Ἐδῶ τελειώνει ἡ «προσωπική» μου ἱστορία. Τά μετά εἶναι ἄλλη ἱστορία.

Πάντως, οἱ ἀνθρωποί αὐτοί, πού μᾶς κατέβασε ὁ Στρατός, ἀπ' ὄλα τά ὄρεινά καί τά ἡμιορεινά χωριά τῆς Ἑλλάδας τό 1947-48, μέ τή βία βέβαια, εἶμασταν κάτι μεταξύ 700.000 μέ 800.000 ψυχές. Σέ ἀπόλυτους ἀριθμούς πιό πολλοί ἀπό τούς σημερινούς Κοσοβάρους πρόσφυγες, πάνω ἀπό τό 10% τοῦ τότε πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδας. Οἱ πολλοί ἔζησαν μέσα στή λά- σση τῶν καταυλισμῶν, σέ ἀντίσκηνα καί στρατιωτικά τὸλ ὡς τήν ἀνοιξη τοῦ 1950. Γύρω ἀπό τίς ἐπαρχιακές πόλεις ὀλόκλη- ρες παραγκυπόλεις. Δράμα, Λαμία, Ἄρτα, Λάρισα, Κοζάνη, Γιάννενα, Τρίκαλα, Φλώρινα, Καστοριά, Τρίπολη κλπ.

δέχθηκαν χιλιάδες ἀνθρώπους πού ζοῦσαν μέ τά συσσίτια τῆς τότε «ἀνθρωπιστικῆς βοήθειας» καί κουτσοδουλεύοντας. Τά μεροκάματα τότε, καί ἀρκετό καιρό μετά τή λήξη τοῦ Ἐμφυ- λίου, γνώρισαν κατακόρυφη πτώση, πράγμα πού πολύ βοήθη- σε τήν ὀνομαζόμενη «ἀνασυγκρότηση» τῆς χώρας, μετά τό '50. Γνώρισαν κι ἄλλα αὐτοί οἱ ἀνθρωποί: πολλοί πέρασαν ἀπ' τό Μακρονήσι γιά ἀναμόρφωση, οἱ στρατεύσιμοι ἐπιστρατεύτη- καν καί στάλθηκαν στόν Γράμμο, ὄλοι «ἀποχρωματίστηκαν», δηλαδή ἀναγκάστηκαν νά ὑπογράψουν δήλωση νομιμοφρο- σύνης, κάποιοι μὴ ἀνανήψαντες φυλακίστηκαν, ἐξορίστηκαν, ἐκτελέστηκαν ἢ ἔπεσαν θύματα τῶν Σούρληδων καί τῶν Βουρ- λάκηδων.

Ἄ ναί. Μᾶς ἔδωσαν κι ἕνα ὄνομα. Μᾶς βάπτισαν «συμμο- ριόπληκτους» ἀν καί στήν πράξη ἐπικράτησε τό ὄνομα «ἀνταρ- τόπληκτοι». Μ' αὐτό τό ὄνομα μείναμε στήν ἐπίσημη ἱστορία καί στή συλλογική μνήμη, ἀκόμη καί στή δική μας μνήμη, μο- λονότι ξέραμε πολύ καλά ὅτι δέν εἶμασταν ἀνταρτόπληκτοι, ἀλλά «στρατόπληκτοι». Ὄπου ξεχάστηκαν «ὄλα αὐτά».

Καί γιά τήν ἱστορία: Τό σχέδιο τῆς ἐκτόπισης τῶν ὄρει- βίων πληθυσμῶν ἦταν τοῦ ἀμερικανοῦ στρατηγοῦ Βάν Φλήτ πού τό εἶχε ἐφαρμόσει μέ ἐπιτυχία στίς Φιλιπίνες καί τό ἐπανά- λαβε, ἐπίσης μέ ἐπιτυχία, στήν Ἑλλάδα. Σκόπευε τήν ἐξόντω- ση τῶν ἀνταρτῶν — καί τό πέτυχε — στερνώντας τους τόν φιλι- κό πληθυσμό, τίς πηγές ἀνεφοδιασμοῦ, καταυλισμό, πληρο- φορίες, περίθαλψη τραυματιῶν καί κυρίως ἐμφυλο ὕλικό πρὸς ἐπιστράτευση. Τότε προπαγανδίστηκε ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν ὄ- ρεινῶν περιοχῶν, οἱ ἀνταρτόπληκτοι, χάρη στή στοργική φρο- ντίδα τῆς Πατρίδας, σώθηκαν ἀπό τή βία τῶν κομμουνιστο- συμμοριτῶν. Δέν εἶχε ἐφευρεθεῖ ἀκόμη ὁ ὄρος «ἔθνοκάθαρ- ση» ἀν καί ὑπῆρχαν τά συνώνυμά του, διότι οἱ ἀντάρτες ὄνο- μάζονταν καί «Σλάβοι» ἢ «Ἐαμοδούλαροι», ἔθνικῶς ἀλλό- τριοι δηλαδή ἐκτός ἀπό ἀπαίσιοι συμμοριτες μέ τό μαχαίρι στά δόντια. Πάντως εἶναι σίγουρο ὅτι ὁ ὄρος «ἔθνοκάθαρση» δέν μπορεῖ νά ἐφαρμοσθεῖ σήμερα ἀναδρομικά γιά τήν τότε ἐκτόπιση 700.000 Ἑλλήνων γιατί, κοντά στά ἄλλα, θά κινδύ- νευαν μερικοί στρατηγοί, πολιτικοί καί παρακρατικοί, ἀν ζοῦν ἀκόμη, νά περάσουν ἀπό τό δικαστήριο τῆς Χάγης ὡς ἐγλη- ματίες πολέμου. Ὄπως καί νά ἔχει τό πράγμα ὄμως μέ τήν ὄ- ρολογία στήν οὐσία ἡ ἐκτόπιση τῶν ὄρεινῶν πληθυσμῶν ἦταν ἡ ἀντιστροφή καί ἡ ἀπάντηση στό δόγμα τοῦ ἀνταρτοπόλε- μου πού λέει ὅτι οἱ ἀντάρτες πρέπει νά εἶναι μέσα στό λαό, ὄπως τό ψάρι στό νερό. Ἄν ὄμως βγάλεις τό νερό τό ψάρι ψοφάει.

Ἡ δαιμονοποίηση τοῦ ἀντιπάλου

1. Ἡ ἀναλογική σκέψη στήν ἱστορία καί ἡ σύγκριση ἀνόμοιων ἱστορικῶν περιόδων καί καταστάσεων, ὄταν δέν εἶναι κοινό- τυπη θεωροδολογία, ὑποκρύπτει ἔντονες ἰδιοτέλειες καί σκο- πιμότητες. Εἶναι δικαιοῦτικοι μηχανισμοί. Κατασκευάζοντας ἀναλογίες, καί δρίσκοντας ὀμοιότητες ἀνάμεσα στό τότε καί τό τώρα (ἢ τό ἀντίστροφο), μπορεῖς νά ἐξωραϊζεις ἢ νά κατα- δικάζεις ἀντλώντας ἐπιχειρήματα ὄχι ἀπό τήν κατάσταση πού ἔχεις μπροστά σου ἀλλά ἀπό τά δεδικασμένα μιᾶς ἄλλης ἐπο- χῆς. Ἰσως κι ἐγώ, θά ποῦν ὄρισμένοι, δέν ἔκανα παρά τό ἴδιο πράγμα ἀναφερόμενος στούς «ἀνταρτόπληκτους» τοῦ Ἐμφύ- λιου πολέμου πρῖν 50 χρόνια, κάτι πού προφανῶς δέν ἔχει κα- μιᾶ σχέση μέ τούς πολέμους στήν Γιουγκοσλαβία. Ὁ ἰδεολο- γικός ὄμως μηχανισμός εἶναι ἴδιος καί στίς δύο περιπτώσεις

και ο σκοπός η άκραία απαξίωση του αντιπάλου. Μιά άδηρι-τη στρατιωτική ανάγκη του ελληνικού κυβερνητικού Στρατού τόν οδήγησε στη βίαιη εκκένωση των χωριών, εκτόπιση που συνοδεύτηκε με μύριες βιαιότητες, και πολύ καιρό μετά τη λή-ξη των έχθροπραξιών. Άλλά με μίαν επιδέξια αντιστροφή των σημασιών άλλαξε τό όνομα του θύτη και του θύματος, ο διωγ-μός αποδόθηκε στους «κομμουνιστοσυμμορίτες» ενώ συνέβαινε τό ακριβώς αντίθετο. Η εκκένωση των χωριών, αυτή καθαυ-τή, δέν ήταν παρά μιά συνέπεια του πολέμου, μιά στρατιωτική τεχνική, που προφανέστατα παραβίασε με δάνασο τρόπο τά ανθρώπινα δικαιώματα. Δέν προβλήθηκε όμως και δέν νομι-μοποιήθηκε ως στρατιωτική επιταγή για τήν επίτευξη τής νί-κης αλλά ως προστασία του άμαχου πληθυσμού από άδιστα-κτο και στυγερό έχθρο. Ποιός δέν θά δικαιολογούσε αυτό τό μέτρο προκειμένου νά προστατευτούν οι άμαχοι, πολύ περισ-σότερο που οι έχθροι χαρακτηρίζονταν «ξενόδουλοι» και ή-θελαν ν' αποσπάσουν μέρος τής εθνικής επικρατείας;

Ο μηχανισμός είναι ίδιος και στην περίπτωση Κόσοβο. Ο Μιλόσεβιτς (και οι Σέρβοι) δαιμονοποιήθηκε ως νέος Χίτ-λερ. Του αποδίδονται, σ' αυτόν και τό καθεστώς του, χαρα-κτηριστικά ναζιστικά και σταλινικά. Χαρακτηριστικά, όπως εκείνα του Χίτλερ, πέραν του πολιτιστικού μας παραδείγμα-τος. Η προσομοίωση με τόν Χίτλερ και τόν ναζισμό ύποβάλ-λει μίαν αναλογία που δικαιώνει τό ΝΑΤΟ. Μπροστά στην αναβίωση γενοκτονιών και εθνοκαθάρσεων, όπως τότε στό Άουσβιτς, δικαιώνεται η επέμβαση, πολύ περισσότερο που όλος ο κόσμος έχει καταδικάσει τήν άνεπιτότητα των δυτι-κών Δημοκρατιών και τής Κοινωνίας των Έθνών τό 1938-39 που οδήγησε στις εκατόμβες του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Οι Σέρβοι, λοιπόν, οι σύγχρονοι ναζί, οι σύγχρονοι φασίστες.

Οι πόλεμοι διεξάγονται πάντα και με τά λόγια. Στη ρητορι-κή του σύγχρονου πολέμου τό κύριο έπιχείρημα είναι η δαιμο-νοποίηση του αντιπάλου. Ο αντίπαλος πρέπει νά ήττηθεί όχι μόνο γιατί είναι κακός (τό κακό ύπάρχει και άνάμεσα μας) αλλά είναι κακός ως δαίμονας ή γιατί κατέχεται από τόν δαί-μονα, είναι ο Έξαποδω, αυτός που θέλει νά ύπαγάγει στη βα-σιλεία του Κακού όλον τόν κόσμο, νά καταργήσει ολοκληρω-τικά τή βασιλεία του Καλού. Μήπως αυτό δέν ήταν ο χιτλερι-σμός; Και πράγματι αυτό ήταν ο χιτλερισμός, γι' αυτό στις συνειδήσεις των τότε αντιπάλων του αντιφασιστών, αστών στις κομμουνιστών, θεωρήθηκε ως τό απόλυτο κακό και μ' αυτό τό «δεδικασμένο» πέρασε στην ιστορία και στις συνειδήσεις των μεταπολεμικών ανθρώπων, ως σήμερα. Αυτό όμως τό ά-ντιφασιστικό δεικασμένο έχει πλήρη αντιστοιχία με τήν πραγ-ματικότητα των έργων του ναζισμού. Τό δλοκαύτωμα των Έ-θραίων και η έξόντωση εκατομμυρίων άλλων Ευρωπαίων εί-ναι έδώ για νά τό βεβαιώνει για πάντα.

Γιουγκοσλαβία: όλοι εναντίον όλων

2. Μήπως όμως συμβαίνει τό ίδιο με τή Σερβία και τόν Μιλό-σεβιτς; Στο έρώτημα αυτό θά πρέπει νά άπαντήσουμε κατηγο-ρηματικά γιατί η προφάνεια των πραγμάτων είναι θολή.

Έκτός κι αν χρησιμοποιούμε τούς όρους χωρίς καμία άυ-στηρότητα ή, αν τούς χρησιμοποιούμε όπως μās βολεύει, τό καθεστώς Μιλόσεβιτς είναι εθνικιστικό, είναι αυταρχικό, εί-ναι αντιδημοκρατικό, δέν είναι όμως ναζιστικό. Αυταρχισμός, εθνικισμός, έλλειψη δημοκρατίας ύπάρχει, δόξα τω Θεώ, πα-ντού. Δέν μπορούμε όμως σε κάθε περίπτωση νά κραδαίνουμε

τό φάσαγο του φασίστα και νά καθιερώνουμε γενεαλογίες που φτάνουν ως τόν Χίτλερ. Στην περίπτωση τής Γιουγκοσλα-βίας, είναι τό λιγότερο που μπορούμε νά πούμε, άπέτυχε η ό-μοσπονδιακή λύση και τό καθεστώς τής συνύπαρξης των έ-θνοτήτων σε ενιαίο κράτος. Δέν θά συζητήσω τώρα σε ποιόν άνήκει η ευθύνη. Όλες τίς εθνοότητες, Σέρβους, Κροάτες, Σλο-βένους, Άλβανούς, Σλαβομακεδόνες, Μουσουλμάνους τούς οδήγησε και τούς καθοδήγησε ο εθνικισμός. Ο εθνικισμός ό-μως (είναι τό κύριο στοιχείο τής εθνικιστικής ιδεολογίας) διεκ-δικεί έδάφη άπέναντι στα όποια προβάλλει τίτλους ιδιοκτη-σίας και από άρχαιότατο χρόνο νομής, ακριβώς για νά νο-μιμοποιήσει τή διεκδίκηση όταν τά έδάφη «του» άμφισθητού-νται. Όλοι οι εθνικιστές ήταν σύμφωνοι για τή διάλυση τής Γιουγκοσλαβίας, μόνο που ο καθένας διεκδικούσε τό μεγαλύ-τερο δυνατό κομμάτι της για τόν έαυτό του. Κι επειδή δέν κα-τέστη δυνατόν νά βρούν μιά λύση συνδιαλλαγής, τό λόγο πή-ραν τά όπλα, πλην Σλαβομακεδόνων. Όλοι εναντίον όλων και κυρίως όλοι εναντίον των Σέρβων που αν μπορούσαν οι άντίπαλοί τους —κι αυτός είναι ο στόχος— θά τούς περιόρι-ζαν στο παλαιό πασαλίκι των Μπελιγραδίων (Βελιγράδι). Μήν θέσει κανείς —και τίθεται συχνά— τό έρώτημα του τίς ήρξατο πρώτος χειρών άδίκων, διότι όλων των πολιτικών ήγεσιών τά χέρια ήταν άδिका. Κι επειδή τό έδαφος που διεκδικούσε ο κα-θείς τό κατοικούσαν πληθυσμοί σύμμεικτοι, ο καθείς, και οι Σέρβοι και οι Κροάτες και οι Μουσουλμανοδόσνοιοι, επιδόθη-καν στην έξόντωση των αντιπάλων πληθυσμών, των άλλοτρων, όταν τό μπόρεσαν, όσο τό μπόρεσαν. Και με σφαγές και με πυροπλήσεις χωριών, και με εκδιώξεις και με βομβαρδισμούς και με μάχες. Αυτή ήταν η γενετική βάση τής τραγωδίας πάνω στην όποια προσέθηκαν μύριες όσες, μαζί με τίς φυτιλιές που έβαζαν Ευρωπαίοι και Άμερικανοί, διεκδικώντας για τόν έ-αυτό τους σφαίρες επιρροής.

Τό Κόσοβο άνήκει στην Γιουγκοσλαβία

3. Στο Κόσοβο τώρα. Τό έδαφος του Κόσοβο άνήκει στην (Νέα) Γιουγκοσλαβία, με ή χωρίς άυτονομία των Άλβανοφώ-νων. Οι Άλβανόφωνοι και μουσουλμάνοι στο θρήσκευμα εί-ναι μιά μειονότητα στο πλαίσιο ενός κυρίαρχου και διεθνώς αναγνωρισμένου κράτους. Κανένα εθνικό κράτος δέν παρα-χωρεί οικειοθελώς μιά έπαρχία του. Αυτό δέν έγινε ποτέ, πα-ρά μόνον ύστερα από πόλεμο, όταν τό κυρίαρχο κράτος σύρ-θηκε, όχι στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, αλλά όταν ά-ξαναγκάστηκε σε παράδοση άνευ όρων, ύστερα από στρατι-ωτική ήττα. Αυτό είναι τό κύριο.

Έξίσου κύριο στοιχείο όμως είναι τό γεγονός ότι οι Άλβα-νόφωνοι, ύστερα από ένα σημείο, και συγκεκριμένα από τή στιγμή που ο UCK πέρασε στον ένοπλο άγώνα εναντίον των Σέρβων με άποφασιστική κορύφωση τό καλοκαίρι του 1998, εγκατέλειψαν τό αίτημα τής άυτονομίας και τής προστασίας των μειονοτικών τους δικαιωμάτων και υιοθέτησαν τή γραμ-μή τής άπόσχισης και τής άνεξαρτησίας. Τότε όνομάστηκαν Κοσοδάροι (γιατί εθνοτητα Κοσοδάρων δέν ύπήρχε, ύπήρχαν άλβανόφωνοι, Άλβανοί), τότε άναδείχθηκε και τό όραμα τής Μεγάλης Άλβανίας, ενώ παράλληλα η «μικρή» Άλβανία όχι μόνο ύποδέχεται τούς πρόσφυγες αλλά και βοηθά παντοιο-τρόπως τόν UCK. Άλλωστε κατά τή γνώμη μου κάθε καθε-στώς άυτονομίας εντός κυρίαρχου κράτους πέραν τής διασφά-λισης των μειονοτικών δικαιωμάτων (γλώσσα, θρησκεία, πο-

λιτιστικές παραδόσεις, σχετική διοικητική αυτοδιαχείριση) οδηγεί αναγκαστικά στην απόσχιση και τή δημιουργία ανεξάρτητου κράτους, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου ο εθνικισμός γνωρίζει έξαρση. Τούτο σημαίνει πόλεμο. Πόλεμος σημαίνει βαρβαρότητες, ωμότητες, σκοτωμούς, προσφυγίες, καταστροφές. Οι Σέρβοι δέν θέλουν νά χάσουν τό Κόσοβο και κυνηγοῦν τούς ἐνόπλους Κοσοβάρους στά πεδία τῶν μαχῶν ἀλλά και τόν ἄμαχο πληθυσμό πού στηρίζει *ὀμόθυμα* τούς ἐνόπλους. Κι ἀντίθετα, οἱ Κοσοβάροι θέλουν δικό τους τό Κόσοβο *ἐθνικῶς καθαρότατο ἐννοεῖται, ἀλβανικότατο*.

Ἡ «ἐθνοκάθαρση» καί ὁ ἀκήρυχτος πόλεμος τοῦ ΝΑΤΟ

4. Ἄφῃσα τελευταῖο τό ζήτημα μέ τό ὁποῖο ξεκίνησα. Τήν ἐθνοκάθαρση. Καί θά νόμιζε κανεῖς ὅτι ὡς τώρα θγάζω λάδι τόν Μιλόσεβιτς καί τούς Σέρβους. Ἄλλά δέν νομίζω ὅτι κοιτάζοντας μόνο τά ἐξαθλιωμένα καραβάνια τῶν προσφύγων μπορεῖ νά θγάλει κανεῖς ἄκρα. Τά καραβάνια και οἱ διώξεις τῶν ἀμάχων ἐντάσσονται μέσα σ' αὐτή τήν τραγική περιπλοκή. Καί στό σημείο αὐτό θά εἶμαι κατηγορηματικός. Στόχος τῶν Σέρβων δέν εἶναι ἡ ὀνομαζόμενη ἐθνοκάθαρση. Κάτι τέτοιο θά σήμαινε ἐξόντωση 1.800.000 Ἄλβανοφῶνων ὥστε νά μείνουν οἱ 200.000 Σέρβοι, μόνοι τους. Στόχος τῶν Σέρβων εἶναι νά νικήσουν στόν πόλεμο μέ τόν ΥἼΚΚ καί τό ΝΑΤΟ. Καί τούτο συνεπάγεται τόν ξεσπιτωμό τῶν Ἄλβανοφῶνων καί τά δράματα τῶν προσφύγων.

Κοιτάζοντας λίγο γενικότερα τά πράγματα μποροῦμε νά διαπιστώσουμε ὅτι ὁ Μιλόσεβιτς καί τό καθεστῶς του, ὡς αὐταρχικό, ἐθνικό καί ἀντιδημοκρατικό πού εἶναι, ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι αὐτό πού εἶναι, ἀπέτυχαν τραγικά στή διαχείριση τῶν προβλημάτων τῶν μειονοτήτων τῆς Γιουγκοσλαβίας (ὅπως καί τῶν προβλημάτων τῆς πλειοψηφίας ἄλλωστε). Ἔτσι κατάργησε π.χ. τήν ἀναγνωρισμένη ἀπό τό 1974 αὐτονομία τοῦ Κόσοβο, πράγμα πού ὄξυνε τά πνεύματα, τά ἔριξε πῶς πολύ στήν ἀμάχη, τόν εθνικισμό καί ἀνοῖξε ἀφάνταστα τό ρήγμα μεταξύ Σέρβων καί Ἄλβανῶν. Τό καθεστῶς Μιλόσεβιτς ὅταν τά πράγματα περιπλέκονταν ἤξερε νά ἀπαντᾷ μόνο μέ τή γλώσσα τῶν ὀπλων, τῶν ἀντιποίνων καί τῆς καταπίεσης, μέ ἀποτέλεσμα ἐκτός τῶν τραγωδιῶν πού δημιουργεῖ, νά θρῖσκουν οἱ ἀντίπαλοί του τή δικαιολογία νά τό καταγγέλουν ὡς ὑπόλογο ἐθνοκάθαρσεν καί νεοναζισμό.

5. Γιά τόν ἀκήρυχτο πόλεμο τοῦ ΝΑΤΟ κατά τῆς Γιουγκοσλαβίας καί τή θηριωδία τῶν βομβαρδισμῶν δέν ἔχω νά πῶ τίποτε παραπάνω ἀπ' ὅσα εἶπα στόν προηγούμενο *Πολίτη* (καί στά «Ἐνθέματα τῆς Αὐγῆς»): Κατά τοῦ ΝΑΤΟ καί τῆς ἐναέρι-ας ἐπιδρομῆς του, ἀνεπιφύλακτα καί χωρίς ναι μέν ἀλλά.

Ἡ ὕβρις καί ἡ κάθαρσις

6. Ὁ πόλεμος κάποτε θά τελειώσει καί μέ τόν καιρό, ὅποια λύση κι ἀνδοθεῖ, θά ὑπάρξει «κάθαρσις», λησμονιά, ὅπως καί μεῖς ξεχάσαμε τήν ἀνταρτοπληξία καί οἱ Μικρασιατές τίς χαμένες πατρίδες. Τίποτε ὁμως δέν πρόκειται νά τακτοποιηθεῖ ἄν οἱ Ἄλβανοφῶνοι δέν ἐπιστρέψουν στά σπίτια τους και ἄν οἱ Σέρβοι ταπεινωθοῦν. Δέν ἔχουμε ἀνάγκη ὁμως στά Βαλκάνια κι ἄλλα κράτη. Ἦδη συνωστίζονται πολλά σέ τόσο μικρό μέρος, καί ἡ ἀκριτῆ προβολή τοῦ «δικαιώματος τῆς αὐτοδιά-

θεσης» πᾶει νά δημιουργήσει καί ἄλλα. Μιά σκόνη δηλαδή ἀπό κρατίδια, ὅ,τι χρειάζεται γιά νά εἶναι ὅλα ὑποτελή στούς ἰσχυρούς τῆς παγκοσμιοποίησης καί τοῦ ΝΑΤΟ. Ἀντίθετα χρειάζεται κάθαρσις, καταλλαγή.

Ἄλλά νά ξέρομε τί λέμε καί τί ἐννοοῦμε. Διότι «κάθαρσις» καί μάλιστα περαίνουσα τά ἀνομήματα θά ὑπάρξει ἐπειδή προϋπῆρχε ἡ ὕβρις. Ὑβρις πρὸς τό θεῖο, πρὸς τόν νόμο, ὕβρις πρὸς τούς ἀνθρώπους. Ὅταν τά πράγματα καί οἱ ἀνθρώποι γίνονται κουδᾶρι ὁ θεῖος νόμος δέν ἀρκεῖ, οὔτε ἡ ἀνθρώπινη ἰσχὺς μπορεῖ νά ξαναφέρει τήν ἡρεμία στίς διαταραγμένες σχέσεις. Ὅταν ἡ κάθε πλευρά ἔχει τραβῆξει ὡς τά ἄκρα τό δικό της δίκιο, τότε μόνο μέ τήν ὑπέρβαση τῶν παθῶν μπορεῖ νά ξανάρθει ἡ γαλήνη, ἡ κοινωνία νά βρεῖ ἕνα νέο θηματισμό. Ἡ κάθαρσις, ὡς στιγμῆ ὑπέρβαση τῶν ἀδιεξόδων, δέν εἶναι ἡ τιμωρία τοῦ ἐγκλήματος, δέν εἶναι ἡ ἐξόντωση τῶν ὑπαίτιων ἀλλά ἡ συνειδητοποίηση τῶν ἀνομημάτων καί τῶν δεινῶν πού προξένησε ἡ ὕβρις. Ὅχι τό ἰουδαιοχριστιανικό ὀφθαλμόν ἀντί ὀφθαλμοῦ οὔτε τό ψευγοαγαπησιάρικο «περασμένα ξεχασμένα», ὄχι ἡ ἀντεκδίκηση, ἀλλά ἕνας νέος νόμος. Ἐνα καινούργιο ἦθος νά κατασταλάξει στά πνεύματα τῶν ἀνθρώπων, ὅταν ὅλα τά μέρη πού ἐνέχονται στήν τραγωδία, ἄλλοι περισσότερο ἄλλοι λιγότερο, πληγώθηκαν, ταπεινώθηκαν, πλήρωσαν, ἔχασαν, καί κάτι ἀπό τόν πόνο ὀλων, κάτι ἀπό τά παθήματα ὀλων, πού ὡστόσο παραμένουν μέ ἐνάργεια στή μνήμη, ὑποβάλλει μιᾶ νέα συμπεριφορά, ἕνα νέο ξεκίνημα πού δέν ἀνακινῶνει τόν προηγούμενο φαῦλο κύκλο, ἀλλά ὑπαγορεύει νέους κανόνες γιά τήν συνέχιση τῆς ζωῆς. Καί μόνον ἔτσι ἡ διαδικασία (ἡ δίκη) ἀποβαίνει περαίνουσα, μόνο ἔτσι μπαίνει ἕνα τέλος, πού τεματίζει ἀνέκκλητα τά προηγούμενα δράματα καί θέτει νέους σκοπούς, ἀνθρωπινότερους, ἕνα νέο τέλος.

Ἡ ἱστορία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν, εἶναι ἀντιστασιακή πού θά ἔλεγε ὁ μακαρίτης ὁ Σβορώνος. Εἶναι ὁμως καί τραγική. Ἴσως ἡ αἰσθησις τοῦ θαυτέρου νοήματος τῆς τραγωδίας μᾶς βοθηθεῖ νά θροῦμε ἕναν νέο θηματισμό.

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ

του Χαράλαμπου Κόκκινου

Εκινώντας κανείς ν' αναρωτηθεί για τó ρόλο της τεχνολογίας σήμερα έχει πολλά νά δει, πολλά περισσότερα ν' ακούσει, όμως λίγα είναι αυτά πού θά μπορούσε ούσιαστικά νά καταλάβει, νά κατανοήσει. Τό πόσο δέσμιος είναι ó άνθρωπος στό άρμα του τεχνολογικού δεδομένου είναι γεγονός αυτόνοτο όσο και άναμφισβήτητο. Φανταστείτε μόνο, για παράδειγμα,¹ τί θά συνέβαινε άν ó ύποτιθέμενος παγκόσμιος διακόπτης ήλεκτροδότησης κατέβαινε μιά στιγμή...

Όλοι χρησιμοποιούμε τά άποτελέσματα της τεχνολογικής εξέλιξης και είμαστε πεπεισμένοι, τουλάχιστον σέ πρώτο επίπεδο, ότι κάνουμε τή ζωή μας καλύτερη και εύκολότερη. Αυτή ή μετάβαση από τήν προσωπική εύχαρίστηση του χειροτέχνη, όταν μέ κόπο δημιουργούσε, έλέγχοντας όλα τά στάδια της παραγωγής και ήταν υπερήφανος για τήν κατασκευή του, στην άπρόσωπη, τυποποιημένη ρύθμιση μέ τή βοήθεια της μηχανής, έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στη μετατροπή του ανθρώπου σ' έναν άμέτοχο διεκτερωτή. Μένει στάσιμη έτσι ή προσδοκία μιάς ανθρωπιστικής ανέλιξης και ó ρόλος της τεχνολογικής «παρέμβασης» παίρνει άνεξέλεγκτες μορφές.

I

Δέν πρόκειται εδώ νά έπιμείνουμε σέ κάποιον έπιστημονικό, δηλαδή θγαλμένο, συνήθως, στη σιγουριά και τήν ήρεμία της ακαδημαϊκής κοινότητας, όρισμό για τήν τεχνολογία. Μās άρκει νά πούμε ότι ή τεχνολογία δέν μπορεί παρά νά σημαίνει όλα αυτά πού συμμετέχουν μέ καθοριστικό τρόπο, χωρίς νά μπορούν νά έρμηνεύσουν γιατί, στη διαμόρφωση της ζωής και πού συμβάλλουν στην έγκατεστημένη τάξη ενός κόσμου πού προσπαθει νά ανακαλύψει τρόπους και μεθόδους για τήν επίδωση και εξέλιξη του.

Δέν είναι λίγες οι περιπτώσεις εκείνες πού στό διεθνές προσήκιο έχουν ξεκινήσει συζητήσεις, ακόμα και μέσω του καθημερινού τύπου, γύρω από θέματα πού έχουν νά κάνουν μέ διάφορες εκφάνσεις του τεχνολογικού φαινομένου. Πολλά λέγονται για τήν ιδιόμορφη σχέση τεχνολογίας και έπιστήμης, για τίς περιβαλλοντικές επιπτώσεις της άλόγιστης ενεργειακής χρήσης και τίς νέες τεχνολογίες, για τήν πολιτιστική άλλοτρίωση πού έχει επιφέρει ή συσχέτιση και διάδοση καλλιτεχνικών «προϊόντων» μέ τήν τεχνολογία, ακόμα και για μιά νέα «ήθική» πού δημιουργείται έρήμην του ανθρώπου.

Οί προβλέψεις πού διατυπώνονται, και πού μιλάνε μέχρι και

για μηχανικό έλεγχο της ψυχολογικής μας διάθεσης, πολλές φορές ξεπερνούν και τά πιό προωθημένα σενάρια έπιστημονικής φαντασίας. Είναι λοιπόν χρήσιμο, ξεπερνώντας όποιες δυσκολίες παρουσιάζονται στην ένθερμω έπισκόπηση, νά προσπαθήσει νά έρμηνεύσει κανείς μέ ποιό τρόπο έγγράφεται τό τεχνολογικό φαινόμενο στην καθημερινή ζωή, καθώς επίσης νά βρει τόν κοινό τόπο της άπαιτούμενης προσωπικής δράσης και της άμφιλεγόμενης τεχνολογικής δυναμικής.

Θά έπιχειρήσω εδώ νά δείξω ότι ή τεχνολογική επίδραση στην καθημερινότητα, διά μέσου της ανθρώπινης ιστορίας, έχει δύο πλευρές. Μιά προφανή και μιά έμμεση. Δέν είναι μόνο ή χρήση της τεχνολογίας πού άποτελεί θέμα προς διαπραγμάτευση, αλλά περισσότερο ή υπέρμετρη και χωρίς κανένα φραγμό προσπάθεια για τεχνικοποίηση του ανθρώπινου τρόπου ζωής, μέσω της πολιτικής, και ó παραμερισμός άπλών ανθρώπινων λειτουργιών προς χάριν της μανίας για όλο και μέ μεγαλύτερο ρυθμό ίκανοποίηση των άληθινών και (κυρίως) πλαστών άναγκών του. Τέλος, θά ύποστηρίξω ότι ή κριτική στάση του κάθε πολίτη, ή άπαιτηση για μιά συζήτηση μέ ιδεολογικούς όρους πού δείχνει και τήν επικαιρότητα του σοσιαλισμού, είναι ένα σημαντικό όπλο άπέναντι στην πανθομολογούμενη τεχνολογική πραγματικότητα πού έχει πάρει και τή μορφή «μόδας».

II

Άρκετές χιλιάδες χρόνια πριν ó άνθρωπος, χωρίς νά νιώθει τήν ανάγκη νά θεωρητικοποιήσει ούτε στό έλάχιστο τίς πράξεις του, ένστικτωδώς και μόνο λειτουργώντας, προσπάθησε νά βρει τρόπους για νά επιβιώσει. Κάπου εκεί, και μέ τά πρώτα άμορφα λίθινα εργαλεία, άρχίζει ή τεχνολογική περιπέτειά του. Έχθρός του ή άβεβαιότητα για τήν κάθε επόμενη κίνησή του και μοναδικός σύμμαχος ή ικανότητά του νά «έφευρίσκει» τρόπους για νά άντεπεξέλθει στην παντελώς άγνωστη φυσική πραγματικότητα. Μέ τήν παρόδο του χρόνου άρχισε νά άποκτά μιά στοιχειώδη έξοικείωση μέ τό περιβάλλον του, όσο βέβαια του επέτρεπαν και οι συνεχόμενες μετακινήσεις του, και νά «άνακαλύπτει» μιά άρχική μορφή συνέχειας, έπαναληψιμότητας, στις πράξεις του, αυξάνοντας παράλληλα τήν άποτελεσματικότητά του.

Προσπαθώντας νά άξιοποιήσει τή γνώση του και άποδεσμευόμενος από τίς μυθικοθρησκευτικές έρμηνείες για τόν κόσμο, άρχισε νά χειρίζεται συστηματικότερα τίς ιδέες του και

να γίνεται όλο και πιο συγκεκριμένος, κωδικοποιώντας τώρα την πρακτική του δεξιότητα. Είδε ότι δεν έφτανε μόνο η πηγαία ικανότητά του να χειραγωγεί τό υλικό και ή κατά περίπτωση έξυπνάδα (;) του. Κατάλαβε ότι μόνο αν καταφέρει να ελέγξει μονιμότερα τή φύση θά μπορέσει να διευκολύνει τις καθημερινές του δραστηριότητες. Αυτή ή, ανόθευτα εξελικτική, διεργασία υπογράμμισε τήν αρχική σχέση του ανθρώπου με έναν τρόπο πού πολύ αργότερα ονομάστηκε τεχνολογικός και πού ουσιαστικά δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ό διαμεσολαβητής στην όρεξη του για να συνεχίσει να υπάρχει και στό χώρο, στις συνθήκες και σε ό,τι άλλο, καθολικά άγνωστο, στό όποιο αυτός βρέθηκε. Η αρχική σχέση του ανθρώπου με τήν τεχνολογία ήταν εκ των ών ούκ άνευ, γεγονός συνυφασμένο με τήν ίδια του τήν κατάσταση. Μιά έσωτερική δύναμη πού ό ίδιος φανέρωσε.

Ξεπερνώντας τά διαδοχικά προβλήματα πού του δημιουργούσε ή όλοένα και έντονότερη προσπάθειά του να εξελιχθεί, άρχισε να φτιάχνει μηχανές. Στοιχειώδεις, στην αρχή, κατασκευές δηλαδή, πού πολλαπλασίαζαν τή δύναμή του και τόν καθιστούσαν ικανό να καλλιεργήσει τή γη, να κυνηγήσει, να μετακινηθεί. Δεν μπορούσε να φανταστεί ότι λίγο αργότερα θά αποτελούσε ό ίδιος μέρος, κομμάτι, μιας «μηχανής».

Όταν ό Μάμφορντ (Mumford) μιλούσε για τήν ανθρώπινη μηχανή² πού έχτισε τις πυραμίδες, είχε περιγράψει με χαρακτηριστική ενθουσία τήν άμεση πλευρά τής πραγματικότητας. Αυτή ήταν και ή πρώτη απόδειξη τής εκπληκτικής αποτελεσματικότητας τής μηχανής, με έναν τρόπο προφανή και ξεκάθαρο. Τά συστατικά τής μέρη, μολονότι αποτελούνταν από ανθρώπινα κόκαλα, νεύρα και μύς, είχαν αναχθεί στα άπογυμνωμένα μηχανικά στοιχεία τους και είχαν περιοριστεί αυστηρά στην επίτευξη των μηχανικών καθηκόντων τους. Οι «μηχανές» αυτές δεν ήταν παρά τό ακριβές ίσοδύναμο ενός όλοκληρου σώματος έκσκαφών, μηχανοκίνητων φτυαριών, τρακτέρ και ήλεκτρονικών πριονιών, πού είχε να επιδείξει μία ακρίβεια στη μέτρηση, μία έκλεπτυση στην επιδεξιότητα και ένα αποτέλεσμα για τό όποιο θά καμάρωνε κάθε σύγχρονος μηχανικός. Αργότερα ό άνθρωπος κατάφερε να φτιάξει τέτοιες μηχανές, και ακόμα πολυπλοκότερες, όμως τό μάθημα πού πήρε τότε δεν στάθηκε ικανό να τόν κάνει να σκεφτεί για τήν άληθινή συσχέτιση του τεχνικού γεγονότος με τήν καθημερινή του ζωή. Αγνόησε ότι τό ίδιο τό τεχνικό σύνολο στερείται τεχνικού ή όποιουδήποτε άλλου νοήματος αν τό χωρίσουμε από τό ιδεολογικό, τό οικονομικό, τό πολιτισμικό σύνολο, αν τό απομονώσουμε δηλαδή από τό ευρύτερο κοινωνικό σύστημα. Μέ άλλα λόγια, δεν μπόρεσε να υπολογίσει τήν έμμεση επέμβαση τής τεχνολογικής εξέλιξης. Κάτι πού θά κατέληγε στην εκμετάλλευση του ανθρώπου από τόν ίδιο τόν άνθρωπο, μ' έναν τρόπο «υποδόριο», πού του τέθηκε σαν άδήριτη προϋπόθεση.

Με τή Βιομηχανική Έπανάσταση άρχίζει λοιπόν να φαίνεται με πιο κατηγορηματικό, ταυτόχρονα όμως και διαφορετικής ύψης, τρόπο ή αποτελεσματικότητα τής μηχανής και να έδραιώνεται ή πίστη στην αναγκαιότητα τής άνευ όρων τεχνολογικής ανάπτυξης. Κατασκευάζονται μηχανές πού λύνουν όλο και πιο σύνθετα προβλήματα, δημιουργούνται, χωρίς έναν γενικότερο σχεδιασμό πού να λογαριάζει σ' άλήθεια τί χρειάζεται ό άνθρωπος, όλο και περισσότερο εξελιγμένα συστήματα πού πολλές φορές τό μόνο πού κάνουν είναι να απαλώνουν και να αντικαθιστούν άλλα. Ό άνθρωπος, μέσα σ'

αυτόν τόν καταιγισμό νέων δεδομένων, προσπαθεί να μάθει (και όρισμένες φορές αυτό είναι πράγματι μεγάλο κατόρθωμα) όχι τίποτα περισσότερο παρά να χειρίζεται, να ρυθμίζει. Έξαναγκάζεται να πιστέψει ότι θά πρέπει να προσέχει τή μηχανή, να τής άφοσιώνεται. Άλλωστε πλέον περνάει πολλές από τις ώρες του μαζί τής. Έχουμε φτάσει έτσι σε ένα σημείο πού ή ζωή του ανθρώπου, άποστρεφμένη από ένα μέρος τής πραγματικής τής σύστασης, έχει περάσει σε μία κατάσταση πλήρους άγνοιας και έστω στοιχειώδους έλέγχου για τό πού πηγαίνει, τί θέλει, σε τί μπορεί να έλπιζει. Όλ' αυτά, και με τή συνεχιζόμενη ένδυνάμωση του έμμεσου ρόλου τής τεχνολογίας, γίνονται όπλο τής κρατικής έξουσίας πού, μέσω τής πολιτικής, προσπαθεί να επιβάλει νέες κοινωνικές πρακτικές και τελικά να επιδράσει στην ανθρώπινη φύση. Τό κράτος (αυτός ό κρίσιμος πολιτικός πυρήνας, όπως έγραφε ό Πουλιαντζάς) δεν χάνει τήν εϊκαιρία δηλαδή να χρησιμοποιήσει τή νέα πραγματικότητα για να πείσει τούς πολίτες του ότι μόνο ή αυστηρή προσήλωση σε μία εξέλιξη τής τεχνολογικής πράξης είναι τό απαραίτητο ζητούμενο.

Έδώ όμως θά χρειαστούμε και τή βοήθεια ενός άκόμη σημαντικού θεωρητικού, τά γραπτά του όποίου συνδέονται με εκείνα τής Σχολής τής Φραγκφούρτης.

III

Ό Ούινερ (Winner),³ έχοντας όρισει τόν όρο «πολιτική» ως: «τίς διευθετήσεις δύναμης και έξουσίας στις ανθρώπινες συναναστροφές όπως επίσης και τις λειτουργίες πού λαμβάνουν χώρα μέσα σ' αυτές τις διευθετήσεις», υποστηρίζει ότι υπάρχουν δύο τρόποι με τούς όποιους φαίνεται ότι τά τεχνήματα (artifacts) είναι δυνατόν να περιέχουν πολιτικές ιδιότητες: α) Στις περιπτώσεις εκείνες πού ή έφεύρεση, ό σχεδιασμός ή ή ρύθμιση μιας συγκεκριμένης τεχνολογικής συσκευής ή συστήματος μετατρέπεται σε έναν τρόπο τακτοποίησης ενός προβλήματος σε μία κοινότητα ανθρώπων. β) Στις περιπτώσεις εκείνες πού μπορούν να χαρακτηριστούν «ήγενως» (inherently) πολιτικές τεχνολογίες, άνωρογενών δηλαδή συστημάτων πού έμφανίζεται να απαιτούν —ή να είναι συμβατά με— συγκεκριμένα είδη πολιτικών σχέσεων. Ό Ούινερ καταλήγει στη σημαντική διαπίστωση πως ό άνθρωπος είναι συχνά πρόθυμος να κάνει δραστικές αλλαγές στον τρόπο ζωής του για να έναρμονιστεί με τις τεχνολογικές εξελίξεις, ενώ τήν ίδια στιγμή αντίστέκεται όταν του επιβάλλονται ίδιου είδους αλλαγές πού προβάλλονται με έναν πολιτικό τρόπο.

Αυτό δηλαδή πού φαίνεται (και στάθηκε στον Ούινερ γιατί συνοψίζει με σαφή τρόπο κρυφές πλευρές του τεχνολογικού φαινομένου) είναι ή είσοδος τής τεχνολογίας και σε άυλες διανοητικές δραστηριότητες. Η με έμμεσο τρόπο τεχνολογική επέμβαση. Η άσώματη, άγενής, ψηφιακή σκέψη έχει υποκαταστήσει και διαστρεβλώσει κατά ένα μεγάλο μέρος τήν πρωτογενή αίσθηση τής πραγματικότητας και έχει παραχωρήσει δικαιώματα του ανθρώπου σε κάτι πού δεν μπορεί να άποκριθεί, πόσο μάλλον και να άμφιβάλλει. Η συνεχιζόμενη, και με γεωμετρική πρόοδο αυξανόμενη, μετατόπιση του κέντρου βάρους τής ζωής μας όχι στα πραγματικά αίτια αλλά σε δευτερογενείς παράγοντες έμφανίζει μία τρομακτικά επικίνδυνη συνοχή. Αυτή ή σταθερή και συνεκτική διαδικασία είναι όμως προϊόν έξ' όλοκληρου τής ανθρώπινης άδιαφορίας και έλλειψης ένδιαφέροντος για τούς προσωπικούς, γήινους προσανα-

τολισμούς. Αισιόδοξα αν προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε την αντίφαση αυτή θα δούμε ότι καθορίζει όχι το μέγεθος της διαμορφούμενης απανθρωποποίησης, αλλά μόνο τη δυναμική της εξελικτικής αυτής παρέμβασης.

Η διανοητική καθοδήγηση με όπλο την τεχνική δεν μπορεί παρά να έχει ως άπώτερο αποτέλεσμα τη σταδιακή μετατόπιση της ανθρώπινης ύπαρξης σε δραστηριότητες πλήρως ελεγχόμενες και την τελική εξομείωση της κοινωνικής απόκρισης με την προβλεπτική συμπεριφορά ενός μηχανικού συνόλου. Το πρόβλημα ουσιαστικά δρυσκεται στην έν κρυπτή και καμουφλαρισμένη αυτή διεργασία. Η ταχύτητα, ο αυτοματισμός, ή άκριτη ποσοτικοποίηση δεν αφήνουν περιθώρια για ούτε καν τον στοιχειώδη άτομικό έλεγχο. Δέν επιτρέπουν ούτε την ελάχιστη ένδειξη για άμφισβήτηση της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων. Καταλήγουν, αντίθετα, στην έπισημοποίηση, με τον χυδαιότερο τρόπο, της άνορθολογικότητας και της άρηνητικότητας της ανθρώπινης ύπαρξης. Άλλά εδώ θα πρέπει να γίνω πλώ συγκεκριμένος.

Ό κρατικός μηχανισμός έκμεταλλεύτηκε, και έκμεταλλεύεται με όλοένα και έντονότερο τρόπο, τη δύναμη της τεχνολογίας για πολλαπλούς, και άδιακρίτως έπεξεργασμένους, σκοπούς. Οί προτεραιότητες πού κάθε φορά βάζει είναι τό πρώτο σημείο πού θα πρέπει να συζητηθεί. Όπως μπορεί κανείς να διαβάσει στη φετινή Έτήσια Έκθεση του Όργανισμού Ηνωμένων Έθνών για την Άνθρώπινη Άνάπτυξη, τό χρηματικό ποσό πού διατίθεται παγκοσμίως για στρατιωτικούς έξοπλισμούς φτάνει τά 800 δισ. δολάρια, όταν την ίδια ώρα τό αντίστοιχο ποσό για τη βασική εκπαίδευση μόλις πού ξεπερνά τά 5 δισ. Οί αποφάσεις πού λαμβάνονται στρέφουν ουσιαστικά ένα μεγάλο μέρος της τεχνολογικής έρευνας προς τη βελτίωση των όπλικών συστημάτων, προς την ανακάλυψη καλύτερων τρόπων με τη βοήθεια των όποιων θα σκοτώνουμε τον συνάνθρωπό μας (για να άμνησθούμε, θα μάς διόρθωναν), αντί να επενδύουν στην έξάλειψη της πείνας, του άναλφαβητισμού, στην ίκανοποίηση βασικών άναγκών πού είναι όνειρο άπιαστο για έκαντοντάδες έκατομμύρια άνθρωπους. Φαίνεται λοιπόν σάν να είναι κάτι μοιραίο αυτός ό φαύλος κύκλος πού παγιώνεται με μοναδικό κίνδυνο τον συνεχόμενο ύποβιβασμό της ανθρώπινης ζωής πού δέν μπορεί να όδηγήσει πουθενά άλλο παρά στον άφανισμό όλόκληρης της άνθρωπότητας.

Ένα άλλο σημείο στο όποιο αισθάνομαι την άνάγκη να σταθώ είναι η απόκριση των άποτελεσμάτων πού επιφέρει η τεχνολογική άνάπτυξη. Σέ μία έρευνα πού έγινε στο Τεχνολογικό Ίνστιτούτο της Μασαχουσέτης (Μ.Ι.Τ.), με τον τίτλο: «Άναδρομική Άποτίμηση της Τεχνολογίας», άναφέρεται,⁴ μεταξύ άλλων, ότι οί κατασκευαστές των πρώτων τηλεφώνων, περίπου τό 1870, είχαν από τότε προβλέψει πολλά από τά επακόλουθα αυτής της ανακάλυψης. Κανείς όμως (ή σχεδόν κανείς) δέν έννημερώθηκε. Τό μόνο πού διαφημίστηκε στο εύρύ κοινό ήταν η ίκανότητα αυτής της έφεύρεσης για γρήγορη επικοινωνία και για εκμηδένιση των άποστάσεων. Άπλοσιωπήθηκαν πολλά από τά στοιχεία πού άναφέρονταν στη διείσδυση αυτού του καινούργιου μέσου στην προσωπική ζωή, στην όπτική ρύπανση μέσω των καλωδίων και των έγκαταστάσεων, στην αύξηση και συγκέντρωση έπιχειρηματικής, στρατιωτικής, κρατικής δύναμης σε κεντρικά σημεία πού έφτασαν να πάρουν μυθικές μορφές. Αυτή η έπιλεκτική έννημέρωση από τη μία μεριά, πού ίσως στη συγκεκριμένη περίπτωση έχει και τά λιγότερο άρηνητικά επακόλουθα αν τη συγκρίνουμε με άλλες,

μαζί με έναν πληροφοριακό όχετό από την άλλη, είναι κύρια χαρακτηριστικά της σύγχρονης έποχής.

Άκόμα, είναι πολλά τά έρωτήματα πού γεννιούνται όταν έρευνες πού καταλήγουν στο να προτείνουν ένδεχόμενες λύσεις σε μεγάλα προβλήματα (π.χ. χρησιμοποίηση «Ύπιων» μορφών ένέργειας) δέν άξιοποιούνται. Άντίθετα, παρεμποδίζονται, δέν έννοείται η έφαρμογή τους και συνήθως παρουσιάζονται με μία γραφική επένδυση, παραμένοντας για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, μέχρι να ξεχαστούν ίσως, στο καθαρά έρευνητικό στάδιο. Θεωρείται δηλαδή δεδομένη η ύπεροχή πρακτικών πού έχουν συμβάλει στη χειρότερηση του έπιπέδου της ζωής μας, άφου έχουν κριθεί μόνο ως προς τις παραμέτρους εκείνες πού ουσιαστικά άγνοούν τό εύρύτερο κοινωνικό σύνολο, και συνεχίζουν να εφαρμόζονται χωρίς κανέναν ένδοιασμό. Έπιβάλλονται σάν τό άναγκαίο κακό, τη μία και μοναδική λύση.

IV

Ό ρυθμός επιτάχυνσης της τεχνολογικής εξέλιξης και των επιδράσεών της είναι σαφώς ύψηλότερος κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του αιώνα πού διανύουμε. Αυτή η ποσοτική διαφορά, αν συνδυαστεί και με τους νέους έπιστημονικό-τεχνολογικούς κλάδους πού αναπτύσσονται ραγδαία, μάς φέρνει αντιμέτωπους με μία καθημερινότητα άμφιόλου άξίας. Με μία καθημερινότητα πού κανείς θα είχε τό δικαίωμα να πεί, και θα άκουσσει ίσως παράδοξα, ότι ύπάρχει άυτόνομα και δέν έξυπηρετεί τις ανθρώπινες άνάγκες. Έχει, δηλαδή, συντελεστεί όχι άπλως μία γενικευμένη επίθεση στον φυσικό κόσμο, αλλά η πλήρης άντικατάστασή του από τό τεχνητό, κατασκευασμένο από τον άνθρωπο, περιβάλλον. Τό βασικό χαρακτηριστικό αυτής της μετάδωσης είναι ότι συνόδη και συνεχίζει να λαμβάνει χώρα χωρίς καμία ουσιαστική δημόσια συζήτηση πού να προκαλείται απ' όσους τη διαχειρίζονται, χωρίς να τίθεται τό έρώτημα γιατί γίνονται όλα αυτά και κυρίως για ποιόν. Στο εύρύ κοινό έχει δοθεί ελάχιστη δυνατότητα πρόσβασης στα άπαραίτητα δεδομένα. Πολλές από τις «κρίσιμες» πληροφορίες παραμένουν κάτω από άκρα κυβερνητική και βιομηχανική μυστικότητα. Δέν είναι λίγα τά παραδείγματα εκείνα, όταν δέν λείπει η αντίστοιχη έννημέρωση, πού δείχνουν ότι ύστερα από πιέσεις πολλές ένέργειες σταματούν (ή τουλάχιστον άναστέλλονται, π.χ. βιολογικά όπλα, πυρηνικές δοκιμές κ.ά.).

Η δραματική μεταβολή στον τρόπο πού έννημερώνομαστε, πού μορφωνόμαστε, πού εργαζόμαστε, πού διασκεδάζουμε, πού ζούμε δηλαδή, δείχνει να επιβάλλεται από κάποιους μεσοσίες πού όμως κανείς δέν άναρωτιέται από πού ήρθαν και γιατί θέλουν να μάς σώσουν. Η επίκληση μιας άδιόρατης (στούς πολλούς) προόδου είναι η μόνη επώδος. Αυτή η άπαθής στάση τό μόνο πού κάνει είναι να ύπονομεύει την ανθρώπινη ύπαρξη και να επιτρέπει τη διαιώνιση μιας κατάστασης πού δέν την έχουμε επιλέξει. Ό τρόπος με τον όποιο τά διάφορα τεχνολογικά έπιτεύγματα τελικά επηρεάζουν τη ζωή του ανθρώπου στη γη δέν έχει να κάνει με την τεχνολογία, πού άλλωστε είναι συνυφασμένη με τη φύση του ανθρώπου από τά πρώτα κιόλας δήματά του, αλλά με την καθαρά έρμηνευτική πρόθεση και πρακτική όποιον πραγματικά τά έλέγχει (και βέβαια τό έρώτημα πού ήδη έχει τεθεί είναι γιατί θα πρέπει να τά έλέγχει).

Είναι φανερό τό πώς η παγκόσμια καπιταλιστική κρίση εκμεταλλεύεται τη νέα τεχνολογική πραγματικότητα. Τά διάφο-

ρα προσωπεία που μπορεί να χρησιμοποιήσει φωτόσο, είτε φιλελεύθερα λέγονται αυτά είτε είναι με λίγο σοσιαλισμό πασπαλισμένα(!) (ακούστηκε ακόμα κι αυτό), είναι ζητήματα σημαντικά και υπό εξέταση σήμερα. Μιά ανάλυση του καπιταλιστικού τρόπου προσέγγισης των πραγμάτων δεν είναι αντικείμενο του παρόντος κειμένου. Όμως τό πόσο είναι προσκολλημένος σε οικονομικά στοιχεία και άριθμούς (ή κατάρρευση του Τείχους του Βερολίνου ήταν ίσως μόνο τό πρόσχημα για τήν αναγόρευση τής οικονομίας τής αγοράς σε μοντέλο οικονομικής αναφοράς), τό πόσο έχει θεοποιησει τήν αύξηση τής παραγωγικότητας με κάθε μέσο και τό πόσο ακόμα έχει αγνοήσει τήν ανθρωπιστική ευδόωση του ατόμου είναι δεδομένα προφανή. Τά προβλήματα που περνάει βέβαια είναι πολυδιάστατα και οι μέθοδοι που υιοθετεί για να τά ξεπεράσει ποικίλλουν. Ή έργασία ήταν πάντα ένα κύριο πεδίο εφαρμογής και πρωταρχικής αντιπαράθεσης. Όπως πολύ σωστά σημειώνεται και άλλου, «δέν είναι ή τεχνολογία αυτή καθ' έαυτή ίκανή από μόνη τής να αποτελέσει τόν κινητήριο μοχλό τής καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης/άνασυγκρότησης. Έπρεπε να πραγματοποιηθεί ένα άλμα και στην ίδια τήν οργάνωση τής εργασίας, γεγονός που κατέστη και τεχνικά δυνατό λόγω τής ανάπτυξης νέων τεχνολογιών και κυρίως τής πληροφορικής. Κατέστη έτσι δυνατό να προωθηθούν οι άπαραίτητοι μετασχηματισμοί τής παραγωγικής διαδικασίας και να εξασφαλιστούν οι διαφορετικοί και άλληλοσυμπληρούμενοι τρόποι πραγμάτωσης και άπόσπασης τής υπεραξίας. Κατέστη δυνατό όχι μόνο τεχνικά αλλά πολιτικά και κοινωνικά επίσης».

Ή κεντρική σημασία που πλέον έχει άποκτήσει ή πνευματική έργασία στην παραγωγική διαδικασία έχει δημιουργήσει νέους όρους αντιπαράθεσης (που ουσιαστικά καταλήγει σε μη αντιπαράθεση) και πιο έκλεπτυσμένους τρόπους παρέμβασης. Έχουμε περάσει σε μία διαφορετική φάση που κύριο χαρακτηριστικό τής δέν είναι τώρα ή ύποβίβασις του χειρωνακτικού έργατή και ή φανερός διαχωρισμός του από τήν άστική τάξη, αλλά ή καμουφλαρισμένη ύποταγή του συνόλου των «άμφισβητούντων», που όμως αφήνεται να πιστεύουν ότι συνδιαμορφώνουν τήν εκάστοτε πραγματικότητα. Τά μέσα τής πνευματικής παραγωγής είναι, και αυτά, ύπόθεση του κεφαλαίου.

Ό ρόλος τής Άριστεράς, που πλέον δοκιμάζεται και σε κυβερνητικά σχήματα, είναι άκριβώς να ξεσκεπάσει πρώτα άπ' όλα τέτοιου είδους πρακτικές, να άφυπνίσει τούς πολίτες ένεργοποιώντας τή λανθάνουσα αντίσταση και ένεργητικότητα τους και να προτείνει τρόπους για να ξεπεραστεί ή πολυδιάστατη κρίση που έπικρατεί. Μιάς Άριστεράς, όχι βέβαια ενός θεωρητικού σχήματος φραιοποιημένων καταστάσεων και συνθηκών. Μιάς ζωντανής πρακτικής που θάζει τόν άνθρωπο και τίς πραγματικές του ανάγκες σε πρώτη προτεραιότητα, που σέβεται τό περιβάλλον και τίς ιδιομορφίες του, τόν πολιτισμό και τή δυναμική του. Μιάς ιδεολογίας που έμπνέεται από τά σοσιαλιστικά ίωέδη τής έθνικής ανεξαρτησίας, τής πολιτικής άπτοτέλειας, τής οικονομικής αυτάρκειας, τής προοπτικής για μία συνεχή ποιοτική καλύτερευση του έπιπέδου τής ζωής όλων των πολιτών χωρίς όποιουδήποτε είδους διακρίσεις.

Σίγουρα τό έγχείρημα αυτό μόνο δυσκολίες παρουσιάζει. Ή άφομοίωση κάθε διαφορετικής ματιάς προς χάριν τής όμοιομορφίας και ή μειωμένη συλλογική ίκανότητα σ' έναν άποξενωμένο κόσμο, άπογυμνωμένο από κάθε έννοια συντροφικότητας, είναι πράγματα ύπαρκτά, που τά ζούμε καθημερι-

νά. Τό να προσπαθήσει κανείς να άναστρέψει αυτό τό χειμαρρώδες ρεύμα τής τεχνικοποίησης των πάντων είναι ταυτόχρονα και μία επικίνδυνη ύπόθεση. Μπορεί πολύ εύκολα να ύποπέσει στη παγίδα τής πλήρους άπτοιδεολογικοποίησης. Όμως σ' αυτή τήν περίπτωση θά έχει κάνει τό ίδιο λάθος. Τό κοινωνικό, πρώτα άπ' όλα συνειδητοποιημένο, σώμα είναι αυτό που μπορεί να δράσει ως τό σταθερό σημείο ενάντια σε κάθε πρωταικό πνεύμα, σε κάθε άπόπειρα συγκάλυψης των σχεδίων μιάς ήδη άποτυχημένης κρατικής πολιτικής.

Λόγοι συναισθηματικοί δέν μπορεί να είναι τά μοναδικά όπλα μας σ' αυτόν τόν άγώνα. Μέλημά μας δέν είναι (μόνο) να σώσουμε τό τομάρι μας. Άπό τή στιγμή που μία άλλη προβληματική θά μπορέσει να σπάσει τά στεγανά μιάς μικρής όμάδας διανοουμένων, μιάς «κάστας» ανθρώπων με κοινούς στόχους και ενδιαφέροντα, να βγει στην κοινωνία, τότε και μόνο τότε θά έχει, άχνά έστω, διαγραφεί μία διαφορετική προοπτική.

V

Ίσως σκιαγραφήθηκε έδώ ή διάσταση μεταξύ του τεχνολογικού έπιφαινόμενου και τής ανθρώπινης (κυριολεκτικά) καθημερινής δραστηριότητας. Ή μεγάλη άπόσταση μεταξύ τής τεχνολογικής πράξης και τής ανθρώπινης άνέλιξης. Δέν θά πρέπει να θεωρήσουμε τίποτα δεδομένο όσον άφορά τίς προθέσεις όσων, με τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο, στοχεύουν στον άποπροσανατολισμό από τίς ανθρώπινες αξίες. Άξίζει τήν προσοχή να δημιουργήσουμε τό πλαίσιο έκείνο που θά μάς όδηγήσει στο να καταλάβουμε ότι τό πρόβλημα του ανθρώπου δέν είναι πώς να κατασκευάσει μία έρωτική μηχανή για να άναπληρώσει τό κενό, τή μοναξιά του. Τό ζητούμενο είναι πώς θά καταφέρει να έπιστρέψει στην ανθρώπινη ούσία, να ξαναανακαλύψει τά πραγματικά συστατικά τής ζωής του, να βρει τά πρωτεύοντα έκείνα στοιχεία που θά τόν όδηγήσουν σε μία νηφάλια αντιμετώπιση των νέων δεδομένων που άδιάλειπτα εισάγει ή τεχνολογική κατάσταση. Γιατί σίγουρα δέν πρέπει να προσαρμόσουμε τόν τρόπο ζωής μας σε κάτι άλλο, αλλά φροντίδα μας είναι να ύπηρετήσουμε με κάθε μέσο, και με τή βοήθεια τής τεχνολογίας, τή δημιουργικότητα του ανθρώπου, τή φυσική του δύναμη που δέν γνωρίζει όρια.

1. Τό παράδειγμα είναι του δασκάλου μου Άριστείδη Μπαλτά.
2. Lewis Mumford. «Ή Πρώτη Μεγαμηχανή», στο *Ό Μύθος τής Μηχανής* (μτφ. Ζήσης Σαρίκας). Ίψιλον. 1985. σσ. 57-73.
3. Langdon Winner. «Do artifacts have politics?», στο Donald Mackenzie and Judy Wajcman (eds). *The Social shaping of Technology*. Open University Press, 1985. σσ. 26-38.
4. Jerry Mander. «Tyranny of Technology», *Resurgence*. No 164. 1994. σ. 24.
5. Βασίλης Ζουναλής. «Νέες Τεχνολογίες. Μύθος και Πραγματικότητα». *Ό Πολίτης*. τ. 81-82 (9-10). 1987. σ. 49.

Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: Ένα βήμα μπροστά, δύο βήματα πίσω¹

της Ελένης Χοντολίδου

Ακόμη και εάν δεν είχε οργανωθεί ή εκδηλωθεί το Έθνηκο Κέντρο Βιβλίου, θά έπρεπε να μιλήσω για την αξιολόγηση στο μάθημα της λογοτεχνίας για δύο λόγους: ο πρώτος είναι ότι όχι πριν από πολύ καιρό (μόλις τον Οκτώβριο του 1996) είχα πραγματοποιήσει, στο πλαίσιο του Πανελληνίου Συνεδρίου της Ομάδας Έρευνας για τη Διδασκαλία της Λογοτεχνίας² με θέμα «Λογοτεχνία και Έκπαίδευση», ανακοίνωση με τό ίδιο θέμα. Ο δεύτερος είναι ότι με έμμεσο τρόπο τό όνομά μου —μέσω της διδακτορικής μου διατριβής— αναφέρεται σε δύο από τά βασικά κείμενα³ πάνω στα όποια έχει βασιστεί ή αλλαγή του τρόπου αξιολόγησης για τό μάθημα της λογοτεχνίας.

Είναι δύσκολο και άχαρο να μιλάει κανείς για την αξιολόγηση στίς μέρες μας και θά προσπαθήσω να είμαι όσο τό δυνατόν νηφαλιότερη και ψυχραιμότερη, παρ' όλο πού θεωρώ ότι ή ήθική έκπτωση στο γενικότερο κλίμα του ελληνικού σχολείου έχει φτάσει σε σημεία άπροχώρητα και άφόρητα. Από την άλλη, ή έλλειψη μακροχρόνια παγιωμένων θεσμών και τό γενικότερο έλλειμμα δημοκρατίας κάνει τίς συζητήσεις περι τό εκπαιδευτικά ζητήματα να θυμίζουν συζητήσεις καφενείου μεταξύ φίλων ομάδων Βορρά - Νότου.

Τό κομμικό σημείο στη μεταρρύθμιση πού πραγματοποιείται στίς μέρες μας είναι —κατά τούς κρατούντες— ή αναβάθμιση του Λυκείου μέσω της θέσπισης του Ένιαίου Λυκείου.

«Η αναβάθμιση αυτή θά γίνει με τή σταδιακή αναμόρφωση της δομής του Λυκείου πρός την κατεύθυνση του Ένιαίου Λυκείου, την αλλαγή των προγραμμάτων και των βιβλίων, τόν έκσυγχρονισμό των διδακτικών μεθόδων, τή συστηματική έπιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των στελεχών της εκπαίδευσης καθώς και με τή βελτίωση της κτιριακής και υλικοτεχνικής υποδομής των σχολείων, τομείς στους όποιους έχει ήδη άρχισι να γίνεται σημαντικό έργο» (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας 1997. *Αξιολόγηση των μαθητών της Α' τάξης Λυκείου: γενικές όδηγιές και στοιχεία μεθοδολογίας*. ΟΕΔΒ, Αθήνα, σ. 7, διά στόματος Μιχάλη Κασσωτάκη).

Ός έδω καλά, θά παρατηρούσε και ένας τριτοετής φοιτητής της παιδαγωγικής, ό όποιος τό πρώτο πράγμα πού μαθαί-

νει από τούς δασκάλους του στον Τομέα Παιδαγωγικής είναι ότι: «Τά προγράμματα μάθησης και διδασκαλίας αποτελούν ένα κομμάτι μόνον του ευρύτερου συστήματος "σχολείο", τό όποιο καλόν είναι να εξετάζεται πάντοτε ως ένα αδιάσπαστο και ένιαίο (όργανικό) σύνολο. Η έπιμέρους εξέταση τόσων προγραμμάτων, όσο και των διαφόρων στοιχείων πού τά άπαρτίζουν γίνεται για λόγους μεθοδολογικούς και μόνον» (Χοντολίδου, πανεπιστημιακές σημειώσεις για φοιτητές στο μάθημα Προγράμματα Διδασκαλίας). Δηλαδή, με άλλα λόγια, και τά τέσσερα δομικά στοιχεία των προγραμμάτων: σκοποί-στόχοι, περιεχόμενο, μεθόδευση, αξιολόγηση αλλά και όλα τά συστατικά μέρη ενός εκπαιδευτικού συστήματος συνιστούν ένα αδιάσπαστο σύνολο. Έπιμέρους αλλαγές σε ένα συστατικό έπιφέρουν κραδασμούς σε όλα τά υπόλοιπα. Αλλάζοντας μόνον ένα κομμάτι του συστήματος αλλάζεις ουσιαστικά όλόκληρο τό σύστημα. Τό ζήτημα είναι πώς όταν αλλάζεις τό τελευταίο (όχι αξιολογικά αλλά στη λογική σειρά) συστατικό, εν προκειμένω την αξιολόγηση και μόνον αυτήν (αξιολόγηση μαθητών, εκπαιδευτικών, σχολικής μονάδας), καθώς τά υπόλοιπα σημαντικότερα στοιχεία παραμένουν έντελώς τά ίδια (σκοποί προγραμμάτων, βιβλία, μεθόδευση, έπιμόρφωση, κτιριακό, τό συνολικότερο ήθος του σχολείου...) δέν πραγματοποιείς καμία ουσιαστική αλλαγή, πόσο μάλλον εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Η μονοδιάστατη αλλαγή στην αξιολόγηση, λοιπόν, έπιφέρει μηχανιστικές και τεχνοκρατικές αλλαγές χωρίς ουσία και περιεχόμενο, ακόμη και όταν —όπως θά δούμε— έπιχειρούνται και κάποιες καινοτομίες κατά βάσιν θετικές.

Οί εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις δύσκολα στέφονται με έπιτυχία. Πολύ συχνά ό όρος «μεταρρύθμιση» συνδυάζεται με τή λέξη πρόβλημα (ή μεταρρύθμιση παρουσιάζει προβλήματα, τό πρόβλημα της μεταρρύθμισης κλπ.). Ποιός όμως έχει τό πρόβλημα; Καί γιατί είναι ύποχρεωτικό να δεχθούμε a priori όποιαδήποτε μεταρρυθμιστική άπόπειρα ως θετική; Η βιβλιογραφία θεωρεί συνήθως τόν εκπαιδευτικό ως αντίπαλο και έχθρό της μεταρρύθμισης.⁴ Είναι όμως πράγματι έτσι;

Οί άπόψεις πού τοποθετούν τόν εκπαιδευτικό ή και τούς μαθητές στην πρώτη γραμμή των έμποδίων για την ολοκλήρωση μιας μεταρρυθμιστικής αλλαγής είναι θεωρητικές χωρίς καμιά πιθανότητα έπιτυχούς εφαρμογής τους στην πράξη. Τό

έδαφος στο οποίο δοκιμάζεται κάθε παιδαγωγική θεωρία είναι η εκπαιδευτική πράξη· ο τρόπος που υλοποιείται αυτή ή θεωρία από τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές τους έχει μεγαλύτερη σημασία και αξία από τη βαρύτητα μιάς παιδαγωγικής θεωρίας καθ' εαυτήν.

Συχνά, επίσης, οι απόψεις αυτές υιοθετούν μιά στάση αυτονομίας για τη μεταρρύθμιση (σπάνια θέτουν ερωτήματα για την υπάρχουσα ιεραρχία στο σχολείο). Μιά πληρέστερη αντίληψη για τη μεταρρύθμιση και τά προγράμματα διδασκαλίας δεν θα περιόριζε το ζήτημα στις δραστηριότητες των εκπαιδευτικών και μάλιστα στις δραστηριότητές τους μέσα στη σχολική τάξη.

«Αν η εκπαιδευτική εμπειρία τόσο των εκπαιδευτικών, όσο και των μαθητών πρόκειται να αποτελέσει ρεαλιστική πιθανότητα για την ανθρώπινη απελευθέρωση, τότε θα συμπεριλάβει στην ανάλυσή της και πολλούς άλλους, οι οποίοι δεν έχουν άμεση σχέση με το σχολείο, καθώς και δραστηριότητες κάθε είδους εκ μέρους των εκπαιδευτικών και των μαθητών, οι οποίες κατ' αρχήν δεν θα φαίνονταν σχετικές με το σχολείο ή δεν θα όνομάζονταν με όρους συμβατικούς εκπαιδευτική πρακτική» (Young, 1975:190).

Αυτός που ανθίσταται όμως στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις δεν είναι τόσο ο εκπαιδευτικός όσο ο ίδιος ο θεσμός του σχολείου με τους οικονομικούς και πολιτικούς του προσδιορισμούς/περιορισμούς (Άλτουσερ, 1981). Είναι το πλαίσιο και τα περιθώρια του σχολείου τα οποία πρέπει να διευρυνθούν προκειμένου να πραγματοποιηθούν κάποιες μεταρρυθμίσεις, εκτός και εάν αναφερόμαστε σε διοικητικού τύπου αλλαγές οι οποίες πραγματοποιούνται αυτόματα.⁵

Όπως θα επιχειρήσω να αποδείξω στη συνέχεια, η μεταρρύθμιση που επιχειρείται είναι σαφέστατα εξωτερικού τύπου και μάλιστα σε ύψος κανονιστικό και τεχνοκρατικό.

Συναφή με τα παραπάνω είναι και τα εξής ερωτήματα/θέματα προς συζήτηση:

- Ποιός και με ποιόν τρόπο σχεδιάζει τις μεταρρυθμίσεις και τις αλλαγές προγραμμάτων;
- Τι περιεχόμενο και τί κατεύθυνση έχουν οι μεταρρυθμίσεις;
- Ποιοί είναι οι παράγοντες που συντελούν στην επιτυχία ή όχι ενός μεταρρυθμιστικού έγχευματος;
- Το σχολείο ως θεσμός ανάμεσα στην ανανέωση και τη συντήρηση.

Τό βασικό ύποστηρικτικό παιδαγωγικό κείμενο της μεταρρύθμισης (ουσιαστικά της αξιολόγησης) στο Λύκειο στην πορεία προς την Τριτοβάθμια Έκπαίδευση είναι τό τεύχος (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας (1997). *Αξιολόγηση των μαθητών της Α' τάξης Λυκείου: γενικές οδηγίες και στοιχεία μεθοδολογίας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα) που συντάχθηκε από 'Ομάδα Έργασίας: «προϊόν σοβαρού προβληματισμού και επίπονης εργασίας εμπειρών εκπαιδευτικών και ειδικών επιστημόνων» με συντονισμό του καθηγητή της παιδαγωγικής Μιχάλη Κασσωτάκη. Τό κείμενο αυτό χαρακτηρίζεται από μία σαφέστατα τεχνοκρατική αντίληψη για την εκπαίδευση και τις προτεινόμενες αλλαγές. Είναι ένα βαθύτατα πολιτικό κείμενο, με την έννοια ότι στηρίζει τις αλλαγές του συγκεκριμένου υπουργού Παιδείας, χωρίς να παίρνει την απαιτούμενη απόσταση που χρειάζεται ή επιστήμη ώστε να είναι και επιστήμη και κριτική. Απουσιάζει παντελώς ή κριτική διάσταση

καθώς και μία θεωρία για την κοινωνία, την εκπαίδευση, την αξιολόγηση. Τό κείμενο ώστόσο είναι έντονα σχετικό με τις τελευταίες εξελίξεις στο χώρο της παιδαγωγικής γενικότερα (βλ. συνοπικότατη αναφορά στην έρευνα δράσης, σ. 56) και της αξιολόγησης ειδικότερα (αυθεντική αξιολόγηση με φάκελο και συνθετικές εργασίες) αλλά ή έντονη αυτή δέν κοινοποιείται με πολιτικούς και κοινωνιολογικούς όρους στην κοινότητα των άμεσα ενδιαφερομένων, δηλαδή στις ομάδες αναφοράς των εκπαιδευτικών, μαθητών, γονιών. Υποθετείται τό μοντέλο της *αυταρχικής* επιστημονικής γνώσης *εργαλείο* στά χέρια των ειδικών. Τό μοντέλο μεταρρύθμισης που σαφώς λανθάνει είναι τό *πολιτικό μοντέλο μεταρρύθμισης*, δηλαδή λανθάνει ή αντίληψη ότι «ή μεταρρύθμιση θά επιβληθεί γιατί τό κυβερνών κόμμα έχει την πλειοψηφία».

Πρίν προχωρήσουμε σε έπιμέρους κριτική ανάλυση του τεύχους, θά σημειώσουμε ότι οι ίδιοι οι συντάκτες του τεύχους κλείνοντας τό κεφάλαιο «Η αξιολόγηση των μαθητών στο Λύκειο. Η κατάσταση σήμερα και οι στόχοι των σχετικών αλλαγών», αφού παραθέσουν δέκα σημεία - στόχους των αλλαγών στην αξιολόγηση του μαθητή, καθ' όλα θετικών και ευπρόσδεκτων κατ' αρχήν, σημειώνουν:

«Η πραγματοποίηση όλων αυτών δέν είναι άσφαλώς εύκολη υπόθεση ούτε μπορεί να επιτευχθεί μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Κάτι τέτοιο γίνεται άκόμη πίο δύσκολο, αν δέν αλλάξουν πολλές άλλες παράμετροι που επηρεάζουν καθοριστικά τό τί γίνεται μέσα σε μιά σχολική τάξη, άρα και την αξιολόγηση των μαθητών. Αυτό σημαίνει ότι ή ολοκλήρωση της επίτευξης των παραπάνω στόχων θά απαιτήσει χρόνο και μεγάλη προσπάθεια. Θά πρέπει να ξεπεράσει πιθανές δυσκολίες και αντιδράσεις, φυσικό επακόλουθο κάθε σημαντικής καινοτομίας. Αν όμως αναμένουμε να εξασφαλιστούν όλες οι προϋποθέσεις για να βελτιώσουμε και τή διαδικασία αξιολόγησης των μαθητών, ή παρέμβασή μας στον κρίσιμο αυτό τομέα θά καθυστερήσει πάρα πολύ. Γι' αυτό επιλέχθηκε ή λύση της παράλληλης σταδιακής διορθωτικής δράσης τόσο στην αξιολόγηση όσο και στους παράγοντες που την επηρεάζουν» (sic!) (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας (1997). *Αξιολόγηση των μαθητών της Α' τάξης Λυκείου: γενικές οδηγίες και στοιχεία μεθοδολογίας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, σ. 14).

Ήδη, όπως αντιλαμβάνεστε, δρισκόμαστε στο χώρο των «εκπτώσεων». Αντί να εκπονήσουμε προγράμματα και διδλία, να επιμορφώσουμε και να αναβαθμίσουμε την υλικοτεχνική υποδομή αλλά και τό ανθρώπινο δυναμικό, αντί να συγκροτήσουμε τή θεωρητική μας άποψη για την εκπαίδευση, την κουλτούρα, την κοινωνία, προχωρούμε στην «παράλληλη σταδιακή διορθωτική δράση» μέσω της αξιολόγησης. Στη σελίδα 10 του ίδιου πάντοτε φυλλαδίου διαβάζουμε: «ή έκταση και ό σκοπός του τεύχους αυτού δέν μάς επιτρέπουν να αναλύσουμε τις κοινωνικές λειτουργίες της αξιολόγησης» (sic!). Άς τις άποκρύψουμε λοιπόν, άς μήν σχολιάσουμε τή βαθιά ταξικότητα της επιχειρούμενης μεταρρύθμισης και άς παραβλέψουμε τό γεγονός ότι τά ήδη προβληματικά και υποβαθμισμένα Τεχνικά Λύκεια (μεταμορφωμένα σε ΤΕΕ) θά υποβαθμισθούν άκόμη περισσότερο, καθώς θά δέχονται έναν όλοένα αυξανόμενο αριθμό μαθητών από τά Ένιαία Λύκεια (υπολογίζεται σε 50.000 μαθητές), μαθητές που θά είναι άδύνατον να περα-

τώσουν τις σπουδές τους εκεί, μιάς και τό νέο σύστημα αξιολόγησης είναι ακόμη ταξικότερο, αυστηρότατα επιλεκτικό και πολύ δύσκαμπτο.

Άλλα ἄς δοῦμε ἀπό κοντά τό νέο σύστημα αξιολόγησης. Τό νέο σύστημα εισάγει:

α) τή συμμετοχή στήν καθημερινή ἔργασία τῆς τάξης καί τή συνολική δραστηριότητα στό σχολεῖο μέσω φύλλων αξιολόγησης καί τοῦ φακέλου δραστηριοτήτων τῶν μαθητῶν (θά συζητηθοῦν στή συνέχεια),

β) τήν ἐπίδοση στίς γραπτές ἐξετάσεις πού τίς διακρίνει σέ:

- διαγνωστικές,
- ἐνδιάμεσες πού διακρίνονται σέ:
 - ὀλιγόλεπτες,
 - ὠριαίες καί
 - δοκιμασίες σέ εὐρύτερες ἐνότητες
- καί τελικές,

γ) ἔργασίες τίς ὁποῖες πραγματοποιεῖ ὁ μαθητής στό σχολεῖο καί στό σπίτι:

- μικρές ἔργασίες - ἀσκήσεις
- μεγαλύτερες συνθετικές - δημιουργικές ἔργασίες

Ὅσον ἀφορᾷ τά εἶδη τῶν ἐρωτήσεων, αὐτά διακρίνονται σέ:

1. προφορικές ἐρωτήσεις
2. γραπτές ἐρωτήσεις. Αὐτές μέ τή σειρά τους διακρίνονται σέ:

2.1. ἀνοιχτές ἐρωτήσεις ἢ ἐρωτήσεις ἐλεύθερης ἀνάπτυξης

(παράδειγμα: Νά ἀναφέρετε στούς στίχους στούς ὁποίους ἔχουμε τήν πλοκή τοῦ μύθου, τήν κορύφωση τῆς περιπέτειας καί νά δικαιολογήσετε τήν ἀπάντησή σας)

2.2. ἐρωτήσεις σύντομης ἀπάντησης

(παράδειγμα: Νά ἀναφέρετε τούς στίχους στούς ὁποίους ἔχουμε τήν πλοκή τοῦ μύθου, τήν κορύφωση τῆς περιπέτειας)

2.3. κλειστές ἢ ἀντικειμενικοῦ τύπου ἐρωτήσεις, οἱ ὁποῖες διακρίνονται σέ:

- 2.3.1. ἐρωτήσεις τῆς μορφῆς «σωστό-λάθος» ἢ διαζευκτικῆς ἀπάντησης
- 2.3.2. ἐρωτήσεις πολλαπλῆς ἐπιλογῆς
- 2.3.3. ἐρωτήσεις σύζευξης
- 2.3.4. ἐρωτήσεις διάταξης
- 2.3.5. ἐρωτήσεις συμπλήρωσης κενοῦ.

Δέν θά ἦταν ἴσως χάσιμο χρόνου νά ἐπιμείνουμε σέ ἀρνητική κριτική τῶν προτεινόμενων μεθόδων πλὴν τοῦ φακέλου καί τῶν συνθετικῶν ἔργασιῶν (αὐτῶν δηλαδή τῶν τεχνικῶν αξιολόγησης πού ἐντάσσονται σέ αὐτό πού ὀνομάζουμε «αὐθεντική αξιολόγηση») μέ τίς ὁποῖες θά ἀσχοληθοῦμε στή συνέχεια καί οἱ ὁποῖες συνιστοῦν οὐσιαστικά ἕνα θετικό θῆμα καί μιὰ οὐσιαστικά ἐναλλακτική πρόταση, ἐφόσον βεβαίως οἱ συνθήκες τοῦ σχολεῖου ἀλλάξουν οὕτως ὥστε νά ἐπιτρέπουν τήν πραγματοποίηση τῆς αὐθεντικῆς αξιολόγησης... Οἱ δεύτερες ἐντάσσονται σαφῶς στό μοντέλο τῆς «ἐρμηνευτικῆς αξιολόγησης» ἐνῶ οἱ πρῶτες στό «ἐμπειρικό-μπαχαθιοριστικό μοντέλο αξιολόγησης» (Λάμνιαν, 1997). Γιά τό «κριτικό μοντέλο αξιολόγησης» οὔτε λόγος βεβαίως νά γίνεται στό ὑπάρχον ἐκπαιδευτικό σύστημα.

Ἄς δώσουμε στό λόγο σέ κάποια ἄλλη ὁμάδα, αὐτήν πού στό πλαίσιο τοῦ 2ου Κοινοτικοῦ Πλαισίου Στήριξης - ΕΠΕΑΕΚ συνένταξε τήν πρόταση τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας γιά τό Γυμνάσιο καί Λύκειο:⁶

«Ἡ εἰδική φύση τοῦ μαθήματος, ἡ πολυσημία τοῦ λογοτεχνικοῦ λόγου καί ἡ ἐρμηνευτική πολλαπλότητά του, σέ συνδυασμό μέ τή ζητούμενη ἀναγνωστική ἐλευθερία καί παραγωγή προσωπικοῦ λόγου ἐν μέρει μόνο ἐπιτρέπουν τήν αξιολόγηση τοῦ μαθήματος μέ ἐρωτήσεις ἀντικειμενικοῦ τύπου. Τά ζητούμενα ἀπό τό κείμενο εἶναι καλύτερο νά διατυπώνονται ὡς ἐρωτήσεις ἐλεύθερης ἀνάπτυξης (ἀνοιχτές) ἢ σύντομης ἀπάντησης ἢ μέ συνδυασμό αὐτῶν τῶν δύο τύπων. Ὅποτε δίνονται ἐρωτήσεις ἀντικειμενικοῦ τύπου, γιά νά ἀποφεύγεται ἡ τυχαία ἢ μηχανιστική ἀπάντηση, καλό εἶναι αὐτές νά συνδυάζονται μέ ἐρωτήματα ἐλεύθερης ἀνάπτυξης (κυρίως τῆς μορφῆς: "Νά δικαιολογηθεῖ ἡ ἀπάντηση"). (ΥΠΕΠΘ/Παιδαγωγικό Ἰνστιτούτο (1998). *Ἐνιαῖο Πλαῖσιο Προγράμματος Σπουδῶν - Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας (Γυμνάσιο - Λύκειο)*, σ. 29).

Οἱ κλειστές ἢ ἀντικειμενικοῦ τύπου ἐρωτήσεις πού προτείνονται ἀπό τό ὑπουργεῖο στό φυλλάδιο: ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Ἐκπαιδευτικῆς Ἐρευνας (1998), *Ἀξιολόγηση τῶν μαθητῶν τῆς Β' Λυκείου στή Νεοελληνική Λογοτεχνία (τεύχος Α')*, βασίζονται στό σύστημα ταξινομίας τῶν Ν.Λ. Dill, Α.С. Purves, J. Weiss καί Α. W. Foshay, πού εἶχε δημιουργηθεῖ βασισμένο στό γενικότερο σύστημα ταξινομίας τοῦ Bloom προκειμένου νά ταξινομηθοῦν προγράμματα διδασκαλίας λογοτεχνίας (καί ὄχι ἐρωτήσεων, ὅπως ἐσφαλμένα λένε οἱ συντάκτες τοῦ φυλλαδίου, σ. 7).⁷

Ἄν οἱ σκοποὶ προκύπτουν ἀπό τή φιλοσοφία τοῦ σχεδιασμοῦ τῶν προγραμμάτων, οἱ στόχοι προκύπτουν ἀπό τήν ἐπιθυμία τῆς πολιτείας γιά ἔλεγχο τῆς ἐπίτευξής τους. Οἱ σκοποὶ, ὄντας γενικοί, πρέπει νά μεταφραστοῦν (σύμφωνα πάντοτε μέ τούς ὑποστηρικτές τῶν στόχων) σέ εἰδικότερες μορφές συμπεριφορᾶς (οἱ ὁποῖες προκύπτουν ἀπό τή μάθηση πού συντελεῖται στό σχολεῖο), τίς ὁποῖες οἱ ὁμάδες ἀναφορᾶς (ὑπουργεῖα Παιδείας, ἐκπαιδευτικοί, γονεῖς...) μποροῦν νά ἀναγνωρίσουν. Οἱ στόχοι διατυπώνονται ὑπό μορφήν ρήματος («νά συμμετέχουν οἱ μαθητές πρόθυμα σέ ὅ,τι ὀρίζετε...»), τό κέντρο βάρους μεταφέρεται σιγά σιγά ἀπό τήν ὕλη καί τό περιεχόμενο μάθησης στούς στόχους τῆς διδασκαλίας καί ἀπό τήν ἴδια τήν ἐκπαιδευτική διαδικασία στήν αξιολόγηση τῶν στόχων. (Ἄλλωστε οἱ στόχοι εἶναι στενά δεμένοι μέ τήν αξιολόγηση τόσο τῶν μαθητῶν καί τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ὅσο καί τοῦ ἴδιου τοῦ προγράμματος.)

Γύρω ἀπό τούς στόχους ἔχει γίνει (καί πραγματοποιεῖται ἀκόμη) μεγάλη συζήτηση μέ σαφέστατες πολιτικές προεκτάσεις, γιὰτί σαφέστατες εἶναι καί οἱ σηματοδοτήσεις τῶν στόχων. Ὑπό μορφήν ἐρωτημάτων γίνεται ἀπόπειρα παρουσίασης τῆς κριτικῆς τῶν στόχων στά προγράμματα διδασκαλίας:

- Εἶναι δυνατόν νά περιοριστεῖ ὁ ρόλος τῆς ἐκπαίδευσης στήν ἐπίτευξη στόχων;
- Εἶναι τό ἴδιο πράγμα ἡ ἐκπαίδευση καί ἡ ἀσκηση; (education - training);
- Εἶναι δυνατόν ὅλοι οἱ σκοποὶ τῆς ἐκπαίδευσης νά μεταφραστοῦν σέ στόχους;
- Αὐτό πού πραγματικά εἶναι ἐπιθυμητό στό σχολεῖο εἶναι κυρίως ἡ ἀλλαγὴ συμπεριφορᾶς τῶν μαθητῶν;
- Μήπως ἡ ὑπεραιοδοξία πού προκύπτει ἀπό τήν υἰοθέτηση στόχων (οἱ εὐκρινεῖς στόχοι εὐκολύνουν τό ἔργο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καί ὑποδοιοῦν τήν ἐπίδοση τῶν μαθητῶν) ὑποκρύπτει τίς ταξικές διαφορές μεταξύ τῶν μαθητῶν;

- Πόσο ρεαλιστική είναι η υιοθέτηση στόχων σε κάθε μάθημα (διδασκτική ενότητα);
- Πόσο επιθυμητή είναι η ύπαρξη των στόχων;
- Μήπως η ύπαρξη στόχων υποβιβάζει τη διδασκαλία και δεν επιτρέπει στον εκπαιδευτικό να εκμεταλλεύεται τα όποια μη προγραμματισμένα συμβαίνουν στην τάξη του;

Τό τεύχος αυτό (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας (1998), *Άξιολόγηση των μαθητών της Β' Λυκείου στη Νεοελληνική Λογοτεχνία (τεύχος Α')*) εξειδικεύει τό προηγούμενο - «ευαγγέλιο» της άξιολόγησης (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας (1997), *Άξιολόγηση των μαθητών της Α' τάξης Λυκείου: γενικές οδηγίες και στοιχεία μεθοδολογίας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα). Έδώ περιορίζεται ό αριθμός των ερωτήσεων «αντικειμενικού τύπου» λόγω της πολυστημίας των λογοτεχνικών κειμένων. Έτσι οι ερωτήσεις πού προτείνονται παραδειγματικά για τά δεκαεξι λογοτεχνικά κείμενα του φυλλαδίου ανήκουν στις ακόλουθες εξειδικευμένες κατηγορίες του ταξινομητικού συστήματος του Bloom, όπως έχει εξειδικευθεί από τους συνεργάτες του:

- κατηγορία γνώσεων
- κατηγορία εφαρμογών
- κατηγορία έκφρασμένων αντιδράσεων - αποκρίσεων.

Ακολουθούν παραδείγματα εργασιών για τό σπίτι και παραδείγματα συνθετικών - δημιουργικών εργασιών.⁸ Οι ερωτήσεις αυτές περιγράφουν τήν άνοδική πορεία του μαθητή από τους απλούστερους στους υψηλότερους στόχους, από τά εύκολότερα στα δυσκολότερα θέματα. Από τεχνική άποψη ως ερωτήσεις ανήκουν σε όλα τά είδη των ερωτήσεων πού παρουσιάσαμε παραπάνω (δηλαδή είναι άνοιχτές ερωτήσεις ή ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης, ερωτήσεις σύντομης άπάντησης, κλειστές ή αντικειμενικού τύπου ερωτήσεις, οι όποιες διακρίνονται σε ερωτήσεις της μορφής «σωστό - λάθος» ή διαζευκτικής άπάντησης, ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, ερωτήσεις σύζευξης, ερωτήσεις διάταξης, ερωτήσεις συμπλήρωσης κενού).

Λίγα μόνον λόγια για τίς ερωτήσεις «ελεύθερης ανάπτυξης» πού είναι και οι ούσιαστικότερες στό μάθημα της λογοτεχνίας: Πόσο πραγματικά «ελεύθερη» είναι ή ανάπτυξη αυτή; Είναι πραγματικά ελεύθερος ό μαθητής (δηλαδή θά άξιολογηθεί με τόν ίδιο τρόπο άν δώσει τήν άναμενόμενη αλλά και τήν αντίθετη ή διαφορετική από τήν άναμενόμενη άπάντηση;) Και κάτι ακόμη: Είναι έτοιμοι οι μαθητές να πραγματευθούν ελεύθερα τά ζητήματα πού θέτει ή λογοτεχνία ως θεσμός αλλά και τό κείμενο ως τέτοιο στό ελληνικό σχολείο, τή στιγμή πού ή μεθόδευση της διδασκαλίας και ή γενικότερη φιλοσοφία του μαθήματος έχει παραμείνει ή ίδια;

Αυτό πού δέν κάνουν οι ερωτήσεις αυτές είναι να έξυπηρετούν μιá άλλη λογική για τό μάθημα της λογοτεχνίας και τή διδασκαλία του, να υιοθετούν νέες πρακτικές και να υποβάλουν νέες αντιλήψεις για τή διδασκαλία της λογοτεχνίας.

Η συγκεκριμένη ταξινόμια στόχων, όπως και κάθε άλλη ταξινόμια εξάλλου, στηρίζεται στον θετικισμό, στην εμπειρική παιδαγωγική και έμμέσως πλύν σαφώς καταστρατηγεί κάθε έννοια πολυστημίας του κειμένου, πολυφωνικής ανταπόκρισης και πρόσληψής της. Πιό συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις πού προτείνονται προϋποθέτουν τήν ύπαρξη *αυτών των συγκεκριμένων άπαντήσεων*⁹ πρό και έρήμην της συγκεκριμένης διδασκαλίας. Η θεωρία για τή λογοτεχνία πού λανθάνει πίσω από τίς ερωτήσεις αυτές είναι ή «έρμηγεία». Η λογοτεχνία είναι ένα

παγιομένο σύνολο γνώσεων πού ό εκπαιδευτικός, ό φροντιστής, ό γονιός (άκόμη και ό συγγενής ή ό οικογενειακός φίλος, στον όποιο προστρέχουν τόν τελευταίο καιρό οι μαθητές και οι γονείς τους) μεταβιβάζει ως λιμάντας τήν άκαδημαϊκή γνώση στα παιδιά, πού με τή σειρά τους ως άδεια δοχεία θά γεμίσουν με αυτή τή γνώση και θά τήν άναπαράγουν με λιγότερη ή περισσότερη ακρίβεια και γλωσσικό πλούτο, ανάλογα με τήν κοινωνική τους προέλευση σε συνδυασμό με τό μορφωτικό επίπεδο των γονιών τους. Η πληθώρα όνομάτων των κατά τά άλλα έγκριτων φιλολόγων και των κριτικών της λογοτεχνίας πού χρησιμοποιούνται από τους συντάκτες του κειμένου αυτού δέν υπογραμμίζει εξάλλου (λ.χ. «Πρόβλ. τήν έρμηγεία του Θέμελη...»); Στην τάξη οι μαθητές και ό εκπαιδευτικός δέν καλούνται και δέν ένθαρρύνονται να συνομιλύν με τά κείμενα με τά δικά τους μέσα και «δπλα», αλλά με τά δπλα κάποιων άλλων. Καλούνται να παπαγαλίσουν, στην καλύτερη περίπτωση να ένστεριστούν — και όχι πάντως να συζητήσουν και να άπορρίψουν — τίς άπόψεις κάποιων άλλων, τρίτων, πού δέν συμμετείχαν στό μάθημα.

Τί μένει από τήν ούσία του μαθήματος της λογοτεχνίας μέσω αυτής της τραγικά γραφειοκρατικής και τεχνοκρατικής διαδικασίας της τράπεζας ερωτήσεων, των ηλεκτρονικών τρόπων συμπλήρωσης της άξιολόγησης των μαθητών; Τό γεγονός ότι: «στέκει ό Σουλιώτης ό καλός παράμερα και κλαίει» καθώς έμεις με άμηχανία δέν μπορούμε σε μία άράδα να πούμε: ούτε «γιατί κλαίει ό Σουλιώτης», επιπλέον ούτε «γιατί κλαίει παράμερα» και θεαίως δέν ξέρουμε ποιά είναι ή σωστή άπάντηση στην ερώτηση: «Πώς θά χαρακτηρίζατε τό κλάμα του» (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας (1998), *Άξιολόγηση των μαθητών της Β' Λυκείου στη Νεοελληνική Λογοτεχνία (τεύχος Α')*, σ. 42).

Η άξιολόγηση του μαθητή στο πλαίσιο της *έμπειρικής παιδαγωγικής* συνδέεται με τό τελικό άποτέλεσμα σε στιγμιαίου τύπου έξετάσεις (summative evaluation) και πάντως, άκόμη και άν τό μοντέλο των έξετάσεων είναι θελτιωμένο (πολλαπλές έξετάσεις, συνθετικές εργασίες...), ή αντίληψη πού λανθάνει είναι αυτή της «αντικειμενικότητας».

«Η μαθησιακή διαδικασία εξισώνεται με μιá κανονιστική διαδικασία μεταβίδωσης "πακέτων" γνώσεων, στο πλαίσιο της όποίας ό μέν μαθητής μετατρέπεται σε παθητικό υποκείμενο, ό δέ εκπαιδευτικός σε άξιολογητή μιās "έκει έξω" κατασκευασμένης γνώσης, τήν όποία άπλά μεταβιβάζει και στη συνέχεια άξιολογεί. Έτσι ή άξιολόγηση έρχεται να μετρήσει, με αντικειμενικό και έγκυρο ή όχι τρόπο, τό τελικό άποτέλεσμα μιās τυποποιημένης και μηχανιστικής μαθησιακής διαδικασίας, οι παιδαγωγικές άπαιτήσεις της όποίας είναι πολύ περιορισμένες. Στη λογική αυτή έντάσσονται και οι θεωρούμενες "μοντέρνες" τεχνικές άξιολόγησης» (Λάμνιαν, 1997).

Άς δούμε τώρα τήν «αύθεντική άξιολόγηση» του μαθητή μέσω του φακέλου και των συνθετικών εργασιών. Δέν θά μπορούσαμε παρά να υπογραμμίσουμε τό πόσο θετική είναι ή «αύθεντική άξιολόγηση», καθώς άπομακρύνει τά λάθη της ποσοτικής τελικής άξιολόγησης και έπιχειρεί να θεραπεύσει τά αρνητικά στοιχεία και τίς αδυναμίες του σχολείου και της ποσοτικής άξιολόγησης. Βασικό συστατικό της αύθεντικής άξιολόγησης είναι ό «φάκελος» του μαθητή, ό όποιος περιέχει έν-

δεικτικά τήν ἐξέλιξη τῆς ἐργασίας του καί προωθεῖ τήν αὐτοαξιολόγηση. Ἐξ ἐξειδικεύσουμε τί σημαίνει ὁ φάκελος γιά ἕναν μέσο φιλόλογο στό ἐλληνικό σχολεῖο, γιά νά δοῦμε πόσο καί μέ ποιόν τρόπο θά ἐφαρμοστεῖ αὐτή ἡ πραγματικά σημαντικά δικαιότερη ἀπό παιδαγωγική ἄποψη ἀξιολόγηση καί δέν θά ἐκφυλιστεῖ σέ κάτι καθαρά γραφειοκρατικό. Ἐνας ὑποθετικός φιλόλογος, πού κατασκευάζουμε γιά τίς ἀνάγκες τῆς εἰσήγησής μας λοιπόν, διδάσκει τά ἐξῆς μαθήματα: 8 ὥρες ἀρχαῖα ἐλληνικά στή δέσημη στήν Γ' Λυκείου μέ 20 μαθητές, ἀπό 4 ὥρες νέα ἐλληνικά σέ δύο τμήματα τῆς Β' Λυκείου μέ 18 μαθητές καί 24 μαθητές ἀντίστοιχα, 2 ὥρες ἱστορία στήν Α' Λυκείου μέ 24 μαθητές. Διδάσκει συνολικά 86 μαθητές, ἄρα πρέπει ὑποθετικά νά παρακολουθεῖ, νά ἀξιολογεῖ καί νά βοηθᾷ 86 μαθητές νά συγκροτήσουν τό φάκελό τους.

Ἐπιμέρους σημεία πού θά μπορούσαν νά θιγοῦν: οἱ ἐκπαιδευτικοί δέν βρίσκονται συνέχεια στό σχολεῖο τους καί σχεδόν ποτέ ὄλοι μαζί, καί εὐτυχῶς, διότι ἐάν τό ἐπρατταν, δέν θά εἶχαν οὔτε πού νά καθήσουν οὔτε τί νά κάνουν. Συνακόλουθο εἶναι καί τό πρόβλημα ὅτι δέν ὑπάρχει ἄνευ εἰδικότητας γιά νά ἐργασθοῦν οἱ καθηγητές μέ τούς μαθητές τους ἀλλά οὔτε καί ἡ ἀνάγκη διδασκαλίας προκειμένου ἡ οὐσιαστική αὐτή συνεργασία νά εἶναι ἀποδοτική.

Ὅσο γιά τίς συνθετικές ἐργασίες, ἡ ἔλλειψη διδασκαλιῶν στό σχολεῖο, ἡ ἔλλειψη θεσμοθετημένου χώρου καί χρόνου διόρθωσης τίς καθιστά μᾶλλον μία ἀκόμη ἄχαρη καί ἐν πολλοῖς γραφειοκρατική ἀπαιτήση ἀπό πλευρᾶς ὑπουργείου. Μποροῦμε νά φανταστοῦμε πῶς θά λειτουργήσουν οἱ συνθετικές ἐργασίες, ποιά παιδιά θά τίς ἐκπονοῦν μέ μεγαλύτερη ἐπιτυχία καί μέ ποῖο οἰκονομικό ἀντίκρισμα.

Ἡ μία καί μεγαλύτερη ἀδυναμία τῶν δύο αὐτῶν θετικῶν προτάσεων εἶναι τό γεγονός ὅτι πέφτουν στό τραπέζι χωρίς προηγούμενη ἀλλαγὴ σκοπῶν καί φιλοσοφίας τοῦ μαθήματος, διδλίων, μεθόδων διδασκαλίας καί — ἄς μὴν τό κριθόουμε — νοοτροπίας διδασκόντων. Γιατί, πῶς νά τό κάνουμε, δέν συμβαδίζει ἡ «ἀντικειμενικοῦ τύπου» ἐξέταση μέ τή συνθετική ἐργασία καί τό φάκελο καί δέν εἶναι εὐκόλο νά φτιάχνεις φακέλους γιά 86 μαθητές τό χρόνο, ὅταν γνωρίζεις πολύ καλά ὅτι τό παιχνίδι παίζεται μ' αὐτούς τούς μαθητές πού τελικά θά μοῦν στό Πανεπιστήμιο ἀπαντώντας σέ «ἀντικειμενικοῦ» τύπου ἐρωτήσεις. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ ἀσάφεια τῶν προθέσεων καί ἡ διγλωσσία τοῦ ὑπουργείου καί ἐδῶ, στό ζήτημα τῆς ἀξιολόγησης τῶν μαθητῶν, προκαλεῖ μία μᾶλλον χειρότερη παρά βελτίωση τῆς πραγματικότητας. Ὁ φάκελος καί ἡ συνθετική ἐργασία θά ἐπρεπε νά εἰσαχθοῦν ὡς ἀντίπαλες τῆς αντικειμενικῆς ἀξιολόγησης λογικῆς σταδιακά καί ἀπό μικρότερες ἡλικίες. Οἱ ἐκπαιδευτικοί θά ὀφείλαν νά ἐνημερωθοῦν γιά τίς νέες αὐτές μεθόδους ἀξιολόγησης, πού κάθε ἄλλο παρά εὐκολές καί εὐκαταφρόνητες εἶναι.

Ἀπό παιδαγωγική ἄποψη οἱ δύο αὐτές μέθοδοι ἀνήκουν καί ἐντάσσονται στήν παράδοση τῆς ἐρμηνευτικῆς παιδαγωγικῆς. Στήν ἐρμηνευτική παιδαγωγική ἡ ἔννοια τῆς «ἀντικειμενικότητας» δίνει τή θέση τῆς στήν ἔννοια τῆς «ἐρμηνείας» ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τῶν αἰτιῶν, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων οἱ μαθητές ἀποτυγχάνουν, καί τῆ στιγμιαία ἐξέταση ἐρχεται νά ἀντικαταστήσει ἡ περιγραφική ἀξιολόγηση πού προκύπτει ἀπό συνεχεῖς ἀξιολογήσεις τῶν μαθητῶν στή διάρκεια ὅλης τῆς σχολικῆς χρονιάς (formative evaluation, coursework). Ἐδῶ εἶναι ἐμφανῆς ἡ ἀπόπειρα ἐπανόρθωσης, ἡ προσπάθεια ἀπο-

νομῆς δικαιοσύνης καί ἀνακατάταξης τοῦ σχολικοῦ δυναμικοῦ. Λανθάνει ὅμως καί στήν ἐρμηνευτική παιδαγωγική μία θετικιστική ἀντίληψη γιά τή γνώση καί τήν ἀξιολόγησή της, καθώς ἡ γνώση προϋπάρχει τοῦ μαθήματος καί ὁ ἐκπαιδευτικός — βεβαίως μέ πῶς ἐκλεπτυσμένα ἐργαλεῖα καί μέ περισσότερο προβληματισμό — ἐρχεται νά ἀποδώσει τήν ἀξία πού ὑπάρχει στόν μαθητή οὔτως ἢ ἄλλως· μετά ἀπό βοήθεια, ἐνισχυτική διδασκαλία ἐνδεχομένως κ.ο.κ. (Λάμνιαν, 1997).

Τελειώνοντας, θά ἤθελα νά δικαιολογήσω τόν πολῦσημο ὑπότιλο τῆς ἀνακοίνωσής μου. Ἐνα ἄλλο μῆτροσά συνιστᾷ ἡ εἰσαγωγή τῶν δύο νέων μέτρων ἀξιολόγησης, δύο δῆματα πίσω συνιστᾷ τό γεγονός ὅτι τό συνολικό πακέτο τῶν μέτρων ἀξιολόγησης εἶναι παμπάλαιο, αὐταρχικό, ἀντιπαιδαγωγικό καί θαθύτατα συντηρητικό. Ἀκόμη, τά μέτρα αὐτά θεσπίζονται τή στιγμή ἀκριβῶς πού τό ἠθικό ὄλων τῶν δμάδων ἀναφορᾶς τοῦ σχολεῖου (πλὴν φροντιστῶν) εἶναι μᾶλλον πολύ χαμηλό, καθώς τό Ἐνιαῖο Λύκειο καταργεῖ ὄλα τά θετικά τοῦ Ἐνιαίου Πολυκλαδικοῦ Λυκείου, τό ἐξεταστικό παίρνει τήν πρωτοκαθεδρία στήν κατά τά ἄλλα φτωχότατη καί ἐξωτερικοῦ τύπου μεταρρύθμιση πού πραγματοποιεῖται. Τά μέτρα αὐτά συντελοῦν στόν πλήρη ἐξευρωπαϊσμό τοῦ ἐλληνικοῦ σχολεῖου, στήν ὀλοκλήρωση, δηλαδή, τῆς ταξικῆς του φυσιογνωμίας. Τό ἐλληνικό Λύκειο σέ δύο χρόνια θά εἶναι καί αὐτό τό ἐπιλεκτικό καί ἀκαδημαϊκό σχολεῖο πού ὀφείλει νά εἶναι, ἐναρμονισμένο μέ τά ἀντίστοιχα σχολεῖα τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Γιατί τά «παιδιά ἑνός κατώτερου Θεοῦ» ἔχει προβλεφθεῖ ὁ καιάδας τῶν ΤΕΕ. Μήπως τά δῆματα πίσω εἶναι τρία;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἑλληνόγλωσση

- Ἄλτουσέρο Λουί (1981), *Θέσεις*, μετ. Ξενοφῶν Γαῖταγάνας, Θεμέλιο, Ἀθήνα.
- Λάμνιαν Κώστας (1997), «Ἡ ἀξιολόγηση τοῦ μαθητῆ: ἀνάδειξη διαφοροποιημένων σημασιοδοτήσεων τῆς ἔννοιας», *Παιδαγωγική Ἐπιθεώρηση*, 26, 7-36.
- Μπαλάσκας Κωνσταντῖνος (1997), «3. Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας», στό ΥΠΕΠΘ/Παιδαγωγικό Ἰνστιτούτο, *Ὁδηγίες: συμπληρωματικός ὀδηγός γιά τή διδασκαλία τῶν Φιλολογικῶν Μαθημάτων τῆς Α' Λυκείου κατά τό σχολικό ἔτος 1997-98*, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα, 189-297.
- «Νεοελληνική Γραμματεία» (1997), στό ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Ἐκπαιδευτικῆς Ἐρευνας, *Ἀξιολόγηση τῶν μαθητῶν τῆς Α' Λυκείου στή φιλολογικά μαθήματα*, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα, 61-80.
- Τερζῆς Νίκος (1981), «Ἀπόψεις γιά τήν ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση: ἐξωτερική καί ἐσωτερική ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1976-1980)», *Φιλόλογος*, 23, 272-281.
- Τερζῆς Νίκος (1982), «Ἀπόψεις γιά τήν ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση II», *Φιλόλογος*, 28, 100-110.
- ΥΠΕΠΘ/Παιδαγωγικό Ἰνστιτούτο (1998), *Ἐνιαῖο Πλαῖσιο Προγράμματος Σπουδῶν - Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας (Γυμνάσιο - Λύκειο)*.
- ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Ἐκπαιδευτικῆς Ἐρευνας (1997), *Ἀξιολόγηση τῶν μαθητῶν τῆς Α' τάξης Λυκείου: γενικές ὀδηγίες καί στοιχεῖα μεθοδολογίας*, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα.
- ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Ἐκπαιδευτικῆς Ἐρευνας (1998), *Ἀξιολόγηση τῶν μαθητῶν τῆς Β' Λυκείου στή Νεοελληνική Λογοτεχνία (τεῖχος Α')*.
- Ξενόγλωσση
- Bernstein Basil (1990), *The Structuring of Pedagogic Discourse, VOL. IV Class, codes and control*, RKP, London.
- Young Michael, ed. (1971), *Knowledge and control: new directions for the Sociology of Education*, Collier Macmillan, London.

1. Εισήγηση στο διήμερο σεμινάριο που πραγματοποίησε το Έθνικό Κέντρο Βιβλίου στη Θεσσαλονίκη με θέμα: «Η λογοτεχνία στη Μέση Έκπαίδευση: πραγματικότητα και προοπτικές», στις 5 και 6 Φεβρουαρίου 1999, στο Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο, με την υποστήριξη και συνεργασία του Συνδέσμου Φιλολόγων Θεσσαλονίκης. Η εισήγηση δέν θά είχε αυτήν τήν πληρότητα εάν δέν είχαν προηγηθεί οι συζητήσεις μου με τή φιλόλογο και φίλη Άλκμήνη Λαζάρου. Τήν εύχαριστώ θερμά και από τή θέση αυτή.

2. Άποστολίδου Βενετία, Πασχαλίδης Γρηγόρης και Έλενη Χοντολίδου, «Η λογοτεχνία στην εκπαίδευση: προϋποθέσεις για ένα νέο πρόγραμμα διδασκαλίας», *Σύγχρονα Θέματα*, 57, 1995, σσ. 78-85.

3. ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας (1998), *Άξιολόγηση τών μαθητών τής Β' Λυκείου στη Νεοελληνική Λογοτεχνία (τεύχος Α')*, σ. 7, και «Νεοελληνική Γραμματεία» (1997), στο ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας, *Άξιολόγηση τών μαθητών τής Α' Λυκείου στα φιλολογικά μαθήματα*, ΟΕΔΒ, Άθήνα, σ. 61.

4. Σ' ένα πλήθος περιπτώσεων οι εκπαιδευτικοί έχουν κάτι παραπάνω από δίκαιο να αντίστανται στην επιβολή όποιασδήποτε μεταρρύθμισης. Πολλές φορές οι άλλες αυτές είναι προχειρότατα σχεδιασμένες και δέν λαμβάνουν καθόλου υπόψη τους τήν υποκειμενική πραγματικότητα τών φορέων τής μεταρρύθμισης (δηλ. τών εκπαιδευτικών). Θά μπορούσαμε λοιπόν στην πρόταση *Άντίσταση τού εκπαι-*

δευτικού μηχανισμού στις μεταρρυθμίσεις να αντιπαραθέσουμε τά έξης δύο έρωτήματα: Ποιές μεταρρυθμίσεις; Τί είδους αντίσταση;

5. Διάκριση μεταξύ έσωτερικής και έξωτερικής μεταρρύθμισης (Τερόζης, 1981).

6. Άς έχουμε κατά νου ότι δέν υπάρχει μία και μοναδική φωνή στην κυβέρνηση τού ΠΑΣΟΚ, πόσο μάλλον στο ύπουργείο Παιδείας για τά θέματα που μās άπασχολούν. Συγκεκριμένα, υπάρχει μία σημαντική διαφωνία μεταξύ τού Παιδαγωγικού Ίνστιτούτου (δηλαδή τού Κώστα Μπαλάσκα) και τού Κέντρου Έκπαιδευτικής Έρευνας (δηλαδή τού Μιχάλη Κασσωτάκη) για τά θέματα που μās άπασχολούν.

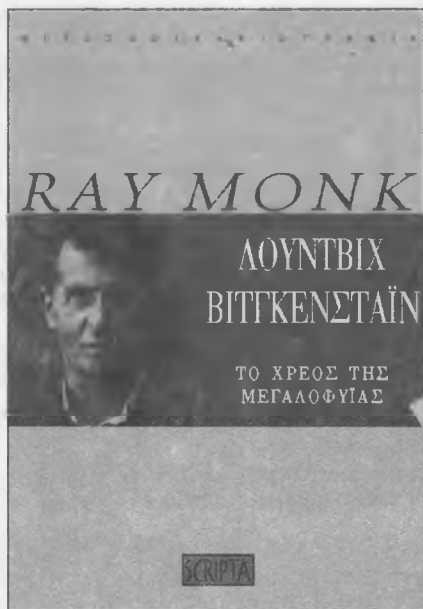
7. Στη διδακτορική μου διατριβή χρησιμοποίησα όντως τό σύστημα αυτό προκειμένου να κατατάξω τίς έρωτήσεις τών Κεμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και τών Έξεταστικών Κέντρων τής Άγγλίας και όχι να σχεδιάσω πρόγραμμα διδασκαλίας, ούτε καν έρωτήσεις για τό μάθημα τής λογοτεχνίας!

8. Άξίζουν συγχαρητήρια στους συναδέλφους που εκτόνησαν αυτό τό πολύπλοκο έργο, τό όποιο ειλικρινά υπερβαίνει κατά πολύ τίς προσωπικές μου δεξιότητες και γνώσεις στη λογοτεχνία. Ώς μαθήτρια Λυκείου θά κοβόμουν άπωσδήποτε στο μάθημα τής λογοτεχνίας.

9. Για τίς όποιες δεδαιώς θά κυκλοφορήσουν συντομότατα και τά γνωστά μαθητικά άλλα και εκπαιδευτικών «λυσάρια».

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α • Β Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

RAY MONK

ΛΟΥΝΤΒΙΧ ΒΙΤΓΚΕΝΣΤΑΪΝ

Το χρέος της μεγαλοφύας

Μτφρ. Γ. Ν. Κονδύλης

Επιμέλεια: Κ. Μ. Κωβαίος

Τίποτε δέν μπορεί να υποκαταστήσει την καλά τεκμηριωμένη αλήθεια. Η βιογραφία του Ray Monk μας βοηθάει όχι μόνο να κατανοήσουμε τις φιλοσοφικές και ανθρώπινες διαστάσεις του Wittgenstein, αλλά και να συνειδητοποιήσουμε το γεγονός ότι, τελικά, η πραγματικά μεγάλη φιλοσοφία έχει πάντοτε εξομολογητικό χαρακτήρα.

ARTHUR C. DANTO, *Times Literary Supplement*

Μια εξαιρετικά καλή βιογραφία, που διαπλέκει με ευφυή τρόπο «ζωή» και «σκέψη», κρατώντας αξιοπρεπή απόσταση από τό αντικείμενό της.

MARY WARNOCK

SCRIPTA

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 10 106 80 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 3616 528 FAX: 3616 529

ΒΑΣΙΛΗ ΑΛΕΞΑΚΗ: Η ΜΗΤΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

«Γράφω για να πείσω τίς λέξεις να μέ υίοθετήσουν»

Έκδόσεις Έξάντας, Αθήνα 1995

του Δημητρίου Κ. Μποςνάκη

Η μητέρα είχε απλώσει τά σκίτσα στο διπλό κρεβάτι. Ήταν κομμένα από εφημερίδες. Τά είχε βάλει σέ σειρές τόσο πυκνές πού δέν φαινόταν τό σκέπασμα του κρεβατιού. Κάθε τόσο αντικαταστούσε ένα απόκομμα μ' ένα άλλο, μετά από πολλή σκέψη. Μετακινούσε καμιά φορά μιά δλόκληρη σειρά για να δημιουργήσει ένα κενό σ' ένα συγκεκριμένο σημείο. — Θυμάσαι ποιό είχε βάλει πρώτο; τόν ρώτησα μέ φανερό ενδιαφέρον.

Μέ τόν ίδιο τρόπο, μέ τήν τεχνική του κολάζ, ο σκιτσογράφος - συγγραφέας Βασίλης Άλεξάκης συνθέτει τό μυθιστόρημά του *Ή μητρική γλώσσα*. Μέ τήν τεχνική του άποσπασματικού, ήρακλείτειου λόγου, πού άπελευθερώνει τή δύναμη τής στιγμιαίας σύλληψης, τής έκλαμψης εκείνης στή ροή του προφορικού λόγου πού μπορεί να άποκαλύψει όλη τήν αλήθεια τής ανθρώπινης φύσης, προτού άκόμει λειτουρήσει ή πλοκή του γραπτού λόγου και κλείσουν οι βαριές καστρόπορτες τής συστηματοποιημένης γνώσης. Πρόκειται για ένα όδοιπορικό πού παρακολουθεί τήν περιπέτεια του λόγου, από τό πρώτο άκουσμα τής μητέρας, τά πρώτα παραμύθια, τίς άτέρμονες μυθιστορηματικές άφηγήσεις του πατέρα, τήν προκρούστεια διδακτική του έλληνικού σχολείου, τίς άκατανόητες όνομασίες των ξένων τοπωνυμίων, τήν τάξη, στο Παρίσι, των ελληνικών ως ξένης γλώσσας, μέχρι τήν ανακάλυψη του άγνωστου εκείνου παράγοντα πού ύποκινεί τό ταξίδι στον κόσμο τής γλώσσας, πού κρύβεται μέ νόημα στο άδιόρατο Ε τής επιγραφής των Δελφών, αλλά και στή μητρική αναφώνηση «φωνούλα μου!» στήν έκκίνηση του ταξιδιού τής ζωής.

Είναι ένα όδοιπορικό στις μνήμες τής γλώσσας, από τό Νεκρομαντείο στις όχθες του Άχέροντα, όπου οι προσκυνητές άναζητούν τίς πύθαιές τους ρίζες στο άλλο μισό τής γής, μέχρι τό χάσμα του Ιερού του Δελφικού Άπόλλωνα, όπου ό έπισκέπτης ψηλαφίζει τίς φλέβες των λέξεων και άνάμεσά τους τό άγνωστο Ε πού άποσταθεροποιεί τήν

άναντικατάστατη έρμηνεία των Γραφών, σε μέρη όπου μόνον ό τυφλός επιγραφολόγος μπορεί να βρísκει τους διαδρόμους άνάμεσα στις σημασίες των λέξεων χωρίς να σκοιντάφτει.

Αυτό τό άδιόρατο Ε, ή χαμένη μητρική γλώσσα όλων των ανθρώπων, ταξιδεύει σε όλο τό μυθιστόρημα, σαν μιά φιάλη ριγμένη στον άκεανό, από μιά άφιλόξενη αίθουσα διδασκαλίας των ελληνικών σε ένα σχολείο του Παρισιού μέχρι τά χαμένα τοπωνύμια μιās κοινής βαλκανικής πατρίδας. Ένα μήνυμα μέ γράμματα μισοσθημένα άπ' τήν πολυκαιρία, πού διασχίζει τόν ύπόγειο Άχέροντα κάτω από σύνορα, επιγραφές ναών και όδοδείκτες.

«Εί άποδημείν» τό δίλημμα ενός χρησμού, ή επιλογή άνάμεσα σε ένα συρματόπλεγμα λυγισμένο στο σχήμα τής Έλλάδας και σε έναν άνθρωπο πού κρατάει μιά γομολόστιχα και σήνει τόν άλλο του εαυτό. Τό μεγάλο δίλημμα όμως βρísκεται στο τέλος τής άποδημίας άνάμεσα στον έναν εαυτό πού μιλά τή μεγάλη μητρική γλώσσα όλων των ανθρώπων και στον άλλο εαυτό πού μιλά τήν άλλη μητρική γλώσσα, του άυστηρού δασκάλου των ελληνικών, των δελφικών επιγραφών και των όδών του Κολωναίου.

Άνάμεσα σε έναν άνθρωπο πού, όπως ο πατέρας, ζει άπομονωμένος, φτιάχνοντας ιστορίες μέσα από ένα κολάζ μυθιστορηματικών άφηγήσεων, διατηρώντας όμως τό γύρω του κόσμο αναλλοίωτο, ή άνάμεσα σε μιά άναζήτηση του άλλου εαυτού μέσα από ένα όδοιπορικό στον κόσμο των αισθήσεων, των χρωμάτων, των άρωμάτων και των άρμονικών ήχων, σε ένα φυσικό τοπίο εναλλασσόμενης όμορφιάς: ένα όδοιπορικό σε έναν κόσμο όπου κάθε άντικείμενο άποκτά ξεχωριστή σημασία, άνάλογα μέ τήν ώρα και τήν εποχή, αλλά και τήν έπιμονή του ταξιδιώτη να ανακαλύψει τήν κρυφή άξία των πραγμάτων.

Τόσο για τόν πρωταγωνιστή όσο και για όλα τά πρόσωπα του έργου, ή χώρα τής πραγματικής άποδημίας τους

είναι ή χώρα τών σημαιομένων, ή κοιλάδα τών σχημάτων, τών άρωμάτων και τών ήχων, και όχι ή πυργώδης χώρα του σημαινόντος. Τό ταξίδι τής ανακάλυψης μιās καινούργιας γλώσσας, ενός καινούργιου έαυτού, πολλαπλασιάζει τά μυστήρια, κατασκευάζοντας προτάσεις από άρχεγονα ύλικά, αναπλάθοντας συχνά τή φωνή τής μάνας και τίς κινήσεις τής, μέσα από τούς ίδιους διαλόγους, μέ δεδομένη τή στενότητα τών διακυμάνσεων του προφορικού λόγου, καθώς προσπαθεί νά προσεγγίσει τόν έαυτό του από άλλη όδό, όπως ο τυφλός έπιγραφολόγος ξανού μέ δρόμους ανάμεσα από τίς πεσμένες στήλες μέ τά άθάνατα γνωμικά στά ύπόγεια του μουσείου τών Δελφών.

Τό κείμενο πού έγραψα δέν είναι παρά μιá άσκηση στη μητρική μου γλώσσα... Είναι ένας διάλογος μέ τή γλώσσα... Συνεχίζω μαζί τής τίς συζητήσεις πού έκανα μέ τή μητέρα μου... Είμαστε παιδιά μιās γλώσσας... Αιτήν τήν ταυτότητα διεκδικώ... Γράφω για νά πείσω τίς λέξεις νά μέ υίοθετήσουν... Προσπαθώ νά ξαναβρώ τή μυροειδία πού είχαν τά πρώτα βιβλία πού διάβασα στη ζωή μου. Ή σχέση μέ τή μητρική γλώσσα είναι ή μοναδική σταθερή σχέση, ενώ γύρω όλες οι άλλες οικογενειακές σχέσεις περνούν δοκιμασία.

Ή γλώσσα του συστήματος πού προωθεί τήν αδιάφορη λειτουργία τής κατάφασης και μετατρέπει σε ήχητικά σήματα τή φωνή τών άντικειμένων, υψώνοντας τήν άθώα λέξη σε ένοχή για νά έξορκίσει τίς άγνωστες δυνάμεις τής φύσης (δταν μιá μάνα κάνει μόνο κορίτσια, δίνουν καμιά φορά τό όνομα Σταμάτα σε ένα από αυτά, μέ τήν έλπίδα ότι τό επόμενο παιδί θά θγει άγόρι), και καλλιεργει τό φόβο απέναντι στο διαφορετικό, τελικά μετατρέπεται σε όργανο κυριαρχίας, άναζητώντας ήρωες πού θά θυσιάσουν τή δική τους Ίφιγένεια, σε μιá έποχή αντιρωική, και μέ τόν τρόπο αυτό συνθλίβει τό άτομο, έξουθενώνοντας τίς διαπροσωπικές του σχέσεις.

Όμως ο παράγοντας τής άμφισβήτησης εισχωρεί παντού, τό Ε χρησιμοδοτεί θαρρείς ότι οποιαδήποτε λύση σ' ένα πρόβλημα δημιουργεί άλλο πρόβλημα. Τό φανερώνει ή άνήσυχη φωνή τών πρωταγωνιστών, του πατέρα πού βρίσκει τήν υπαρξιακή λύτρωση σε μιá άτέρμονη αφήγηση, του φαρμακοποιού από τά Γιάννενα πού δαπανά τό χρόνο του στην έκδοση του λογογραφικού περιοδικού, τών συζύγων πού διατηρούν έρωμένες, τών κατοίκων τής υπαίθρου πού επιμένουν νά συντηρούν τά ξενικά τοπωνύμια σε βάρος κάθε δίκαιου έξελληνισμού (τό χωριό Καβάκινα μεταγλωττίστηκε σε «Τριανταφυλλίες». Οι κάτοικοι άναγκάστηκαν νά φυτέψουν παντού τριανταφυλλίες για νά δικαιολογήσουν τό όνομα του χωριού τους.)

Ή μητρική γλώσσα του Βασίλη Άλεξάκη είναι μιá άναίρεση τής μητρικής γλώσσας του σχολικού Όμήρου, τών όνομάτων τών πρωτοκλασάτων αρχαίων σοφών πού κοσμούν τούς δρόμους του Κολωνακίου (οί δευτεροκλασάτοι βολεύονται κομμάτι πιό πέρα, στο Παγκράτι), και κυρίως τής αποκρουστικής όψης του έθνικισμού. Άντίθετα, είναι ή γλώσσα τών Ίκετιδων του Αισχύλου πού άναζητούν άσυλο, ή γλώσσα του άλλου Όδυσσέα πού ζει στη φαντασία τών παιδιών σαν άλλος Ρομπέν τών Δασών, είναι ή ύποθετική γλώσσα πού προϋποθέτει γνώσεις ποίησης και πολιτικής, είναι ή γαζία, ή δάφνη και τό

κανελλόδεντρο μέ τά άρώματά τους στις αυλές τών αρχαίων ναών πού μάς υπενθυμίζουν πως οι θεοί δέν μπορεί παρά νά μυρίζουν άμορφα.

Ή μητρική γλώσσα είναι εκείνη πού ζεσταίνει τή φτωχική και κακοφωτισμένη αίθουσα τών ελληνικών ως ξένης γλώσσας και άνακαλεί στη μνήμη τά παραμύθια, τά τραγούδια και τίς διδαχές μιās χαμένης μάνας. Είναι εκείνη πού μπορεί νά δίνει στο άγνωστο Ε, δίπλα στο «γνώθισαυτόν» και στο «άφες αυτοίς, ούκ οίδασι τί ποιούσι», τίς σημασίες Ή(ρωσ), Ή(λευθερία), Ή(κελές).

Ήλεγχος στοιχείων ταυτότητας

Ή μητέρα μου μεγάλωσε στην Άμφισσα. Ήταν υπερήφανη για τό σχολείο της πού, καιτοι δημόσιο, δέθετε πολλά λεφτά —είχε κληρονομήσει τήν περιουσία ενός εμπόρου όνόματι Γιαγτζή. Αυτό του επέτρεπε νά πληρώνει άδρά τούς καθηγητές του και, φυσικά, νά επιλέγει τούς καλύτερους. Στο ύψηλό επίπεδο τής τοπικής παιδείας απέδιδε ή μητέρα μου τήν έντονη πνευματική δραστηριότητα τής πόλης. Ίσχυριζόταν ότι ή Άμφισσα έξέδιδε άνέκαθεν περισσότερα έντυπα από τήν Πάτρα.

Σιγά σιγά όμως άραιώναν οι άφηγήσεις τής μητέρας μου για τή γενέτειρά της. Φοδόνταν ότι δέν θά τήν αναγνώριζε πιá. Δέν είχε μείνει κανένας συγγενής της εκεί. Είμαι βέβαιος ότι στο τέλος δέν σκεφτόταν τήν Άμφισσα παρά μόνο όταν άγόραζε έλιές. Θύμωνε όταν δέν έδρισκε έλιές Άμφισσης.

Κάπως έτσι αντιμετώπιστηκε και ο ελληνικός πολιτισμός μέ όλη τήν πολυσυλλεκτικότητά του και τήν αυτοδύναμη ανάπτυξη κάθε περιοχής και κάθε χρονικής περιόδου. Παραχώρησε τήν ιστορία του «άντιπαροχή» προς πάσαν χρήσιν, συμπύκνωσε τήν αϊγλη του στην άφαίρεση κάποιων συμβόλων και χρησιμοποίησε αυτά τά σύμβολα όχι σαν όδοδείκτες στο δάσος τής συνείδησης, αλλά ως ταμπού, ως χώρους κοινωνικής απομόνωσης, μπροστά στην άνάμνηση «οικείων δεινών».

Ή ίδια ρομαντική ιδεολογία, τής αρχαίας αϊγλης, πού επέβαλε τήν έγκατάσταση τής πρωτεύουσας στην Άθήνα, ως πόλης-σύμβολο, ένέπνεε και τούς δασκάλους μας πού φιλοδοξούσαν νά μειώσουν τήν απόσταση ανάμεσα στα αρχαία και στα νέα ελληνικά. Άφου ή αρχαία γλώσσα ήταν τό κυριότερο άποδεικτικό στοιχείο τής ύψηλης καταγωγής μας, έπρεπε λοιπόν νά καταστεί αδιάβλητη. Τό σχολείο θεωρούσε ευτελή τή γλώσσα πού μιλούσαμε, άναίρωντας τό χρόνο πού είχε μεσολαθήσει από τόν Όμηρο μέχρι τή δεκαετία του '50. Άλλά και στο μάθημα τής ιστορίας άκροβατούσαμε κατά τόν ίδιο τρόπο. Άπό τόν Μέγα Άλέξανδρο πεταγόμασταν στο έτος 1000 για νά διαπιστώσουμε τόν έξελληνισμό τής Βυζαντινής Άυτοκρατορίας και άφου θρηνοούσαμε καλά-καλά τήν πτώση τής Κωνσταντινούπολης, συντροφιά μέ τόν Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, πεταγόμαστε στην Έπανάσταση του 1821.

Μήπως όμως οι διαρκείς άναφορές στην αρχαιότητα κλώνιζαν τήν έμπιστοσύνη στον έαυτό μας, καθώς μεγαλώσαμε μέ τή βεβαιότητα ότι κανένα σο-

βαρό έργο δέν θά αναδυόταν μέσα από τά θλιβερά έλληνικά πού μιλούσαμε;

Πιστεύαμε ότι όλοι οί μεγάλοι άντρες αυτού του τόπου έζησαν στην αρχαιότητα. Σήμερα πιά αναπαύονται στους δρόμους του Κολωνακίου. Θαρρείς τό Κολωνάκι μās τραβάει τό αντί, σάν τόν παλιό δάσκαλο των αρχαίων ελληνικών, καθώς μās δείχνει τό μέγεθος της άμάθειάς μας.

Πάντοτε άναρωτιόμουν γιατί τό μάθημα των αρχαίων ελληνικών ήταν τόσο άνιαρό στό σχολείο. Τό παρακολουθούσαμε μέ τή δυσθυμία παιδιών πού τά πηγαίνουν βόλτα στό νεκροταφείο. Η Ήλιάδα και ή Όδύσσεια μās συγκινούσαν μόνο υπό μορφή κόμικς ή ταινιών. Θυμάμαι πάντα άριστα τόν Κέρκ Ντάγκλας στό ρόλο του Όδυσσέα. Δέν διάβασα όμως τήν Όδύσεια παρά πολλά χρόνια μετά, σέ γαλλική έκδοση τσέπης. Μόνον άργότερα κατάλαβα γιατί τό μάθημα των αρχαίων μās ήταν τότε τόσο άπεχθές. Οί θρησκευτικές πεποιθήσεις των δασκάλων μου δέν τους επέτρεπαν ν' άπενίζον άλεύθερα τήν αρχαιότητα. Μονάχα οί μύθοι πού είχαν ήθικοπλαστικό χαρακτήρα τους ένδιέφεραν. Γι' αυτό και ή ελληνική μυθολογία διαθέτει στίς ξένες χώρες ένα εύρύ και φανατικό κοινό.

Ό μύθος βρίσκεται στην αρχή της ιστορίας κάθε λαού γιατί άνασκαλεύει τίς βαθύτερες ρίζες της γλώσσας του, άποκαλύπτοντας τήν πολυσυλλεκτικότητα των χυμών της, διότι δένουν κορμό και γιγαντώνουν μόνον τά δέντρα πού έχουν βαθιές και άπλωμένες ρίζες.

Όμως στον τόπο μας δημοσιεύονται διαρκώς νέες μελέτες πού προσπαθούν νά συνδέσουν μεταξύ τους όλους τους πολιτισμούς πού άνθισαν σ' αυτή τή γή. Τους άπασχολεί μόνον ή έννοια της ελληνικότητας. Έπιδιώκουν νά τήν κωδικοποιήσουν, άποσιωπώντας τίς αντιφάσεις της, παραγνωρίζοντας τίς επιρροές πού έχει δεχτεί, μειώνοντας έν τέλει τόν πλούτο της. Μου θυμίζουν τους κηπουρούς των Βερσαλλιών, πού έδιναν στή φύση τό σχήμα πού επιθυμούσαν.

Η παράδοση πού δέν τροφοδοτείται από όλες τίς φλέβες της ιστορίας ενός λαού, δέν θά καταφέρει ποτέ τήν άνατροφοδότηση της σκέψης και θά καταφύγει σέ προσμελξεις μέ όλωσδιόλου ξένα ήθη.

Άκόμη και αυτό τό τσούγκρισμα του αύγου, πού συμβολίζει τήν έξοδο του Χριστού από τόν τάφο, τό πλέον χαρμόσυνο μήνυμα της νίκης του δικαίου πάνω στό κράτος της δύναμης, συγχέεται μέ τή δίψα για έδαφική κυριαρχία και έξουσία καθώς πανηγυρίζεται από αυτόν πού διατηρεί τό αύγό του κλειστό! Μιά τέτοιου είδους αντίληψη της παράδοσης, πού παράγει σύμβολα κυριαρχίας, δέν μπορεί παρά νά ύψώνει σύνορα άποκλεισμού σέ κάθε ομάδα πού διαφοροποιείται. Όμως άς μή λησμονούμε ότι στή δική μας αρχαία παράδοση άνήκουν οί Ίκέτιδες του Αίσχύλου, όπως και του Εύριπίδη, πού βρίσκουν άσυλο και φιλοξενία. Κι όμως ή στάση μας άπέναντι στους Άλβανούς άφήνει νά έννοηθεί ότι τό δλέμμα τους δέν μās θυμίζει πιά τίποτε. Μήπως έπαληθεύουμε τόν συγγραφέα όταν ύποστηρίζει ότι οί αρχαίοι Έλληνες φαίνονται πιά κοντινοί σέ μās όταν καθγαδίζουν παρά όταν φιλοσοφοούν;

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

ΝΑΣΟΣ ΔΕΤΖΩΡΤΖΗΣ

Μια ανά-γνωση της Eroica

•
Μια ανά-γνωση του Τέλλου Άγρα

•
Συνεντεύξεις και έρευνες

•
Ποικίλα χρονολογικώς

•
ΘΟΔΩΡΗΣ ΚΑΛΛΙΦΑΤΙΔΗΣ

Τιμάνδρα

•
Τό τελευταίο τριαντάφυλλο

•
Ποια είναι ή Γαβριέλα Όρλοβα

•
Αγάπη

•
ΚΩΣΤΑΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ

Κ.Γ. Καρυωτάκης, φύλλα πορείας

•
ΜΑΡΙΑ ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΗ

Το άόρατο που σε κοιτά

•
Γάντια με χέρια

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

Μαυρομιάλη 18, Αθήνα 106 80

Τηλ. & Fax 36 36 514

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

Βασίλειος Χριστόπουλος, *Κάτοικος Πατρών*, Κέδρος, 1998, σ. 246

του Άριστείδη Μπαλτά

Πάτρα, ή μεγαλύτερη πόλη της Πελοποννήσου. Μιά πόλη που, όπως κάθε πόλη, έχει την ιστορία της. Μιά ιστορία που μπορούν να αποκαταστήσουν οι επαγγελματίες ιστορικοί ξεκινώντας από τη μελέτη των αρχείων που θά εντοπίσουν. Με πρώτα ίσως τὰ αρχεία των Πολεοδομικών Γραφείων. Έκει θά βρουν στοιχεία για την ιστορία των δρόμων και των γειτονιών της πόλης, των μεγάρων και των λεωφόρων της, των εκκλησιών και των καταστημάτων της, του κάθε οικήματος, του κάθε σπιτιού της χωριστά. Δηλαδή στοιχεία για τις απειράριθμες μικρές ιστορίες που φτιάχνουν τη μεγαλύτερη. Την ιστορία της πόλης.

Κάθε τέτοια μικρή ιστορία δεν έχει να κάνει μόνο με όσα μπορεί κανείς να βρει στα αρχεία του Πολεοδομικού Γραφείου. Τούβλα και πέτρες, ντουβάρια και σκεπές, μπαλκόνια και αλύδες, σχέδια όψεων και κατόψεων, πολεοδομικά τετράγωνα και όροι δόμησης, νόμοι και διατάγματα, παράδοση και καινοτομία, όλα όσα μπορεί κανείς να μελετήσει στα συναφή κατάστιχα, δεν εξαντλούν τις μικρές εκείνες ιστορίες που συνθέτουν την ιστορία της πόλης. Γιατί καθεμιά απ' αυτές έχει επιπλέον να κάνει με ανάγνωση και δύναμη, με γνώση κι ευαισθησία, με υπομονή και επιμονή, με μεράκι και πόνο, με έλπιδα και απογοήτευση, με σεμνότητα και επίδειξη, με μέτρο και ξιπασιά, με όλα εκείνα τὰ καθημερινά που φτιάχνουν την ανθρώπινη συνθήκη και τη σχέση της με τη γη. Κι όλ' αυτά, βέβαια, σε συνάρτηση με εργάτες και αφεντικά, με ρευστό χρήμα, δάνεια και αποταμίευση, υπό την επικυριαρχία των νόμων της αγοράς και του κέρδους, αλλά και των συσχετισμών κοινωνικής, πολιτικής και συμβολικής ισχύος.

Κάποτε οι μικρές ιστορίες, δηλαδή η ιστορία του πώς εκείνος ή ο άλλος έφτιαξε τό σπίτι του, τέμνονται με τη μεγάλη. Πόλεμοι, συρράξεις, επαναστάσεις, εμπρησμοί, λεηλασίες, διωγμοί, ξεριζωμοί, προσφυγιά. Αυτό που τείνουμε να ξεχάσουμε, ωστόσο, είναι ότι τὰ γεγονότα της μεγάλης ιστορίας έχουν σχεδόν πάντοτε να κάνουν με τη σιγουριά που προσφέρει μία στέγη πάνω από τό κεφάλι των ανθρώπων, με τόν πόνο του σπιτιού, με τόν ακατάλυτο δεσμό μαζί του. «*Μ' αίμα χτισμένο, κάθε πέτρα και καημός...*» Ο πόλεμος που μαινεται δίπλα μας ήρθε αυτές τις μέρες να μās υπενθυμίσει και τούτο, ανάμεσα σε πολλά άλλα.

Ο Βασίλης Χριστόπουλος έγραψε ένα παράξενο βιβλίο.

Ήρωας του ένας Πατρινός, αγνώστου πατρός και άρα έθνικά ύποπτος, που ιστορεί τη ζωή του, περίπου από τό 1810 μέχρι τό 1870, επικεντρώνοντας την αφήγησή του στην προσπάθειά του να πολιτογραφηθεί κάτοικος Πατρών, να έγγραφει στους δικαιούχους, να αποκτήσει έθnikό οικόπεδο, να χτίσει σπίτι.

Όλη ή αφήγηση πλέκεται γύρω από αυτό τό αίτημα και τις περιπέτειες της εκπλήρωσής του. Ο ήρωας θεωρεί πώς μόνον αν αποκτήσει τό δικό του σπίτι θά αποκτήσει ρίζες και πραγματική ταυτότητα, θά καταστεί έπισημως πολίτης της πατρίδας που μόλις έλευθερώθηκε. Δεν είναι ο έγωισμός, ή ιδιοτέλεια, ή δίψα της ιδιοκτησίας και τό δράμα του πλουτισμού που παρακινεί τόν Δημήτριο Γιαννόπουλο, τόν ήρωα του βιβλίου του Χριστόπουλου. Είναι τό άρχεγονο αιτούμενο που έλεγα παραπάνω, όπως αυτό διαμορφωνόταν, όπως μπορούσε να εκφραστεί, στίς συνθήκες που επικράτησαν μετά τό 1821. Τότε που ή Ελλάδα άρχισε την άργη πορεία που θά την έκανε «σύγχρονη» (ναί, τό αίτημα του «έκσυγχρονισμού» υπάρχει από τότε), δηλαδή καπιταλιστική, τότε που άρχισαν να λειτουργούν πύο έλεύθερα οι νόμοι της αγοράς και του κέρδους, δηλαδή εκείνη ή μορφή άγριας ή περίπου άγριας πρωταρχικής συσσώρευσης που έχει να κάνει με την ιδιοκτησία της γης. Ο Δημήτριος Γιαννόπουλος έχει καταλάβει από πολύ νωρίς ότι χωρίς κάποια ιδιοκτησία, έστω και μόνον την ιδιοκτησία της στέγης πάνω από τό κεφάλι του, δεν είναι τίποτε. Τουρκόσπορος που δεν μπορεί καν να παντρευτεί γιατί καμιά δεν τόν παίρνει, παρίας που μπορεί να ζήσει μόνο στο περιθώριο. Ο Χριστόπουλος μās υπενθυμίζει πώς, τουλάχιστον υπό κάποιες συνθήκες, τό αίτημα της ιδιοκτησίας δεν είναι υποχρεωτικά αντιδραστικό.

Γιά να πλέξει την αφήγησή του και να γράψει τό βιβλίο του ο Βασίλης Χριστόπουλος έκανε πολλή δουλειά. Μελέτησε την ιστορία της πόλης των Πατρών, άνέσυρε τὰ διατάγματα που προσδιόριζαν και κατά καιρούς επέκτειναν τό σχέδιο πόλεως, προσπάθησε να εντοπίσει τις τύχες των έθνικών γαιών, των όρων και των διαδικασιών με τις όποιες μοιράστηκαν. Όπως μοιράστηκαν. Ταυτόχρονα, προσπάθησε να καταλάβει και να αποδώσει τό κλίμα της εποχής, τό ρόλο των προσώπων των όποιων τό όνομα έχουμε άκούσει στην ιστορία που υποτίθεται πώς διδαχθήκαμε, τὰ νέα επαγγέλματα, τις μορφές των κοινωνικών σχέσεων, των ιδεολογικών, των πολιτικών, των θρησκευτι-

κῶν συγκρούσεων. Τή μελέτη αὐτή δέν τήν ανέλαβε γιά νά γράψει, ὡς ἱστορικός, τήν ἱστορία τῆς ἐποχῆς. Ἄλλά ἔπρεπε νά τή μάθει ἔξισου, ἂν ὄχι περισσότερο, καλά μέ τόν ἐπαγγελματία ἱστορικό, γιὰ αὐτό πού ἤθελε ἦταν νά καταλάβει τά κίνητρα καί τίς πράξεις τοῦ ταπεινοῦ ἥρωά του, ὡς προσώπου ζωντανοῦ τότε, δηλαδή, ἀνάμεσα στά ἄλλα, ὡς προσώπου ἱστορικά καί κοινωνικά προσδιορισμένου. Μόνον ἔτσι θά εἶχε νόημα νά προσπαθήσει ὁ ἴδιος νά γράψει τή μικρή ἱστορία τοῦ Δημητρίου Γιαννόπουλου, δηλαδή νά τήν ἐγγράψει μέ ὄρους πραγματικούς στήν ἱστορία τοῦ τόπου του καί τοῦ καιροῦ του.

Τό βιβλίον τοῦ Χριστόπουλου εἶναι παράξενο γιὰτί, ἐκτός τῶν ἄλλων, ἡ εἰκόνα τῆς ἐποχῆς πού μᾶς προσφέρει δέν εἶναι ἐκεῖνη πού ἔχει ἐδραιωθεῖ στά τυφλά αὐτονόητα τῆς ἱστορικής δῆθεν παιδείας μας. Ἡ ἐπανάσταση, οἱ μεγάλες πολιτικές ἀλλαγές, τά ἱστορικά ἐπεισόδια ἀκούγονται μόνο στό φόντο τῆς ἀφήγησης, προκειμένου νά ἀναδειχθεῖ στό προσκήνιο ὁ ἀσήμαντος ἥρωάς του μέ τά δικά του ἀνθρώπινα προβλήματα καί τίς μικρές καθημερινές περιπέτειες. Ἐτσι ὅμως ἀναδεικνύονται ἀνάγλυφα, σχεδόν χειροπιαστά, οἱ συνθήκες τῆς ἐποχῆς, αὐτά πού ἀπασχολοῦσαν τούς ἀπλούς ἀνθρώπους, ἐκεῖνα πού εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν καθημερινά, αὐτά πού, μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο, ἔφτιαξαν κι ὡς ἕνα θαθμό ἐξακολουθοῦν νά διέπουν ὅ,τι εἴμαστε κι ἐμεῖς σήμερα. Ὁ βαλκανικός χαρακτήρας τοῦ τόπου, ἡ διαπάλη ἀνάμεσα στά ξενόφερτα, τότε, δυνάμεις καί σέ ὅσα προοιόριζαν τίς σχέσεις καί τή ζωή τῶν ἀνθρώπων στό ὀθωμανικό πλαίσιο, ὁ κεντρικός ρόλος ἀλλά καί οἱ καθοριστικές ἐσωτερικές ἀδυναμίες τοῦ νέου κράτους, τῶν εἰδικῶν θεσμῶν καί τῶν ἐκπροσώπων του, τό ρουσφέτι, ἡ κουμπαριά, τό μέσον, τό μπαξίσι φτιάχνουν τό λαβύρινθο μέσα ἀπό τόν ὁποῖο πρέπει νά περάσει ὁ Δημήτριος Γιαννόπουλος γιά νά ἀποκτήσει τό σπίτι του. Ἐτσι, ἀβίαστα, χωρίς ἀναχρονισμούς, μεταφερόμαστε στήν παλιά Πάτρα, σέ ἕναν τόπο καί ἕναν χρόνο πού εἶναι καί περίεργα οικεῖοι ἀλλά καί περίεργα ξένοι, ἕναν τόπο καί ἕναν χρόνο πού μποροῦμε νά ἀναγνωρίσουμε ὡς τούς προηγούμενους δικούς μας.

Στό βιβλίον τοῦ Χριστόπουλου οἱ καλοί δέν εἶναι ἀπόλυτα καλοί οὔτε οἱ κακοί ἀπόλυτα κακοί. Μπορεῖ τό ζήτημα τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας καί τῆς ἀνεξάρτητης κρατικῆς ὑπόστασης νά παίξει τότε πρωτεύοντα ρόλο, ἀλλά αὐτό πού οἱ ἄνθρωποι εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν καθημερινά ἦταν τά προβλήματα πού δημιουργοῦσαν οἱ κοινωνικές σχέσεις στίς ὁποῖες εἶναι ἐνσωματωμένοι, οἱ κοινωνικές ἀντιθέσεις. Ἐκεῖ πάνω μετρίοταν ἀκόμη καί τό πῶς ἐννοεῖ ὁ καθένας τήν ἐλευθερία καί τήν ἐθνική ἀνεξαρτησία. Ἐτσι μπορεῖ μέν οἱ Τούρκοι πού ἐγκατέλειψαν τήν ἀπελευθερωμένη Πάτρα νά ἦταν οἱ ἀπιστοί καί οἱ ἐχθροί, ἀλλά δέν εἶναι ὅλοι ἀδιαφοροποίητα μισητοί. Ὑπῆρχαν πολλοί καλοί καί γενναῖοι Τούρκοι. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὑπῆρχαν Ἕλληνες ἔμποροι πού εἶχαν ἤδη πλουτίσει ἀπό τήν προηγούμενη περίοδο καί οἱ ὁποῖοι, ὑπό καθεστῶς ἐλευθερίας, γίνονται περισσότερο ἀπληστοί, περισσότερο ἀδίστακτοι. Κι αὐτό ἐνῶ παράλληλα ἀναδεικνύονταν νέα στρώματα ἐνδιαμέσων, δικηγόροι καί μηχανικοί, πού ἐκμεταλλεύονταν τίς ἀνάγκες τῶν φτωχῶν γιά νά κερδίσουν. Αὐτή ὅλη δέ ἡ πολυπλοκότητα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, αὐτή ἡ διαδικασία σταδιακῆς κοινωνικῆς διαφοροποίη-

σης, λειτουργοῦσε σέ συνάρτηση μέ τίς νέες κρατικές καί τοπικές ἀρχές πού δέν συνιστοῦσαν, οὔτε μποροῦσαν νά συνιστοῦν, τήν πεμπτοσύνη τῆς ἐντιμότητας καί τῆς ἀξιοκρατίας. Τό βιβλίον τοῦ Χριστόπουλου δείχνει καθαρά ὀλόκληρη αὐτή τή σύνθετη εἰκόνα χωρίς νά σχηματοποιεῖ καί χωρίς νά ἀναδεικνύει στερεότυπα. Σέ ὅ,τι δέ ἀφορᾷ ἐμένα τουλάχιστον, μιᾶ ἀπό τίς μεγάλες ἀρετές τοῦ βιβλίου εἶναι ὅτι ὑποχρεώνει τόν ἀναγνώστη του νά ἀναρωτηθεῖ, ἐνῶ θαυμάζει τό τάδε σημαντικό κτίσμα τῆς Πάτρας: σέ τί εἶδους οἰκόπεδο αὐτό οἰκοδομήθηκε, εἰς βάρος ποιῶν καί μέ τί διαδικασίες αὐτό τό οἰκόπεδο ἀποκτήθηκε, μέ ποιῶν τό χρέμα καί μέ ποιῶν τόν ἰδρώτα ἔφτασε τό οἶκμα νά γίνει αὐτό πού εἶναι. Θυμᾶμαι, δηλαδή, τόν Μπένγιαμιν: Δέν ὑπάρχει μνημεῖο πολιτισμοῦ πού νά μήν εἶναι ταυτόχρονα καί μνημεῖο θαρραλότητας...

Δέν ἔχω νά πῶ πολλά γιά τίς λογοτεχνικές ἀρετές τοῦ βιβλίου. Γιά ἕναν αὐστηρό κριτή, ἴσως οἱ ρυθμοί του θά μποροῦσαν νά εἶναι περισσότερο διαφοροποιημένοι, ἡ δραματικότητα κάποιων στιγμῶν λίγο πιό ἀνάγλυφη, ἡ γραφή, σέ μερικά τουλάχιστον σημεία, κάπως πιό ἀπαιτητική. Πάντως ἐγώ τό διάβασα ἀπνευστί καί ἡ γεύση πού μοῦ ἄφησε δέν ξεχνιέται εὐκολά. Ἡ, γιά νά τό πῶ διαφορετικά, τό βιβλίον τοῦ Χριστόπουλου μοῦ χάρισε ἕνα νέο δάθος στό βλέμμα, ὅταν αὐτό περιδιαβάει κτίρια. Ἐμαθα ὅτι κάθε κτίσμα ἔχει ἱστορία. Πολύπλοκη καί συχνά ἐπώδυνη ἱστορία.

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΝΤ ΜΑΚ ΜΠΑΙΗΝ

Ειδύλλιο

ΠΙΕΤΡΟΣ ΜΑΡΚΑΡΗΣ

Νυχτερινό δελτίο

Άμυνα ζώνης

ΣΑΡΑ ΠΑΡΕΤΣΚΙ

Ολική αναπηρία

ΤΣΕΣΤΕΡ ΧΑΪΜΣ

Ωραίοι δολοφόνοι

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ
Μαυρομηχάλη 18, Αθήνα 106 80
Τηλ.: 36 36 514

ΑΠΟ ΤΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- **Έμιλ Χαμπίμπι, Γιοράν Κανιούκ, 'Η γη τής διπλής επαγγελίας**, μετάφραση Καρίνα Λάμψα, εκδόσεις Γαβριηλίδης, σελ. 200.
 'Η πετυχημένη σειρά *'Η Μεσόγειος και η λογοτεχνία της*, πού διευθύνει ο Ίακώβ Σιμπή, έχει ήδη στο ενεργητικό της τέσσερις τίτλους, με κορυφαία στιγμή της τόν Όπομιστή του Έμιλ Χαμπίμπι. Μά τό παρόν βιβλίο, πού μεταφράζεται στή γλώσσα μας σχεδόν τρία χρόνια μετά τήν ταυτόχρονη κυκλοφορία του στά αραβικά και στά εβραϊκά, εκτός από πολλαπλά σημαντικό είναι και τραγικά επίκαιρο, άφου ή κρίση στό Κόσσοβο δρισκεται σέ πλήρη εξέλιξη.
 'Ο Έμιλ Χαμπίμπι, άπ' τούς Παλαιστίνιους πού παρέμειναν στό κράτος του Ίσραήλ, από τούς ιδρυτές του Κομμουνιστικού Κόμματος, βουλευτής στήν Κνεσέτ, αρχισυντάκτης από τό 1948 ως τό 1989 τής καθημερινής αραβόφωνης εφημερίδας *'Ελ Ίταχάντ*, είναι ο μοναδικός συγγραφέας πού τιμήθηκε ταυτόχρονα μέ τό παλαιστινιακό βραβείο Έλ Κούντς και τό βραβείο Ίσραήλ. Γεννήθηκε και έτάφη στή Χάιφα, διεκδικώντας και κατοχυρώνοντας σέ όλη του τή ζωή, μέ τήν πολιτική του δράση και τά μυθιστορήματά του, τήν ιδιότητα του αυτόχθονα. Τό ίδιο και ο Έβραϊός συγγραφέας Γιοράμ Κανιούκ, πού οι δικές του ρίζες δρισκονται στό Τέλ Άβίβ, στέλεχος του κινήματος ειρήνης, άπ' τούς πρώτους «συνομιλητές» των Παλαιστινίων, του όποιου τό έργο άποτελεί μιά εύρεία μελέτη τής εβραϊκής ταυτότητας. Οι δύο τους ήταν οι ηγέτες τής κοινής επιτροπής διανοουμένων, πού έν μέσω Ίντιφάντα είχε τό κουράγιο νά αρθρώσει έναν λόγο «φιλοαραβικό» και συμφιλιωτικό ταυτόχρονα, και μάλιστα άποτελούσαν τήν πρώτη αντιπροσωπία πού έδέχθη ο Άραφάτ, όταν έφθασε στή Γάζα.
 Τό βιβλίο άποτελείται από δύο παράλληλες αφηγήσεις, πού καλύπτουν τήν περίοδο από τό 1948 μέχρι τό 1996, πάρ' ότι δέν λείπουν και οι παρεκβάσεις προς τά «προηγμένα» ή και τά «άπώτατα». Οι όπτικές τους είναι δύο και διαφορετικές, χωρίς καμιά στιγμή νά ενδίδουν στον κοσμοπολιτισμό ή σέ κάποιον άόριστο πασιφισμό: ή μιά αραβική και ή άλλη εβραϊκή. Τό σημείο συνάντησής τους δρισκεται στό ότι ο καθένας από τούς δύο άποδέχεται τό δικαίωμα του άλλου λαού νά ύπάρχει, νά έχει τή δική του διακριτή κρατική όντότητα. Μά δέν σταματούν εκεί, γιατί βλέπουν πώς αυτό δέν λύνει παρά μόνο έλάχιστα από τά προβλήματα και μάλιστα προσωρινά. 'Η κάθε πόλη τής Παλαιστίνης, τό κάθε χωριό, λόφος, λιμάνι, τοποθεσία, φέρει ένα διπλό και βαρύ ιστορικό και μυθολογικό φορτίο, πού κουβαλήθηκε και από τούς δύο λαούς, στό χρόνο και στήν προσφυγιά, και πού κανένας εδαφικός διακανονισμός, άκόμα και ο «δικαιότερος», δέν μπορεί νά τό διευθετήσει όριστικά, νά καταργήσει τή σχέση του ενός λαού μέ τόν «άλλο τόπο», όπως και άν όνομάζεται αυτός,

Παλαιστίνη ή Ίσραήλ. Πρέπει, λοιπόν, νά ύπάρξουν δύο κράτη, δύο «μονοεθνικά» κράτη, στήν ίδια χώρα; Ναι, άπαντούν και οι δύο, χρόνια τώρα, συχνά δάζοντας σέ κίνδυνο άκόμα και τή ζωή τους. Γνωρίζουν, όμως, πώς πρόκειται για μιά εφιαλτική παραδοχή πού συνοψίζεται στή φράση: «'Η χώρα μου δρισκεται σέ πόλεμο μέ τό λαό μου».

Και οι δύο φανατικοί τής συνύπαρξης, συνέθεσαν αυτό τό κοινό βιβλίο, πού είναι ταυτόχρονα ένα διπλό χρονικό, μιά διπλή μαρτυρία και αυτοβιογραφία, μιά κοινή ύποθήκη για τό άδέβαιο μέλλον. Τήν εισαγωγή τήν ύπογράφει ο Χαμπίμπι και αυτό τό κείμενο, που είναι και τό τελευταίο του πριν πεθάνει, καταλήγει μέ μιά εύχή για τούς δύο «λαούς αυτής τής χώρας, τόν αραβικό λαό τής Παλαιστίνης και τόν εβραϊκό λαό του Ίσραήλ». Τόν επίλογο τόν έχει γράψει ο Κανιούκ και είναι ή νεκρολογία του φίλου και συντρόφου του. Δικά του και τά λόγια:
Πράγματι, ή μεγάλη πλειοψηφία των Ίσραηλινών τής Άριστεράς (στούς όποιους άνήκω) τάσσεται ύπέρ μιάς δικαιοσύνης, τήν όποία άντιμετωπίζει, όμως, ύπό τή μορφή του διαχωρισμού. Μέ μιά ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή άνάμεσα στίς δύο όντότητες, τήν παλαιστινιακή και τήν ισραηλινή. Πειπεισμένοι ότι ο συμβιβασμός δέν μπορεί νά προκύψει παρά μετά από διαζύγιο, ζητούν νά αναλάβει ο καθένας τήν πολιτική του δράση στό δικό του στρατόπεδο. Νά ύψώσουμε έναν τοίχο άνάμεσα σ' αυτούς και σ' έμάς.

Πάντοτε ήθελα, και άκόμα θέλω, αυτή τή χώρα μέ τίς δύο εθνικότητες. Μ' άρέσει ή διαστρωμάτωση, ή περίπλοκη και, μερικές φορές, φονική σχέση δύο λαών στήν ίδια γη, τό πολιτισμικό σόκ και ή άλληλεπίδραση, μέ σεβασμό πάντα στίς ιδιαιτερότητες του καθενός.

- **Σωτήρης Δημητρίου, 'Η φλέβα του λαιμού**, διηγήματα, εκδόσεις Πατάκη, Άθήνα 1998, σελ. 125.
 "Αν κάποιος ήθελε νά παίξει μέ τίς λέξεις, καταφεύγοντας στό νευρωτικό «όρολογισμό», πού μās κατατρέπει στίς μύριες όσες εκφράσεις του, θά μπορούσε νά χαρακτηρίσει τά διηγήματα του Δημητρίου «ύπό-άστικά». Και, τό ίδιο εύκολα, νά τά χωρίσει σέ «προ-άστικά», δηλαδή σέ εκείνα πού προσφεύγουν επίμονα στον γενέθλιο τόπο και τήν παιδική ηλικία, και σέ «περι-άστικά», συμπεριλαμβάροντας έδώ όσα εδράζονται στήν άπορριμματική πλευρά τής πόλης. Ξεριζωμένοι αγρότες και κατεστραμμένη ύπαιθρια άθωότητα από τή μιά, σκουπιδιάρηδες και άπόβλητοι των άστικών συμβάσεων, άναγκών και ρυθμών, από τήν άλλη. Σέ κάθε περίπτωση, εκφράσεις και ροπές τής σύγχρονης ζωής, άνθρωποι βασανισμένοι και πάσχοντες.
 Μά *'Η φλέβα του λαιμού* δέν κάνει κοινωνιολογία του περιθωρίου, ούτε και ψυχογραφήματα άκραίων ή παθολογικών «περιπτώσεων», πολύ περισσότερο δέν ενδίδει στό φολκλόρ. Τό κύριο χαρακτηριστικό των σύντομων διηγη-

μάτων πού άπαρτίζουν τόν τόμο είναι ή έλλειπτικότητα, ή όποία έντεινει και ένισχύει τό αίσθημα και τήν εικόνα του κατακερματισμού, πού χαρακτηρίζει όχι τή λανθάνουσα αλλά τήν κύρια πλευρά τών πραγμάτων (κυρίως αυτήν). Έτσι, τό «περιθώριο» μάλλον χρησιμοποιείται προσχηματικά, χωρίς ώστόσο νά πρόκειται γιά τέχνασμα διδακτισμού ή άνώδυνο άλληγορικό παιχνίδι. Θά πρόσθετα, μάλιστα, πώς ούτε μέ τή γλώσσα παίζει ό Δημητρίου, τή γλώσσα του πού τόσο έπαινήθηκε. Μακριά από λεξιλαγνίες και λεξιθηρίες, γράφει (μέ) τήν άκρωτηριασμένη γλώσσα τών διαθέσιμων φωνητικών του χορδών, γράφοντας και τήν ιστορία τους. Άφηγείται τόν κόμπο στό λαιμό, αυτόν πού δέν γίνεται τραγούδι, πού δέν ξεσπάει σέ λυγμό, πού δέν έχει λέξεις νά άρθρωθεί και χειρονομίες νά έκτονωθεί. Εύχρηστα άπομένουν μόνο τά πλάγια δλέμματα και τά άβέβαια άγγίγματα. Κάποτε και ή σπασμένη στή μέση κραυγή: στό χωριό ό αντίλαλος τήν πολλαπλασίαζε και τή μετέφερε, ό θόρυβος τής πόλης τήν προσαρτά στό διαμέρισμα.

Τά πρόσωπα του Δημητρίου κυκλοφορούν στή καθημερινότητα, όρίζονται από τήν προφορικότητα του λόγου τους, άναπνέουν στή μοναξιά τους, περιφέρουν «φυσιολογικά» τή μόνωσή τους, δίπλα στή μόνωση τών άλλων. Τά χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα λίγα, οι κινήσεις τους σχεδόν μηχανικές και συχνά προβλέψιμες, τά πρόσωπά τους άσαφή. Μά έδω δέν πρόκειται γιά αισθητική τής λιτότητας: είναι ή στρατηγική τών πολλαπλασιαζόμενων άναγκών, πού έγινε ταυτότητα, πού άπειλεί νά γίνει φύση.

Τά διηγήματα του Σωτήρη Δημητρίου είναι έξαιρετικά, μέ τήν έννοια πώς καταφέρνουν και άναδεικνύουν τήν κανόνα: κάθε στίτι έχει και τό δράμα του (όπως, φαντάζομαι, θά έλεγαν και στό χωριό του).

• **Τάκης Καρβέλης, Κωσταντίνος Χατζόπουλος, ό πρωτοπόρος**, εκδόσεις Σοκόλη, Άθήνα 1998, σελ. 414. Η ένδιαφέρουσα μονογραφία του Τάκη Καρβέλη καταπιάνεται διεξοδικά μέ αυτόν τόν «παράξενο» (όπως τόν χαρακτηρίζει ό Γληνός) πρωτοπόρο τών γραμμάτων μας, επιχειρώντας νά ξεκαθαρίσει τό τοπίο και τό αντικείμενο μίας σημερινής προσέγγισης του Χατζόπουλου. Καί αυτό γιατί τά προβλήματα είναι πολλά και δυσεπίλυτα και μάλιστα στό κατ' άρχήν, στό δεδομένο, πού έδω ποτέ δέν είναι σαφές και εύκόλως άναγνώσιμο. Άντίθετα, ή συσσώρευση πολλών «παραξενιών» στό έργο και τή διαδρομή του Χατζόπουλου καθιστά άρκετά δύσκολη κάθε άπόπειρα προσέγγισης, έστω και σέ μία πλευρά του. Γιά παράδειγμα, οι τέσσερις ποιητικές συλλογές του εκδίδονται άνά δύο, τό 1898 και τό 1920, μέ τήν όμόχρονη νά άποκλίνουν μεταξύ τους θεματικά και αισθητικά. Πνεύμα όντως «άνήσυχο», θά όρεθεί στή δίνη του δημοτικιστικού κινήματος, εκδίδοντας τό πρώτο περιοδικό του «χώρου», τήν *Τέχνη*. Οι αισθητικές του προτιμήσεις θά μετατοπιστούν από τήν ειδυλλιακή ποίηση στό συμβολισμό και από εκεί σέ ρεαλιστικότερες κατευθύνσεις, μέσα από μία άργόσυρτη, έμφανή και καθόλου γραμμική διαδικασία, πού άπογράφεται στό λογοτεχνικό του έργο και, σ' ένα βαθμό, είναι παράλληλη μέ τήν μετατόπισή του από τόν έννομιό στίς σοσιαλιστικές ιδέες. Αυτά, λοιπόν, θεωρήθηκαν άσφαλείς άφετηρίες και προφανή άποδεικτικά στοιχεία του «έσωτερι-

κού διχασμού», πού έπί πολλά έτη άποτελέσε τό σχήμα τής κριτικής προσέγγισης του Χατζόπουλου.

Έδώ παρεμβαίνει ή έργασία του Τάκη Καρβέλη προσπαθώντας νά έντάξει τό σύνολο τών αντιτιθέμενων πλευρών του έργου του Χατζόπουλου στήν πνευματική του εξέλιξη ως στοιχεία τής αναπόσπαστα, παρουσιάζοντάς τον τελικά ως άνθρωπο τής έποχής του, άνοιχτό στά αισθητικά, ιδεολογικά και φιλοσοφικά έρωτήματα πού τήν κατατρέχουν, στίς άπαντήσεις πού διαδέχονται, έπίσης, ή μία τήν άλλη, στίς αντιφάσεις πού διαπερνούν προνομιακά τήν έξόχως μεταδατική περίοδο 1890-1920, κατά τήν όποια ό Χατζόπουλος γράφει και συμμετέχει στά δρώμενα.

Τό δεύτερο ήμισυ του τίτλου του βιβλίου, «Ό πρωτοπόρος», παραπέμπει περισσότερο στήν πολιτική πλευρά του Χατζόπουλου, ή όποια έχει σημανθεί άνεξίτηλα μέ τήν πρώτη μετάφραση του *Κοινωνιστικού μανιφέστου* του Κάρλ Μάρξ, και αυτή ή σύνδεση έπιτείνεται από τό γεγονός ότι τό βιβλίο του Τάκη Καρβέλη είναι τό δεύτερο τής σειράς τών εκδόσεων Σοκόλη «Οι δικοί μας», τήν όποια έγκαινίασε ή μονογραφία του Δημήτρη Ραυτόπουλου *Άρης Άλεξάνδρου, ό έξόριστος*. Παρ' όλ' αυτά, έδω ή «πρωτοπορία» δέν γίνεται σημαία και «εύκαιρία», ούτε ό Χατζόπουλος καταντά πρόσχημα γιά τήν άνάπτυξη τών έν γενεί άπόψεων του συγγραφέα τής μονογραφίας... Άντίθετα, ή ιδιότητα του πρωτοπόρου άποδίδεται στον Χατζόπουλο γιά τήν έν γενεί παρουσία του στό πλαίσιο τής πρώτης μεταπαλαμικής γενιάς στήν όποια (έν συνόλω) άνήκει. Μέσα από μία ίσορροπημένη παρουσίαση και διεξοδική άνάλυση, ό Χατζόπουλος μās παραδίδεται σέ όλες του τίς διαστάσεις, προσιτός, αντιφατικός ίσως, μά πάνω άπ' όλα πραγματικός.

Κώστας Βούλγαρης

• **Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Έρευνών Διοτίμα, Τό φύλο τών δικαιωμάτων. Έξουσία, γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη**, εκδόσεις Νεφέλη, Άθήνα 1999, σελ. 565.

Τό περιεχόμενο και τά πεδία άσκησης τών δικαιωμάτων πού συνθέτουν τήν ιδιότητα του πολίτη, τό δικαίωμα στή διαφορά και τήν ισότητα διατηρούνται στό έπίκεντρο τής επιστημονικής και πολιτικής συζήτησης στή σημερινή Εύρώπη. Η συζήτηση άποκτά μάλιστα μία ιδιαίτερη έπικαιρότητα τίς μέρες αυτές, καθώς οι πολεμικές έπιδρομές του ΝΑΤΟ σέ ευρωπαϊκό έδαφος θέτουν σέ άμφισβήτηση, μεταξύ άλλων, άκόμη και τό δικαίωμα νά έχει κανείς δικαίωμα.

Τό φύλο τών δικαιωμάτων άποτελεί πρακτικά του ευρωπαϊκού συνεδρίου μέ τόν ίδιο τίτλο, πού διοργάνωσε τόν Φεβρουάριο του 1996 στήν Άθήνα τό Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Έρευνών Διοτίμα, τό όποιο έπιμελήθηκε και τή σημαντική αυτή έκδοση. Τό συνέδριο συγκέντρωσε στήν Άθήνα μία πλειάδα γυναικών επιστημόνων πού καλύπτουν ένα εύρύ φάσμα επιστημονικών όπτικών και έρωτημάτων τά όποια σχετίζονται μέ τίς πολλαπλές και διαφορετικές όψεις τής σχέσης τών γυναικών μέ τήν πόλη, τό κράτος, τή δημόσια σφαίρα. Ό διαχρονικός και σύγχρονος λόγος τής φεμινιστικής κριτικής σέ κεντρικές πολιτικές

κατηγορίες τής δυτικής σκέψης αποκαλύπτει τούς αποκλεισμούς, αναδεικνύει τήν ψευδή οίκουμενικότητα τών δικαιωμάτων, διεκδικεί τήν υπέρβαση.

Τά κείμενα τοῦ βιβλίου (τά ξενόγλωσσα σέ ἄριστη ἑλληνική μετάφραση) εἶναι ὀργανωμένα σέ ἐνότητες, πού ἀκολουθοῦν τίς ἐνότητες τοῦ συνεδρίου: οἱ διαφορετικές κληρονομίες, ἱστορικές προσεγγίσεις, δημόσιο - ἰδιωτικό, συσσωρευόντας τούς ἀποκλεισμούς, φύλο καί πολιτικά δικαιώματα, γυναῖκες καί πολιτική, οίκουμενικότητα καί ἑτερότητα τών δικαιωμάτων. Ὁ τόμος εἶναι πιστός στό συνέδριο, ταυτόχρονα ὁμως εἶναι βιβλίο μέ ἐσωτερική διάρθωση καί συνοχή.

Ἀποτελεῖ σημαντικό ἀπόκτημα γιά τήν ἑλληνική βιβλιογραφία - ἀποτύπωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ φεμινιστικοῦ προβληματισμοῦ γιά τήν ιδιότητα τοῦ πολίτη καί τό φύλο τών δικαιωμάτων.

Ντίνα Βαῖου

• ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

- Γρηγόρης Μανιαδάκης, *Νίκη*, ποιήματα, ἐκδ. Ποταμός, Ἀθήνα 1998, σελ. 36.
Θόδωρος Βαῆς, *Λάλον ὕδωρ*, ποιήματα, ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1999, σελ. 74.
Στέφανος Μπεκατώρος, *Ὁ Οὐρανός εἶναι τό χῶμα*, ποιήματα, ἐκδ. Παρουσία, Ἀθήνα 1998, σελ. 62.
Βασίλης Ἀμανατίδης, *Ἵπνωτήριο. Ἐννιά νυχτικές παραβολές*, ἐκδ. Ἐντευκτηρίου, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 68.

• ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ

- Κέντρο Γυναικείων Μελετῶν καί Ἑρευνῶν Διοτίμα, *Τό φύλο τών δικαιωμάτων: Ἐξουσία, γυναῖκες καί ιδιότητα τοῦ πολίτη*, ἐκδ. Νεφέλη, Ἀθήνα 1999, σελ. 565.

• ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ

- Jürgen Habermas, *Ἀλλαγή δομῆς τῆς δημοσιότητας*, μτφρ. Λευτέρης Ἀναγνώστου, ἐκδ. Νῆσος, Ἀθήνα 1997, σ. 400.

• ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΟΛΙΤΙΚΗ

- Κώστας Κόμης, *Ἱστοριοδημογραφικά. Μελέτες δημογραφίας τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου*, ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 1999, σελ. 336.
Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, «*Ἡ εὐγενής μας τύφλωσις...*» *Ἐξωτερική πολιτική καί «ἐθνικά θέματα»*. Ἀπό τήν ἡττα τοῦ 1897 ἕως τή μικρασιατική καταστροφή, ἐκδ. Βιβλιόραμα, Ἀθήνα 1999, σελ. 341.
Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, *Ὁ μεταπολεμικός κόσμος. Ἑλληνική καί εὐρωπαϊκή ἱστορία (1945-1963)*, ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 1992, σελ. 410.

• ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

- Ἐρικ Μπλούμενταλ, *Ἀγάπη καί γάμος. Τά θεμέλια τῆς ἁρμονικῆς συμβίωσης*, μτφρ. Στράτος Ἰωαννίδης, ἐκδ. Φιλίστωρ, Ἀθήνα 1998, σελ. 171.

Ε
Κ
Δ
Ο
Σ
Ε
Ι
Σ

ΜΕΝΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ

Η ΜΕΡΑ
γιά τά γραπτά
ΚΙ Η ΝΥΧΤΑ
γιά τό σῶμα

ΚΕΛΡΟΣ

Κ
Ε
Δ
Ρ
Ο
Σ

Δέκα χρόνια γραπτά προτού μέ σαρώσουν οι άνεμοι τῆς τρίτης χιλιετίας • Για τον Ταχισή, τον Ιωάννου και τον Βασιλικό • Τι το κοινό ἔχουν ο καφές με το Τεῖχος του Βερολίνου και ο πόλεμος στη Βοσνία με το «Αθηνάγεβο» • Πῶς ο Ἄγγελος Τερζάκης αποφάσισε κάποτε να γυρίσει μία ταινία και πῶς ο Καραγάτσης πρωταγωνιστεῖ σ' ἓνα διήγημα που δεν το ἔγραψε ο ἴδιος • Τι ἔκανε ο «Θεῖος Κρίτων» ὅταν ζωντάνεψε «ἀπό τους πάγους» • «Τρεῖς θάνατοι στη Βενετία» και πῶς ο ὠραῖος Πολωνός των διακοπῶν βρέθηκε χορευτής στο Λονδίνο • Ποιος Μάνος στη δεκαετία τοῦ '50 ἔμενε στο Παγκράτι στην οδὸ Μάνου 3 • «Ὁ ἔρωτας στα χιόνια» στη δημοπικὴ • 9 ποιήματα σχολιασμένα ἀπό τον... Τζων Στάνιμπεκ και ἄλλα πολλά • Τέλος: Πορτραῖτο τοῦ συγγραφέα σε ὠριμὴ ηλικία.

ΜΕΝΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ